

MASTEROPPGAVE

Emnekode: HI330LS

Navn: Marianne W. Jensen

(kand. 11)

Jordmødres vitnemål: En undersøkelse av
jordmødres vitnemål i perioden mellom
1642 og 1810 sett i lys av tingbøker fra
Nord- og Sunnhordland

Dato: 15.05.2023

Totalt antall sider: 93

Forord

Jeg ønsker å rette en stor takk til Edda Frankot som har vært min veileder gjennom bachelor og master. Tusen takk for uvurderlige innspill, inspirasjon og støtte.

Takk til Tarald for oppmuntrende ord og deilig frokostkaffe.

Takk til fosterkatten Kiara som ivrig ville hjelpe til med skrivingen.

Til slutt en takk til de som har gjort arbeidet med å transkribere og digitalisere tingbøker.

Det har vært en tankevekkende og lærerik reise.

Mai 2023, Marianne W. Jensen

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Innholdsfortegnelse	ii
1. Innledning.....	1
1.1 Problemstilling	1
1.2 Avgrensninger	2
1.3 Begrensninger.....	3
1.4 Metode og fremgangsmåte	4
1.4.1 Kildematerialet	6
1.4.2 Lover som kilde.....	7
1.4.3 Tingbøker som kilde.....	7
1.4.4 Geografisk oversikt	8
1.4.5 Saksutvelgelse	9
1.5 Begrepsforklaringer.....	10
1.6 Litteratur og forskningsstatus	13
2. Samfunnets rettesnorer	16
2.1 Samfunnssyn, lovgivning og rettspraksis.....	16
2.1.1 Tinget og dets aktører.....	17
2.1.2 Rettsmedisin	19
2.2 En utvikling av betydning	21
3. Jordmødres rolle og funksjoner.....	22
3.1 Jordmoryrkets utvikling	22
3.1.1 Hjelpkoner over jordmødre?.....	26
3.2 Hvem var jordmor?	27
3.3 Kompensasjon og rekruttering	29
3.4 Jordmødres rettslige funksjoner	31
3.5 Et yrke i bevegelse	32
4. Analyse av jordmødrene ved Nord- og Sunnhordland.....	33
4.1 Sakstyper og inndeling	33
4.2 Hva blir sett etter i kildematerialet?	34
4.3. Leiermål	36
4.3.1 Hvem var far?.....	40

4.3.2 For tidlig født?.....	44
4.4. Dølgsmål	46
4.4.1 Tegn på fødsel?	49
4.4.2 Drept eller dødfødt?	55
4.5 Hva kan dette fortelle?	57
4.5.1 Å være eller gjøre jordmor	58
4.5.2 Bygderykter, men ingen jordmor	61
4.5.3 Bryster og barselnød.....	63
4.5.4 Var det noen forskjell på jordmor og andre	65
4.5.6 Et blick til utlandet.....	66
5. Konklusjon	71
Bibliografi	73
Vedlegg	77

1. Innledning

Niende dagen eftter hun schulle hafue fød barn, Ware de eftter Befaling hoes hende, och Kunde da gandsche ingen KiendeTeigen af hende eftter flitig grandsching fornemme, at hun denne gang hafr fød barn, efttersom hun och hafde gandsche intet Mielch, saa som Quinde der Nylig fødted hafr.¹

Jordmødres plass i det historiske bildet har primært rettet seg direkte mot deres rolle i forbindelse med fødsler. Derimot har deres oppgaver ikke utelukkende vært å hjelpe kvinner i barselseng. I tidlig nytid var jordmødrene, i tillegg til å være hos barselkvinner ved fødsel, til stede på tinget for å vitne. Sakene de var involvert i var ofte leiermåls- og dølgsmålssaker hvor de selv hadde spilt en avgjørende rolle for å samle og sikre spor. For myndighetene var de å anse som en viktig ressurs i kampen mot synd, og for å redusere dødsfall blant mødre og barn. Denne rettslige delen av jordmødres historie virker på mange måter å ha ligget i skyggen og det er mye utråkket mark.

1.1 Problemstilling

Til tross for at ulike aspekter rundt jordmorvirksomhet til stadig har vært utgangspunkt for undersøkelse, kan det fremdeles identifiseres hull i forståelsen av den historiske konteksten gjennom sosiale, kulturelle og juridiske faktorer. Ved dette prosjektet er formålet å sette lys på jordmødres rolle og betydning som vitner i retten. På bakgrunn av kildematerialet som blir benyttet vil årene fra 1642 og frem til 1810 være det som primært står som prosjektets base.

Problemstillingen er følgende:

Hvordan har jordmødrenes involvering på bygdetinget endret seg gjennom tidlig nytid med utgangspunkt i tingbøker fra Nord- og Sunnhordland i perioden fra 1642 til 1810?

Som en fordypning av problemstillingen vil følgende spørsmål rettes oppmerksomhet mot:

- Hvilken rolle og status hadde jordmødre i samfunnet og hvilke holdninger fantes knyttet til deres virke?

---

¹ NH 1668A.

- På hvilken måte påvirket en jordmors vitneutsagn videre gang på bygdetinget?
- Kan det sees noen forskjell på jordmødre og annen fødselshjelp?

Det vil i forbindelse med dette være aktuelt å se til samfunnets rettesnorer og rettsutviklingen, inkludert fremveksten av rettsmedisin. Dette vil bidra til å gi et bredere innblikk som kan gi verdifull kontekst og økt forståelse knyttet opp mot problemstillingens problematikk.

For å besvar problemstillingen vil det bli sett spesielt til tingbokmateriale og saker som omhandler jordmødre og fødselshjelp. I den forbindelse er det dølgsmålssaker og leiermålssaker som vil være de aktuelle sakstypene. Ved å se jordmødres rolle gjennom disse sakene, i tillegg til aktuell lovgivning, er målet å kunne se hvordan deres undersøkelser og vitnemål ble ansett av tingets aktører. Ved å se dette opp mot annen fødselshjelp og andre vitner, kan det på den måten muligens gi et innblikk i deres status både i den rettslige situasjonen, men også i samfunnet. Gjennom å følge dette over en lengre tidsperiode, slik det skal i denne sammenheng, vil det også være mulig å kunne se til om det på ulike områder kan ha skjedd en utvikling. Får å sikre et helhetlig bilde, vil det ikke bli foretatt noen periodisk inndeling og hele tidsperioden vil bli behandlet under ett. Det vil derimot med fordel bli foretatt tematiske undersøkelser hvor kronologi vil bli vektlagt.

Det er ikke funnet tilsvarende norske studier om jordmødres rolle som vitner og sakkyndige på tinget, og det er begrenset med litteratur som tar for seg dette aspektet rundt jordmødrenes virke. Ettersom prosjektet brer seg godt ut i tid og har en tematisk avgrensning som i liten grad er undersøkt tidligere, kan det dermed tenkes å ha potensiale til å kaste nytt lys over jordmødre.

1.2 Avgrensninger

Prosjektet har en synlig geografisk avgrensning og omfatter områdene Nordhordland og Sunnhordland som tidligere tilhørte Hordaland fylke, men som nå er innlemmet i Vestland fylke. Valg av område kan tenkes å være av betydning ettersom det gjennom perioden som undersøkes er regnet å ha vært store forskjeller når det kommer til jordmødre og deres virksomhet rundt om i landet. Det hadde dermed vært interessant å se til tilsvarende undersøkelser for å kunne avdekke eventuelle ulikheter i praksis. Derimot er det begrenset med muligheter for dette innad i landet på bakgrunn av manglende forskning. Derfor vil det heller sees til tilsvarende undersøkelser i nærliggende land.

Tidsrammen for prosjektet strekker seg overordnet omtrentlig fra Christian den tredjes kirkeordinans av 1539 og frem til jordmorreglementet av 1810 hvor det ble etablert et offentlig jordmorvesen. Inndelingen har bakgrunn i endringsfaktorer som påvirket jordmødres utdanning og virke. På bakgrunn av tilgjengelig anvendt tingbokmateriale blir derimot perioden som undersøkes i dybden begrenset til å omfatte årene mellom 1642 og 1800. Tidsrommet i for- og etterkant, med fokus på endringsfaktorer av mulig betydning, som strukturelle og sosiale aspekter, vil også belyses for å kontekstualisere med formål å legge til rette for økt forståelse. Av strukturelle faktorer vil det bli sett til eventuelle lovendringer, endringer kirken, utdanning og annet av relevans. Med tanke på sosiokulturelle endringsfaktorer vil det bli forsøkt å identifisere mulige holdningsendringer som kan ha funnet sted. Dette kan tenkes å komme til syne gjennom både lovgivning og rettspraksis og i skjæringspunktet mellom disse.

Ved undersøkelser som baserer seg på materiale knyttet til bestemte geografiske områder, som er tilfellet her, er det sentralt å behandle informasjonen man innhenter for hva det faktisk er. Det kan stilles spørsmål om hvorvidt det er anledning til å generalisere, og av den grunn kan komparasjon være et betydningsfullt virkemiddel. Selv om dette prosjektet retter seg mot bestemte geografiske områder, vil det også bli sett til andre områder og land for å ha anledning til å undersøke hvorvidt de lokale trekkene kan identifiseres andre steder. Det er verdt å ha i tankene at det utdraget av ytringer som blir belyst ikke nødvendigvis representerer flertallet av befolkningen. Med dette i bakhodet vil det bli interessant å se hva kildematerialet kan fortelle.

1.3 Begrensninger

Det vil alltid være deler av historien en ikke får anledning til å undersøke og som kan resultere i at en ikke oppnår å få et fullstendig innblikk i fortiden. Verdt å nevne er det flere aspekter ved dette prosjektet som begrenser mulighetene for å konkludere og generalisere. Det ene er tilgangen på kildemateriale hvor det som er benyttet kun gir innblikk innenfor de respektive områdene samt tidsperioden som undersøkes. Kildematerialets dekningsgrad er en annen faktor. Her er det relevant å vurdere hvorvidt denne er tilstrekkelig for å kunne se generelle trekk og videre komme frem til konklusjoner.

Det videre utelatte kildemateriale er en annen begrensning som kommer til syne i denne sammenheng. Kirkebøker kan regnes som en sentral kilde i forbindelse med innhenting av

data knyttet til dåp og farsskap. Undersøkelser gjennomført av Randi Hole for perioden mellom 1742 og 1801 kunne vise til situasjoner hvor jordmødre hadde bedt om dåp for uekte barn, en setting hvor barnefar måtte oppgis av fødekvinne.² Ettersom omstendigheter omhandlende dåp og farsskap gjerne blir inkludert i tingbøker, har det blitt besluttet å se bort i fra kirkebøker i denne sammenheng. Videre har det i forbindelse med sakene som blir benyttet fra kildematerialet ikke blitt undersøkt hvorvidt domsavgjørelsen fra bygdetinget har blitt anket og eventuelt omgjort i øvre rettsinstanser, eller om noen har blitt benådet av kongen. Det vil i denne forbindelse ikke bli sett ut over prosesser som blir belyst gjennom det anvendte kildematerialet.

1.4 Metode og fremgangsmåte

Fortida er ikke lett tilgjengelig, verken i språk eller skrift, og vanskeligere blir det jo lenger bakover i tid en kommer. Kvinnehistorie og sosialhistorie viser hvor viktig det er å ikke nøye seg med kildene om de mektigste, heller ikke nøye seg med opplysningene om menn. Det som er lettest tilgjengelig fra fortida, gir oss ikke hele bildet. En er rett og slett nødt til å gå løs på det som er vanskelig tilgjengelig for at historie ikke skal bli en historie om de mektigstes syn på seg selv.³

Historie kan utforskes fra mange ulike perspektiv og den enkeltes øyne kan påvirke måten historien fremstilles. En mulig fallgrube ved arbeid med historie er å se på fortiden med nåtidens øyne og å ta utgangspunkt i egen tids mønster og utfordringer.⁴ Siden historie ble grunnlagt som et eget fag i Norge på 1800-tallet kan det sies å ha gått gjennom flere utviklingsfaser med ulike generasjoner som hver skriver sin saga.⁵ Lisbeth Risa pekte i 1994 på tre faser hvor de første kjennetegnes av et fokus på institusjonshistorie og økonomisk historie, mens den tredje la vekt på sosialhistorie. Denne siste fasen omtaler hun som den første generasjonen som interesserer seg for andre samfunnsgrupper enn menn i

---

² Hoff, "Avlet i synd og ondskap": En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801, 51.

³ Sandvik, "Kvinnehistorie og sosialhistorie i tidlig moderne tid: Om nødvendigheten av en vanskelig tilgjengelig historie," 107.

⁴ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 133.

⁵ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 133.

maktposisjoner, og som forsøker å se fortidens mennesker i et totalhistorisk perspektiv.⁶ Når fortiden står som utgangspunkt for undersøkelse er det ikke til å unngå å møte på materiale som med dagens øyne kan oppleves som provoserende. Det er derimot vesentlig å ha i bakhodet at fortidens hendelser er noe vi kan lære av og med heller enn å gjemme for så å glemme.

Prosjektet kan sies å ha røtter nettopp i sosialhistorisk tradisjon og retter seg mot et kvinnehistorisk perspektiv. Problemstillingen med tilhørende fordypningspørsmål tilsier også at prosjektet beveger seg inn mot en mentalitetshistorisk tilnærming. Når det kommer til sosialhistorie, kan det diskuteres hva det omfatter. Sosialhistorie står i nær slektskap til kulturhistorie, noe som synliggjøres gjennom et noenlunde felles opphav, opposisjon mot den historiske skolen og faseinndeling, og det kan også identifiseres overlapp i tematikk og metode.⁷ I denne sammenheng vil innholdet baseres på kategoriseringen gjort i en undersøkelse av hvordan norsk historievitenskap har utviklet seg i perioden fra 1969 til 2015 der sosialhistorie omfatter sosiale grupper, foreteelser, massefenomen, kvinnehistorie, mannshistorie, kjønns historie, barnehistorie, arbeiderhistorie, og minoritetshistorie.⁸ Denne sosiale tilnærmingen viser til det historiske landskapet dette prosjektet orienterer seg ut fra, og setter kontekst for videre forståelse.

At prosjektet retter seg mot et kvinnehistorisk perspektiv har å gjøre med det faktum at det er et opprinnelig kvinnelig yrke som står i fokus og hvor det sees til deres rolle i samfunnet. Arbeidslivshistorie er interessant i et kjønnsperspektiv, da det synliggjør både kvinner og menn i overordnede og underordnede posisjoner.⁹ Etter Ida Bloms forklaring angående kvinnehistorie fra 1976 kan på mange måter kvinnehistorie fungere som et samlebegrep for all forskning som tar opp kvinners aktivitet i fortiden.¹⁰ Denne beskrivelsen viser mot tema heller enn teoretisk perspektiv og metode derimot, ifølge Blom, skulle forskningen bygge på samme metodikk som all annen historisk forskning. I Norge har kvinneforskning vært sterkt forankret i empiri.¹¹ Kvinnehistorie, som kan sies å stå i gjeld til kvinnebevegelsen og

---

⁶ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 133.

⁷ Melve, *Historie*, 204.

⁸ Ryymin et al., "Hovedtendenser i norsk historievitenskap 1969-2015 belyst gjennom doktorgradsavhandlinger," 137-8. Denne kategoriseringen er derimot ikke å regne som en endelig fasit, da eksempelvis tilsvarende svenske undersøkelser plasserer migrasjons- og demografisk historie, «ny» kulturhistorie og vitenskapshistorie inn under kategoriene «sosialhistorie» eller «ide- og opinionshistorie». Forfatterne av denne norske studien hevder selv at deres kategorisering er mindre bastant.

⁹ Sandvik, "Kvinnehistorie og sosialhistorie i tidlig moderne tid: Om nødvendigheten av en vanskelig tilgjengelig historie," 107.

¹⁰ Melve, *Historie*, 234.

¹¹ Melve, *Historie*, 236.

sosialhistorien på 1960-tallet, har stadig vært i endring og påvirket andre retningers utvikling, for eksempel kjønns historie.¹²

Prosjektet åpner også opp for en mentalhistorisk tilnærming. Ved denne undersøkelsen hvor jordmødrenes virke og utvikling blir undersøkt er det tenkt at helheten kan gi et innblikk i mentaliteten. I sosialantropologien settes mennesket i lokalsamfunnet i sentrum og det søkes etter å danne en forståelse for menneskers verdensbilde.¹³ På samme måte vil en historisk-antropologisk tilnærming ha tilsvarende mål for øye. Forskjellen ligger i hvordan informasjonen innhentes. Der en sosialantropolog har anledning til å oppsøke mennesker direkte i lokalsamfunn, vil en historisk-antropologisk tilnærming henvises til kildene for å finne «intervjuobjektene». I dette tilfellet vil objektene komme frem gjennom tingbokmaterialet. Lovgivning vil også å regnes som en sentral kilde, og sammen er det tenkt at disse kan supplere hverandre på en gunstig måte. Det er likevel ikke et mål i seg selv å trekke slutninger, men heller å kunne utforske om det kan identifiseres noen utviklingstrekk og kjennetegn underveis.

1.4.1 Kildematerialet

Det finnes flere mulige tilnærminger for å forsøke å opparbeide forståelse av fortiden. Ulike kilder gir innblikk i forskjellige aspekter ved det tidligere samfunnet og det er av betydning å kunne identifisere de ulike kildetyperes muligheter og begrensninger. Dette for å unngå å trekke feilaktige slutninger om samfunnsforholdene og dermed male et bilde som ikke gjenspeiler den historiske aktualiteten. Som utgangspunkt for undersøkelse ligger først og fremst protokollene fra forhandlinger på ting, tingbøker samt lover. Ved å benytte en kombinasjon av kildemateriale vil det forhåpentligvis være mulig å få et mer dyptgående og sannferdig inntrykk av fortidens forhold. Lover og tingbøker kan tenkes å sammen bidra til nettopp dette gjennom at de på mange måter utfyller hverandre, noe som vil bli gått nærmere inn på.

---

¹² Melve, *Historie*, 237.

¹³ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 5.

1.4.2 Lover som kilde

Lover er å regne som en normativ kilde og kan gi et bilde av statsmaktens prioriteringer og holdninger.¹⁴ Straffene som ble forskrevet kan gjenspeile hvor alvorlig øvrigheten anså de ulike lovbruddene. Å se til lover kan også gi et bilde av jordmødres virke ettersom de fremviser stilte krav for opplæring og utdanning og videre for praksis. Gjennom perioden som undersøkes vil lovene kunne vise til den tenkte utviklingen. For å kunne få et innblikk av hvordan det var i praksis, er det derimot nødvendig å supplere med andre kilder. Angående aktuell lovgivning gjennom perioden, er dette, ettersom dette er forutsigbart og fastsatt, noe som kommer til å bli trukket frem der det viser seg relevant.

1.4.3 Tingbøker som kilde

Tingbøker, den vanlige betegnelsen på protokoller som inneholder byskriverens eller sorenskriverens notater fra by- eller bygdeting, er å regne som en sentral kilde til rettslige forhold i tillegg til økonomiske, sosiale og kulturelle forhold fra samtiden.¹⁵ I seminarrapporten «Tingboka som kilde» blir tingbøker beskrevet å være den eneste kilden fra 1600- og 1700-årene som muliggjør å få et innblikk i livene til menneske i alle samfunnslag og videre oppfatninger, holdninger og mellommenneskelige relasjoner.¹⁶ Selv om rettsprotokollene først og fremst kan sies å være kilder som forteller om kriminalitetshistorie og lovanvendelse, som fra et rettshistorisk perspektiv er å anse som et mål i seg selv, vil det i et sosialhistorisk perspektiv være et middel for å belyse en tilstand eller utvikling i samfunnet. Rettsprotokoller som kilde kan også være et verktøy for å undersøke mentalitet, og kultur.¹⁷ Den historiske antropolog, med mål om å forstå hvordan mennesker oppfatter sin situasjon, hvordan de tenker omkring tilværelsen og hva slags verdensbilde de handler ut fra, oppsøker intervjuobjekter i kildene.¹⁸ Dette kan dermed regnes å være et forsøk på å få en forståelse av mentaliteten. Lovgivers mentalitet kommer til syne gjennom lovenes ordlyd, men det er derimot ikke gitt at lovene i praksis gjenspeiles i befolkningens handlinger eller i rettsprosessene. Gjennom å kartlegge utvikling innen kriminalitetshistorie og lovanvendelse er det mulig å få et innblikk i hvordan folk har forholdt seg til lovene som har vært eller

---

¹⁴ Terjesen, *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, 8.

¹⁵ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 5.

¹⁶ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 5.

¹⁷ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 10.

¹⁸ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 8.

dukket opp med tiden.¹⁹ Det er dermed mulig å identifisere eventuelle ulike holdninger til og ulike syn på vesentlige mellommenneskelige relasjoner og mulige endringer med tiden.²⁰

Arbeid med tingbøker kan vise seg fruktbart, men er derimot ikke å regne som ukomplisert. Grunnet mangel på registre og innholdsfortegnelser er det ingen direkte måte å orientere seg gjennom stoffet, og utnyttelsen av tingbokmaterialet kan beskrives som «svært omfattende» og «til dels vanskelig å lese».²¹ I tillegg til å måtte lete grundig for å finne frem i kildene, er det heller ikke nødvendigvis tingbøker lett tilgjengelig.²² Selv om en rekke tingbøker fra ulike deler av landet har blitt skannet, transkribert og/eller digitalisert, er samlingen langt fra fullstendig. Per 2021 fantes det over 3000 skannede tingbøker i Digitalarkivet.²³ Tingbøkene er skrevet med gotisk håndskrift, og selv om de av tingbøkene som er transkribert gjør kildene lettere tilgjengelig og leselig, må fremdeles innholdet tydes.²⁴

1.4.4 Geografisk oversikt

For å legge til rette for en viss bredde og dybde i prosjektet, har det blitt valgt ut tingbokmateriale fra to geografiske områder, Nordhordland og Sunnhordland. Områdene er i grunn regnet å være relativt homogene, noe som også er bakgrunnen for valg om å behandle disse sammen. På samme tid åpner dette opp for muligheten til å sette områdene opp mot hverandre for å se til eventuelle ulikheter i praksis angående jordmødrene. Det er verdt å bemerke at de ulike jurisdiksjonene med fut og sorenskriver i seg kan være en faktor av betydning med tanke på eventuelle ulikheter i praksis som kommer til syne på tinget. En medvirkende årsak til valg av områdene baserer seg på det faktum at tingbøkene er transkribert og videre digitalisert. Materialets overlappende dekningsgrad var også en avgjørende faktor for å behandle disse. Kildematerialet for områdene dekker, med visse unntak, årene fra 1642 til 1815. På bakgrunn av ny lovgivning i 1810, jordmorreglementet, vil undersøkelsene som nevnt strekke seg frem til dette årstallet.

Kildematerialet er derimot ikke fullstendig. For Nordhordland stammer den eldste tingboken fra 1642, mens det for Sunnhordland er 1648. Når dekningsgraden nå beregnes, er dette med

---

¹⁹ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 13-4.

²⁰ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 13.

²¹ Marthinsen, *Tingboka som kilde: En seminarrapport*, 5.

²² Sandvik, "Kvinnehistorie og sosialhistorie i tidlig moderne tid: Om nødvendigheten av en vanskelig tilgjengelig historie," 103.

²³ Arkivverket, "Tingbøkene – en ukjent gullgruve?"

²⁴ Arkivverket, "Tingbøkene – en ukjent gullgruve?"

bakgrunn i hele perioden som undersøkes fra og med 1642. Tingbøkene tilhørende Nordhordland strekker seg helt frem til 1810. Totalt mangler det 43 år fra materialet, noe som gir en dekningsgrad på 74,4%. Sunnhordland på sin side kan vise til et større gap. Her er første tingbok som nevnt fra 1648, mens siste faller til året 1800. Dette kan vise til at det medregnet årene både før og etter, mangler kildemateriale fra hele 60 år. Dekningsgraden blir dermed på 63,3%. Totalt gir dette en dekningsgrad på 69,3% for begge områdene. Verdt å nevne er det også mye mulig at en del materiale mangler fra årene hvor det er tilgjengelige tingbøker. Gjennom arbeidet har det ved flere anledninger vært umulig å lete opp fortsettelsen til saker som skal bli tatt opp igjen på tinget. Ettersom det ikke er noen måte å finne ut nøyaktig hvor stor del av kildematerialet som har forsvunnet, er i grunn den dekningsgraden å regne som ubetydelig i det store og hele.

1.4.5 Saksutvelgelse

Ettersom det i forbindelse med dette prosjektet er jordmødres virke som står som utgangspunkt, er det dette som har vært utslagsgivende for utvelgelse av sakstyper. På det vis har det blitt sett til lovverk og litteratur for å finne ut hvilke typer saker som var aktuelle. Dette ha vist seg å være primært leiermålssaker og dølgsmålssaker. Inn under disse har det også blitt foretatt søk etter saker omhandlende for tidlig samleie, dødfødsel, voldtekt og blodskam. Ettersom et slikt bredt sakssøk kan tenkes å tilsi et stort antall saker, har det blitt foretatt en innsnevring hvor først og fremst saker hvor jordmødre og annen fødselshjelp var deltakende.

For å finne frem i tingbøkene har det blitt benyttet elektronisk ordsøk. Dette har vært mulig på bakgrunn av et omfattende arbeid med transkribering og digitalisering, publisert på nettsidene til Digitalarkivet, en tjeneste fra Arkivverket. Denne fremgangsmåten effektiviserte søkeprosessen betraktelig. Derimot er det nødvendig å påpeke at metoden ikke er uten utfordringer likevel. Ettersom språket i referatene er gammeldansk og stavemåte i stor grad varierer, har det vært nødvendig å gå systematisk til verks for å sikre at ingen saker ble forbigått og oversett. Ordsøket bestod dermed av varianter av stavemåter for ordene *jordmor*, *dølgsmål*, *leiermål*, *barsel*, *kone*, *barselnød*, *barnsnød*, *fødselssmerter*, *fødsel* og *kyndig*. Eksempelvis kunne *jordmor* bli stavet både *jordmoder* og *jordmemoeder*, og *leiermål* som *lejermaal* eller *leyermaal*.²⁵ I tillegg ble det identifisert varianter av disse med varierende

---

²⁵ Det ble identifisert enda flere varianter av skrivemåte for disse ordene, så vel som med de øvrige.

orddeling, som var en utslagsgivende faktor for ordsøkene. Ved å benytte et bredt ordsøk var det derimot mulig å fange opp saker og på den måten identifisere nye stavemåter som deretter ble inkludert i søket. Det ble også foretatt nye søk av det allerede gjennomgåtte materialet underveis i takt med at det dukket opp nye varianter av ord.

Som tidligere nevnt er det funnet noen saker som blir annonsert å skulle bli tatt opp for tinget ved en senere anledning. Også omvendt, hvor en sak har vært en eller flere runder på tinget har forekommet. I disse tilfellene er det gjort søk etter hver enkelt sak. Dette har stort sett resultert i funn, men det er også tilfeller hvor det som mangler rett og slett ikke er å finne. Dette støtter opp under teorien om at det er en ukjent mengde tingbokmateriale som er på avveie. Avslutningsvis ble det gjennomført et siste kontrolløk før sakene ble gjennomlest og videre notert fra.²⁶

1.5 Begrepsforklaringer

Når fortiden behandles kan ord og uttrykk som har blitt glemt eller som har fått et endret meningsinnhold komme til overflaten. Dette kan skape forvirring og feiltolkninger dersom det ikke blir bemerket. Det er mange mulige årsaker til at ord og uttrykk faller ut av allmentalen gjennom årenes løp. Kanskje allmuen er opptatt av et gitt fenomen og som en videre konsekvens er ikke lenger visse ord og uttrykk å regne som relevante. Likevel kan disse være verdifulle når de benyttes i sin rettmessige kontekst, da de gjerne er dekkende i større grad enn moderne versjoner eller erstatninger. For å legge til rette for felles forståelse av innholdet i begreper som blir benyttet videre vil de mest sentrale her bli gjennomgått.

Jordmor: Hva som legges i beskrivelsen av en jordmor er ikke nødvendigvis det samme i dag som det var i perioden som undersøkes. Det er heller ikke gitt at dette ikke endret seg gjennom perioden. I tid og dialekt har det vært flere ord for kvinner som hjalp til ved fødsel.²⁷ Det eldste kjente norske ordet antas å være *bjargrygr*, som kan bety hjelpekone. I tillegg er nærkone, jordmor, samt ljosmor, stråmor, linnmor og krafsekjerring alle ord som har blitt benyttet for å beskrive kvinner som har hjulpet til i forbindelse med fødsel.²⁸ Ordet *jordmor*

---

²⁶ I tabell 1 og 2 finnes oversikt over de mest sentrale sakene.

²⁷ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

²⁸ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23-4.

dukket for første gang opp på svensk i 1510, *iordagumma*, og skriftlig på dansk, *jordmor*, av en dansk reformator i 1535.²⁹ Videre nevnes ordet *jordemoder* i en bibeloversettelse fra 1550.

Selve betydningen av ordet *jordmor* er fremdeles uklart, og det har blitt lansert flere mulige forklaringer. Blant disse er noen mer eller mindre blitt avvist, mens andre fremdeles står.

Under en leksikografikonferanse i 2011 poengterte professor Ernst Håkon Jahr hvordan ordbøker i stor grad bygger på hverandre, noe som rent faglig kan være problematisk ettersom feilaktige opplysninger og etymologi dermed står i fare for å videreføres ukritisk.³⁰ Dette har vist seg å være tilfellet ved den ene tolkningen av ordet, som også er regnet som den tradisjonelle forklaringen der *jordmødre* skal ha løftet barnet opp fra jorda etter fødselen.³¹

En annen forklaring er *jordånd*-etymologien, som innebærer at det er ”*ModerJord*” og *jord*-ånder som skal beskytte barnet og som *jordmoren* er den legetime representanten for og formidler av.³² Denne regnes av Jahr å være mer troverdig enn *jordgulvetymologien* alene grunnet *jordmødres* funksjon og sosiale status. Ordet *jordmor* kan også tenkes å egentlig skulle være *jodmor*, som retter seg mot at ordet er en forvanskning av *jó*, som er norrønt for foster eller lite barn.³³ Dette kan likevel stilles spørsmål ved på bakgrunn av tidsperioden hvor ordet først dukket opp.

Ordene har tidvis blitt brukt om hverandre, men fra 1500-tallet var *jordmor* benyttet som navn på kvinnen som hjalp til ved fødsel i lovverk og andre skrevne kilder.³⁴ Det var først etter at *jordmødre* begynte å få formell utdanning at skillet mellom hvem som ble omtalt som *jordmor* og *hjelpekone* ble tydeligere.³⁵ Prosjektet breier seg ut i perioden hvor det ble startet med formell utdanning og det har vist seg i kildematerialet å være ulike måter omtale kvinnene som utøvet fødselshjelp på. Begrepet *jordmor* kan tenkes å ha blitt benyttet både som en tittel og på en måte som viser til ordet som en handling. Det vil dermed bli gått nærmere inn på

---

²⁹ Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «*jordmor*»: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferansen om leksikografi i Norden. Lund 24-25 mai., 323.

³⁰ Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «*jordmor*»: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferansen om leksikografi i Norden. Lund 24-25 mai., 321

³¹ Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «*jordmor*»: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferansen om leksikografi i Norden. Lund 24-25 mai., 321.

³² Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «*jordmor*»: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferansen om leksikografi i Norden. Lund 24-25 mai., 324.

³³ Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «*jordmor*»: Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra konferansen om leksikografi i Norden. Lund 24-25 mai., 324 & Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 24.

³⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

³⁵ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

selve begrepet jordmor og hvordan dette blir anvendt gjennom kildematerialet som undersøkes.

Dølgsmål: Fødsel i dølgsmål vil si å føde i skjul.³⁶ Ordet er trolig sammensatt av *dølg*, i dansk form, som vil si å skjule og *mål* som tolkes i betydningen sak, rettsak.³⁷ Kvinnen forsøkte å holde både svangerskap og fødsel skjult og i etterkant måtte alle spor fjernes. Dette innebar også barnet, som da ikke fikk leve.³⁸ Dølgsmål faller inn under *barnedrap*, et begrep som også omfatter det å avlive en nyfødt og illegal abort.³⁹ I litteraturen hender det at begrepene *dølgsmål* og *barnemord* blir brukt om hverandre og det kan stilles spørsmål om det egentlig er en forskjell i betydningen av begrepene. Selv om dølgsmål kan regnes som et underbegrep av barnemord, omfatter det likevel i praksis det samme.

Abort har, slik som barnemord, gjennom tidene blitt benyttet som en metode for å regulere barnefødsel og størrelse på familie.⁴⁰ I tiden var fosterfordrivelse og det å ta livet av en nyfødt å anse som en og samme sak, noe som kommer til syne både gjennom lovgivning og i skildringer av praksis.⁴¹ Selv om det er dølgsmål spesielt som det rettes oppmerksomhet mot i dette prosjektet, vil den mer overordnede betegnelsen *barnemord* fremdeles være et begrep av relevans. I kildematerialet benyttes dølgsmål om kvinner som etter å ha skjult fødselen ikke kan vise til et levende barn. Dersom en ble funnet skyldig, var dette etter gjeldende lovgivninger gjennom perioden lovgivning å regne som drap.

Leiermål: Leiermål viser til utenomekteskapelig samliv.⁴² Begrepet består av det gammeldanske ordet *leger*, som vil si samleie, og det norrøne *mål*, hvor betydningen i denne sammenheng er avtale eller sak.⁴³ Det kan tenkes at samleiesak vil være den mest presise moderniseringen av begrepet. Likevel er det mest hensiktsmessige derimot å videre benytte begrepet leiermål for å vise til disse sakene. Leiermål var gjennom perioden å regne som en

---

³⁶ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 15.

³⁷ <https://naob.no/ordbok/d%C3%B8lgsm%C3%A5l> (lest 16.04.2023).

³⁸ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 15.

³⁹ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 19.

⁴⁰ Connell, "Contraception in the Prepill Era," 7.

⁴¹ Eksempelvis Christian Vs Norske Lov av 1687.

⁴² Hoff, "Avlet i synd og ondskap": *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 50.

⁴³ https://naob.no/ordbok/m%C3%A5l_1?elementId=52994886 (lest 16.04.2023).

straffbar handling og den tilknyttede lovgivningen vil bli kommentert ved et senere tidspunkt. Leiermål kan tenkes å på mange måter være et paraplybegrep for tilsvarende forhold, som leiermål i forbudne ledd og blodskam, og for tidlig samleie. Mens leiermål i forbudne ledd og blodskam viser til seksuelt samkvem innenfor et visst slektskap,⁴⁴ var for tidlig samleie rettet mot situasjoner hvor paret endte opp med å gifte seg.⁴⁵

1.6 Litteratur og forskningsstatus

Prosjektet baserer seg primært på litteratur som behandler jordmødres virke. Det er knapt med litteratur som primært tar for seg dette, og det har av den grunn vært nødvendig å se til forskning hvor kvinner i arbeidsliv og kriminalitet blir rettet oppmerksomhet mot. Litteraturen som er benyttet stammer først og fremst fra et historiefaglig perspektiv. Det har også vært relevant å se til historisk litteratur fra andre fagfelt som juss og medisin. Et bredere faglig grunnlag har vist seg verdifullt for å få frem fagspesifikke perspektiver og informasjon.

Ida Blom, kvinnehistoriker, bemerket i boken "*Den haarde Dyst*": *Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år*, publisert i 1988 der hun retter oppmerksomhet mot aspekter knyttet til fødsler og utviklingen på feltet knyttet til fødekvinne og fødselshjelp, hvordan norske historikere tidligere ikke har vist interesse for fødselshjelp.⁴⁶ Temaet har heller blitt belyst av leger hvor fokuset har ligget på den medisinske fødselshjelpens fremvekst. Blom påpeker videre å ha sett et skifte der interessen for kvinners fødselsarbeid har økt ved siden av gjennombruddet for moderne kvinneforskning. Hun trekker blant annet frem Kristina Kjørheim og hennes arbeid med norske jordmødres utdanning og arbeidsvilkår.⁴⁷ Her viser hun til boken *Mellom kloke koner og kvitkledde menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, publisert i 1987. Selv om hovedfokuset i Kjørheims bok dreier seg rundt nettopp jordmorvesenet på 1800-tallet og hvordan jordmorloven av 1810 krevde en organisering av jordmorvesenet i Norge, blir det også sett til utviklingen som ledet opp til dette.⁴⁸ Kjørheim retter oppmerksomhet nettopp mot fødselshjelpens og -vitenskapens utvikling i forkant av 1800 og bemerker også jordmødres meldeplikt i forbindelse med dødfødsler.⁴⁹

---

⁴⁴ Terjesen, *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, 3.

⁴⁵ Aune, *Avkriminalisering av leiermål: ein studie av lov og rettspraksis i leiermålssaker i Nedre Telemark sorenskriveri 1727-1797*, 1.

⁴⁶ Blom, "*Den haarde Dyst*": *Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år*, 13

⁴⁷ Blom, "*Den haarde Dyst*": *Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år*, 13-14.

⁴⁸ Kjørheim, *Mellom kloke koner og kvitkledde menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 7.

⁴⁹ Kjørheim, *Mellom kloke koner og kvitkledde menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 24-33.

Aud Farstads med *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie* fra 2016 er av de som har studert jordmødre, og i denne boken er det de offentlig ansatte distriktsjordmødrene det rettes oppmerksomhet mot. Boken tar for seg distriktsjordmødres virke gjennom 200 år, fra omkring slutten av 1700 og utover. Det er Sunnmøre, som hun selv beskriver at fungerer som «eit prisme ein kan sjå heile landet igjennom» ettersom rammeverket rundt jordmødres yrke var likt i hele landet, som er utgangspunktet for hennes undersøkelser.⁵⁰ For den aktuelle tidsperioden for dette prosjektet er det i stor grad Møre og Romsdal, Romsdal amt, som det rettes oppmerksomhet mot på bakgrunn av at dette var det første fylket i Norge som i 1784 fikk i gang en offentlig finansiert jordmortjeneste på landsbygda.⁵¹ Farstad benytter seg i stor grad av Atle Døsslands undersøkelser fra publikasjonen “*Examinerede*” *jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, en studie av nettopp gjennombruddet for et offentlig jordmorvesen i Møre og Romsdal.⁵² Tidsperioden for studien strekker seg fra slutten av 1700-tallet og frem til det i 1810 kom et landsomfattende reglement for jordmorvesen.

Aina Schiøtz er en annen norsk historiker som tar for seg jordmorprofesjonen og ser til deres rolle som rettsmedisinsk sakkyndige. Dette gjør hun ved flere anledninger, i bokkapittelet *Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850* fra 2009 og i boken *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid* publisert i 2017. Selv om Aine og mange andre har tittet på temaet, er det fremdeles ingen som ser ut til å foretatt et større arbeid for å kartlegge jordmødres involvering på tinget. På bakgrunn av dette kan det være relevant å se til hvordan tilsvarende problematikk utarter seg utenfor landets grenser.

Grothe Nielsen med artikkelen *Letfærdige Qvindfolk* viser til studien hun gjennomførte og publiserte i 1980; *Letfærdige qvindfolk - fosterdrap og fødsel i dølgsmål, i retshistorisk belysing*. Der har hun sett til 89 dommer mellom 1719 og 1805 som opptok ugifte kvinners anstrengelser for å kvitte seg med sine nyfødte barn, dølgsmål.⁵³ Det blir i den forbindelse sett til hva som kjennetegner kvinnene som har født i dølgsmål og videre hvordan disse sakene ble behandlet på tinget.⁵⁴ Jordmødre dukker her opp i forbindelse med undersøkelse og saksgang. Ettersom dette er en dansk studie og lovverket dermed det samme som for Norge i den aktuelle perioden kan denne tenkes å gi verdifulle innblikk i problematikken.⁵⁵

---

⁵⁰ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 7.

⁵¹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 7.

⁵² Døssland, “*Examinerede*” *jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 3.

⁵³ Nielsen, “*Letfærdige Qvindfolk*,” 108.

⁵⁴ Nielsen, “*Letfærdige Qvindfolk*,” 107-112.

⁵⁵ Boken “*Letfærdige qvindfolk - fosterdrap og fødsel i dølgsmål, i retshistorisk belysing*” har dessverre ikke vært mulig å oppdrive, og det er av den grunn kun artikkelen det vil sees til i denne sammenheng.

I artikkelen *Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice* behandler Kirsi Vainio-Korhonen jordmødre som sakkyndige i de finske domstolene i forkant av 1809.⁵⁶ Der ser hun til hvordan jordmødre formulerte sine uttalelser i retten og på hvilket grunnlag de bestemte at en kvinne var gravid eller hadde født, hvilke tegn som kunne indikere spontanabort eller fødsel av et fullbåret barn. Også hvordan domstolene behandlet bevisene og vitneforklaringene fra jordmødre er tema i artikkelen. Denne studien kan dermed sies å vektlegge mange av de samme momentene som det her vil bli sett til og kan være et interessant sted å se til for å kunne identifisere både likheter og forskjeller.

Jordmødres rolle og tilknytning til rettssystemet i tidlig nytid har vist å være et tema som dukker opp ved flere anledninger i forbindelse med utenlandske studier. I antologien *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe* blir dette aspektet knyttet til jordmødres virke behandlet av flere av bokens medforfattere. Blant annet viser David Harley til de engelske provinsielle jordmødrenes rolle i arbeidet med å få klarhet i barnefaren til ugifte kvinner og Merry Wisner ser til sørtyske jordmødre i forbindelse med nøddåp, rapportering av uekte fødsler, abort og dølgsmål.⁵⁷ Boken kaster et bredt blikk på utviklingen av jordmorprofesjonen over store deler av Europa og kan ansees som en verdifull ressurs.

---

⁵⁶ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 433.

⁵⁷ Marland, *The art of midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, s. 6-7.

2. Samfunnets rettesnor

I et samfunn eksisterer det rettesnor, holdepunkter, for hvordan en forventes å handle eller oppføre seg. Disse blir synliggjort gjennom lover, rettspraksis og holdninger i befolkningen. Rettesnorene kan sies å legge føringer for prosesser og utvikling i samfunnet og det kan av den grunn være av relevant å se til nettopp disse for å få en forståelse av hvilket landskap det orienteres i. Med andre ord skal det nå sees til samfunnets utvikling gjennom perioden som undersøkes. Det vil her settes søkelys på faktorer relevant for prosjektets problemstilling gjennom å se til utvikling angående samfunnsyn og lovgivning og rettspraksis. Også utviklingen av rettsmedisin hvor den første rettsmedisinske lovbestemmelsen i løpet av perioden ble vedtatt.

2.1 Samfunnsyn, lovgivning og rettspraksis

Religion og ideologier kan identifiseres som grunnlag for slike rettesnor, og som vi kjenner til er dette noe som er i stadig endring. Ved inngangen av tidlig nytid hadde reformasjonen vist sin anmarsj og kirken hadde blitt underlagt staten slik at kongen satt med både den kirkelige og verdslige makten.⁵⁸ Synd, moral og religion ble vevd inn i lovverket, og det ble innført nye lover som regulerte ekteskap og seksualitet.⁵⁹ Hoff poengterer at menneskers holdninger og normer derimot ikke lot seg påvirke så lett av at tradisjonelle handlinger ble kriminalisert, og av den grunn kom det frem et skille mellom loven og folks levesett.⁶⁰

En betydelig endring som kom til syne gjennom det nye lovverket, kan sees gjennom Christian IVs forordning av 1617 der kvinner og menn begge ble stilt til ansvar når det kom til utenomekteskapelig seksualitet.⁶¹ Angående leiermål ventet både en geistlig straff, skriftemål, og en verdslig, bøter. Lovgivningen kan sies å ha hatt bakgrunn i mosaisk lov og det 5. bud som lyder «Du skal ikke slå i hjel.»⁶² På det ideologiske planet viste dette til talionsprinsippet, et gammelt strafferettslig prinsipp som baserte seg på en oppfatning om at den som utførte en straffbar handling skulle gjengjeldes med tilsvarende som straff.⁶³ Dette

---

⁵⁸ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og retthistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 2.

⁵⁹ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og retthistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 2, 50.

⁶⁰ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og retthistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 2.

⁶¹ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og retthistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 3.

⁶² Schiøtz, «Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850,» 21.

⁶³ Jusleksikon.no, «Liste over rettsprinsipper.»

prinsippet henger sammen med gjengjeldelsesteorien, en strafferettslig teori hvor straffen begrunnes med at det på bakgrunn av religiøse, etiske eller lignende hensyn er nødvendig at forbryteren tilføyes et onde på linje med det han selv har voldt.⁶⁴ I tillegg var straffen tilknytning til et kollektivt hensyn med formål om å unngå Guds vrede over befolkningen.⁶⁵ Dette kommer eksempelvis til syne gjennom lovgivningen som omhandlet fødsel i dølgsmål, der det i en forordning av 31. mars 1635 kom frem at mor skulle dømmes for barnedrap dersom barnet døde.⁶⁶ Så og forstå medførte dette dermed dødsstraff. Christian Vs Norske Lov av 1687 er videre den lovgivningen som var gjeldende for størsteparten av perioden som her skal undersøkes, og det kan sees at både lovgivning angående leiermål og dølgsmål fulgte med i denne lovgivningen.

Gjennom store deler av 1700-tallet kan det se ut til at merkantilistisk ideologi i stor grad influerte tenking og politikk.⁶⁷ Med enkeltmenneskets verdi høyt verdsatt ble det rettet oppmerksomhet spesielt mot sammenhengen mellom befolkningsvekst og barn.

Merkantilistisk tankegang kan sies å ha gjennomsyret lovgivning og rettspraksis, ikke minst når det gjaldt utenomekteskapelige relasjoner og barnemord. Ettersom barna var regnet å også tilhøre staten, ble mødrene som hadde tatt liv av sine barn møtt med fordømmende holdninger og satt ansvarlig både overfor barnet og staten.⁶⁸ Det var først ut over siste del av 1700-tallet at talionsprinsippet ble forlatt, og avskrekkingsteori og sekulær nyttetenkning erstattet religiøse argumenter. På den måten skiftet hensikten med straffen fra å ha grunnlag i lydighet overfor Gud til beskyttelse av staten, og i kjølevannet fulgte en mer liberal rettspraksis.⁶⁹ Dette kommer blant annet til syne gjennom at kvinner dømt for barnemord i større og større grad ble benådet og fikk straffen omgjort til soning i tukthus eller arbeidshus.

2.1.1 Tinget og dets aktører

Tinget kan historisk sett bli ansett som både et konfliktløsende og et normskapende organ.⁷⁰ Gjennom Instansbrevet av 1590 ble alle bygdeting i landet pålagt å dømme i alle saker før det kunne legges frem for lagmannen.⁷¹ I 1607 ble videre byting og lagting skilt fra hverandre

---

⁶⁴ Elden, "Gjengjeldelsesteorien."

⁶⁵ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 21.

⁶⁶ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165.

⁶⁷ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 22.

⁶⁸ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 22.

⁶⁹ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 21.

⁷⁰ Sunde, *Speculum legale – rettspegelen*, 81, 87.

⁷¹ Sunde, *Speculum legale – rettspegelen*, 197-8.

gjennom Lagmannsforordningen av 1607 og ankerett ble dermed det eneste bindeleddet mellom instansene. By- og bygderett var den første instansen innad i landet, videre fulgt av lagting og Herredagen, som i 1666 ble erstattet av Overhoffretten.⁷² Overnevnte prosesser kan dermed sies å representere overgangen fra en rettsordning til et rettssystem og videre også startpunktet for domstolshierarkiet fra dagens rettskultur.⁷³

Når det kom til straffesaker var dette å regne som kongens ansvar.⁷⁴ Dette inkluderte et ansvar for at saken ble håndtert på en forsvarlig måte. Ved Christian Vs Norske lov av 1687 ble det innført en ordning om tvungen appell i forbindelse med trolldoms- og drapssaker hvor overretten overprøvde underretten sine avgjørelser og på den måten fungerte som et kontrollorgan.⁷⁵ Senere i 1735 gjennom Rettspleieforordningen II ble ordning utvidet til å gjelde alle alvorlige straffesaker. Samme år ble også forsvarerordningen innført hvor tiltalte i alvorlige straffesaker fikk rett på forsvarer.⁷⁶ Av aktører på tinget kom dermed forsvarer inn ved siden av sorenskriver, fut og lagrettemenn.⁷⁷ Sorenskriverembetet hadde blitt innført av Kong Christian IV i 1591 og fra 1634 var det slått fast at sorenskriveren i likhet med lagrettemennene var ansvarlig for dommer avsagt på bygdetinget.⁷⁸ Sorenskriverens mandat utviklet seg fra å være skriver, deretter meddommer og til slutt enedommer ved bygdetinget, en utvikling som kan ha vært viktig for å knytte bygdetinget sterkere til den kongelige rettsadministrasjonen. Sorenskriverembetet kan også regnes å ha lagt til rette for Eksamensforordningen av 1736 hvor det ble påkrevd med juridisk embetseksamen.⁷⁹ Disse ordningene kan tenkes å ha vært ledd i forbindelse med et arbeid for å forbedre rettssikkerheten. Futen på sin side var pålagt å være til stede på tingsamlingene og var ansvarlige for innkreving av skatt og offentlige avgifter.⁸⁰ I tingbokreferatene kommer futen frem som en representant for de offentlige påtalemyndighetene og er den som legger ned forslag om straff og etter hvert presenterer argumenter for domfelling.

---

⁷² Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 198 & Gisle, "Overhoffretten."

⁷³ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 197-8.

⁷⁴ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 202.

⁷⁵ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 202-3.

⁷⁶ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 220.

⁷⁷ Bernssen, "Skam, skuld og straff: Ei rettsleg analyse av barnedrapssakene på bygdetinget i Hordaland 1642-1799," 27-33 & Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 218.

⁷⁸ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 220.

⁷⁹ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 207, 220.

⁸⁰ Bernssen, "Skam, skuld og straff: Ei rettsleg analyse av barnedrapssakene på bygdetinget i Hordaland 1642-1799," 30.

Gjennom rettshistorien har vitner og tilståelser vært å regne som de viktigste bevismidlene.⁸¹ I Den eldre Gulatingsloven, IV-3, kommer det frem hvordan ett vitne er å regne som om det ikke finnes vitner i det hele tatt. Derimot er to vitner tilstrekkelig for å opplyse en sak. Samme reglen ble videreført til Magnus VI Lagabøtes Landslov, I-1 og Landsloven VIII-2, og Christian Vs Norske lov, 1-13-1. I Christian Vs norske lov av 1687 blir det presisert at et vitnesbyrd kun er fullgodt dersom det er ført frem av to personer som vitner likt. Også gjennom Rettspleieforordningen II ble ordningen om at kongen skulle konfirmere alle overrettens dommer i alvorlige straffesaker vedtatt.⁸² På denne måten foregikk det en kvalitetssikring ved at kongen overså lagmannen og lagmannen overprøvde underretten. Dette var kun satt i gang dersom tiltalte selv ikke anket dommen. Grunnet utfordringer knyttet til tilståelser, falske eller manglende, ble det gjennom Rettspleieforordningen III av 1751 innført at andre omstendigheter skulle undersøkes for å avgjøre troverdigheten av et vitnemål eller tilståelse.⁸³ Dette var indisiebeviset og kunne for jordmødre bety at jordmødre kunne bli tilkalt for å undersøke om tiltalte hadde vært gravid. I tillegg medførte forordningen krav til saksopplysninger og ga påbud om obduksjon i alle drapssaker.⁸⁴

2.1.2 Rettsmedisin

Rettsmedisinens røtter stammer fra rettsforfølgelsen av det store antall kvinner som var mistenkt for barnemord i løpet av 1700- og 1800-tallet.⁸⁵ Som nevnt faller dølgsmål inn under dette begrepet. I tidens debatt angående barnemord trådte også legene gradvis inn, og deres involvering angående barnemordsspørsmålet bidro både direkte og indirekte til å fremme den medisinske profesjonen.⁸⁶ Utviklingen i løpet av årene medvirket til at medisin ble innlemmet i lovverket og at rettsmedisin utviklet seg til en naturlig del av medisinsk vitenskap og praksis.

I forbindelse med at borgernes rettssikkerhet skulle styrkes, og dom dermed skulle avsies på et bredere grunnlag, kunne rettsmedisinske vurderinger spille en avgjørende rolle.⁸⁷ Ved lov

---

⁸¹ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 205.

⁸² Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 209.

⁸³ Sunde, *Speculum legale – rettsspegelen*, 207.

⁸⁴ Bernssen, "Skam, skuld og straff: Ei rettsleg analyse av barnedrapssakene på bygdetinget i Hordaland 1642-1799," 32.

⁸⁵ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 19.

⁸⁶ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 21.

⁸⁷ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 22.

av 1751 ble den første rettsmedisinske lovbestemmelsen vedtatt.⁸⁸ Der ble det stadfestet at offentlig lege og erfaren kirurg i forbindelse med mord- og drapssaker skulle eksaminere den døde eller foreta obduksjon dersom det var nødvendig, så snart som mulig. I en kongelig resolusjon fra 1787 varsles en særordning for det nordenfjeldske Norge hvor det ble fastslått at dersom hverken lege eller kirurg hadde anledning til å være til stedet, skulle jordmor tilkalles og i prestens overværelse opplyse om fødselen. Det ble dermed synliggjort at jordmødre var delaktige i forbindelse med utviklingen der medisin ble innlemmet i loven. Ved denne resolusjonen nevnes mistenkelige dødsfall blant spedbarn og nyfødte for første gang og det var lege, kirurg og jordmor som hadde i oppgave å fastslå dødsårsak på bakgrunn av fysiske bevis, og eventuelt etablere en sammenheng mellom aktiv handling fra morens side og barnets død.⁸⁹ Omkring denne tiden kan det derimot se ut til at det allerede eksisterte en fordeling av oppgaver.⁹⁰ Inntil 1820-årene var det spedbarnets tilstand som sto i sentrum for legenes ekspertuttalelser mens jordmødrenes ansvar var å undersøke kvinnen for tegn på fødsel.

Medisinsk eksaminasjon av den tiltalte kunne gi nyttig innsikt i obstetrikk og gynekologi og undersøkelsene av de døde spedbarna eller fostrene var, i tillegg til å virke som sentrale bevis i rettslig forstand, av betydning for utvikling av kunnskap angående anatomi og fysiologi.⁹¹ Schiøtz peker på hvordan legers mangelfulle rettsmedisinske innsikt var et stadig tilbakevendende tema blant 1800-tallets jurister. Obduksjon var å anse som en krenkelse, og religiøse og sosiale konvensjoner satte i lang tid stopper for undersøkelser av barnelik, selv om det var et stort behov for det.⁹² Gjennom 1700-tallet ble det vedtatt en rekke forordninger for å sikre undervisningsmateriale.⁹³ Dette kom i form av døde kriminelle dømt for alvorlige forbrytelser og barn født utenfor ekteskap. Disse to gruppene var dermed verdsatt likt på bakgrunn av rettslige og moralske standarder.⁹⁴

---

⁸⁸ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 26.

⁸⁹ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 26.

⁹⁰ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 31.

⁹¹ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 26.

⁹² Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 28.

⁹³ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 26.

⁹⁴ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 27.

2.2 En utvikling av betydning

Slik det har blitt sett til kan utviklingen i samfunnet på mange måter tenkes å ha påvirket jordmødre og deres virke. Med betydelige endringer i samfunnssyn og rettspraksis, og med inntoget av rettsmedisin, kan betydningene av jordmødrenes ferdigheter og kunnskaper tenkes å ha økt betraktelig gjennom perioden. Det vil videre bli interessant å se hvorvidt og eventuelt hvordan denne utviklingen kommer til syne gjennom tingbokmaterialet.

3. Jordmødres rolle og funksjoner

Jordmoryrket har vært i endring gjennom perioden som her står som utgangspunkt for undersøkelse, og det vil være sentralt å se til nettopp disse endringene for å danne grunnlag for videre forståelse. Det vil i den forbindelse bli sett til hvem som var jordmor, der karakteristikkene ved de som fungerte som jordmødre og kvalifiseringskrav for opplæring og utdanning skal gjøre rede for. Yrkets status gjennom faktorer som kompensasjon og deres rettslige funksjoner er også av betydning og vil av den grunn også bli gjennomgått.

Ifølge Elisabeth Risa kan det grunnet spinkelt kildemateriale fra tiden før 1810 være vanskeligheter ved å finne svar på alle spørsmål knyttet til jordmorvirksomhet, hvem de var og oppgaver de hadde.⁹⁵ Det vil likevel bli gjort et forsøk på å etablere jordmødrenes rolle og funksjoner gjennom den aktuelle tidsperioden. Også utviklingen som ledet frem til periodens start i tillegg til videre gang vil bli gått inn på. Det vil også bli forsøkt å skille mellom jordmødre i by og i distrikt der dette er mulig. Årsaken er grunnet at det er regnet å kunne være forskjeller av betydning mellom disse, og i kildematerialet som i denne sammenheng er anvendt vises det til jordmødre i distriktet.

3.1 Jordmoryrkets utvikling

Hva som ble lagt i det å være jordmor har variert med årene. Kvinner har i alle tider hjulpet hverandre i forbindelse med fødsel, og etter gammel norsk rett var gifte kvinner pliktige å støtte andre som skulle føde.⁹⁶ Det var også slik at de kvinnene som viste seg dyktige, oftere ble tilkalt. Gjennom tidlig nytid kom det en rekke forordninger og administrative tiltak som regulerte fødselsomsorgen og jordmorarbeidet.⁹⁷ Jordmoryrket gikk fra å være en uformell ordning mellom naboer⁹⁸, til å være under prester og doktorers kontroll for deretter å bli en formell institusjonell utdanning.⁹⁹ Jordmorutdanningen var det første formelle utdanningstilbudet til kvinner i Norge som kom ved jordmorreglementet av 1810.¹⁰⁰ På det tidspunktet var landet delt inn i faste jordmordistrikt og amtmennene hadde det øverste tilsynet og stod også for ansettelsen av jordmødrene.

---

⁹⁵ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138.

⁹⁶ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

⁹⁷ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

⁹⁸ <https://ordbokene.no/bm/search?q=granne&scope=ei> (lest 16.04.2023).

⁹⁹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

¹⁰⁰ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138.

I etterkant av reformasjonen måtte prester gjennomføre legekurs ved universitetet i København.¹⁰¹ Prestene fikk dermed plikt til å kontrollere de som fungerte som fødselshjelpere. Dette ansvaret kom frem gjennom bestemmelsene om jordmødre i Christian den tredjes kirkeordinans av 1539.¹⁰² Det er i denne kirkeordinansen jordmødre for første gang omtales som en klart definert yrkesgruppe og en tilsvarende lov, som nærmest var avskrift av den danske, kom til Norge i 1607.¹⁰³

På bakgrunn av at jordmødre arbeidet så nær døden og det hellige, var den lutherske staten spesielt interessert i at jordmødrene skulle inneha religiøs kunnskap og sinnelag.¹⁰⁴ I tiden var det høy dødelighet for både spedbarn og mødre, og det å forberede dem til evigheten var en sentral del av en jordmors ansvarsoppgaver.¹⁰⁵ Prestens oppdrag var dermed å lære bort bønner og trøstende ord, og å innprente at dersom det stod om livet på mor eller barn skulle jordmoren gjøre alt for å redde moren. Jordmødrene fikk altså ikke utdanning i selve faget, men opplæring av etisk karakter der de ble opplært i kristendomskunnskap slik at de kunne utfør nøddåp dersom det skulle bli nødvendig.¹⁰⁶ I en situasjon hvor barnet ikke så ut til å kunne overleve, kunne alle voksne utføre dåp, og aller helst skulle det være en mann.¹⁰⁷ Jordmødre kan dermed sies å ha hatt en særstilling på dette området.

Et av de eldste kjente *instrumentene* benyttet av fødselshjelpere i Norge er et lite trestykke hvor det er innrisset "Mari fødte Kristus. Elisabet fødte Johannes døperen. Vær forløst til ære for de! Herren kaller deg til lyset."¹⁰⁸ Dette viser til en kristning av en førkristen skikk der runer ble risset inn til nornene, norrøne skjebnegudinner, og antakeligvis lagt opp mot magen til fødekvinne.¹⁰⁹ For de lutherske teologene var dette å regne som katolsk overtro og syndig trolldom. Å få kontrollert jordmødrene kan derfor sies å ha vært en måte å forsøke å disiplinere den folkelige kulturen på dette området. Jordmødrene endte av den grunn opp med å arbeide i et spenningsfelt mellom den medisinske rasjonaliteten og en allmue som fremdeles

---

¹⁰¹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 358.

¹⁰² Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138

¹⁰³ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 137.

¹⁰⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27.

¹⁰⁵ Moseng, *Ansvar for undersåttens helse. 1603-1850*, 210.

¹⁰⁶ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138.

¹⁰⁷ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27.

¹⁰⁸ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27 & Willumsen, *Dømt til ild og bål: Trolldomsprosessen i Skottland og Finnmark*, 116.

¹⁰⁹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27, fotnote.

trodde på signing og maning.¹¹⁰ I lang tid var jordmødre hevdet å ha vært spesielt utsatt for hekseri og trolldom. Etter omfattende forskning på trolldomssaker i Europa gjennom de siste tiårene har det derimot vist seg at dette ikke ser ut til å være tilfellet.¹¹¹ Liv Helene Willumsen poengterer i en epostkorrespondanse med Liv Farstad at årsaken trolig kan dreie seg om at jordmødrene rett og slett var for viktige i samfunnet på 1600-tallet til at de ble beskyldt for trolldom.

I 1672 kom en lov som regulerte forholdet mellom de medisinske arbeiderne der det ble slått fast at legene hadde kontroll- og oppsynsfunksjonen overfor jordmødrene og også var pliktige til å undervise og eksaminere de.¹¹² Videre i 1685 kom Christian Vs kirkerituale som listet opp jordmødres arbeidsvilkår. Der kom det fram at staten mente det burde være godkjente jordmødre i alle distrikt og det var Amtmannen, prest og eventuelle doktorer som i samarbeid skulle plukke ut kandidater og gi moralsk vandelsattest og medisinsk godkjenning.¹¹³ Prestene holdt et slags innvielsesritual og jordmødrene fikk brev på handverkskompetansen. Det var fremdeles også prestens ansvar å lære opp jordmødre slik at de var i stand til å forberede fødekvinnen og barnet på et liv i “det hinsidige.” Dette ansvaret ble senere også gjentatt i Christain Vs Norske Lov av 1687.¹¹⁴ Det var ikke før 1764 hvor det heller ble stilt krav om at legene skulle gi jordmødre et vitnemål på at de var skikket at presten ikke lenger hadde en sentral rolle.¹¹⁵

Jordmødrene hadde rett til å ta betaling samtidig som de hadde plikt til å hjelpe fattige vederlagsfritt.¹¹⁶ For å sikre jordmødrene inntekt ble det dermed fastsatt en avgrensning av antall løyver.¹¹⁷ For å bli godkjent som jordmor måtte jordmoren avlegges der de skulle love å hjelpe de som trengte det uavhengig av økonomi, være varsomme med mor og barn for at ingen skulle bli skadet og å melde inn alle barnemord og hemmeligholdte fødsler til styresmaktene. De måtte også love å følge instruks og å sette sin lit til Gud og hans hellige ord.¹¹⁸ Ifølge Farstad er det uvisst hvordan denne ordningen utartet seg rundt om i landet.¹¹⁹

---

¹¹⁰ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 39.

¹¹¹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27.

¹¹² Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

¹¹³ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 27-8.

¹¹⁴ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138, 148.

¹¹⁵ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28 & Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359-60.

¹¹⁶ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28.

¹¹⁷ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

¹¹⁸ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 35.

¹¹⁹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 35.

Ut over 1700-tallet begynte flere i Europa å interessere seg for fødsler, og obstetrikk ble en egen gren av medisinen.¹²⁰ Man-midwives, leger, kirurger og apotekerer som spesialiserte seg på fødselshjelp konkurrerte ut og tok over mye av fødselshjelpen, kanskje spesielt i Frankrike og Storbritannia. Legene i Danmark-Norge tok også her kontroll over jordmorinstitusjonen, og den første læreboka for jordmødre som kom ut i 1688 var skrevet nettopp av en lege. Det ble gjennom århundre gjort en hel del for å utvikle og organisere godkjenningsordninger for jordmødre. For Sverige viste utviklingen seg å være tilsvarende, og Norden stod dermed unikt frem med tanke på statlig engasjement for utdanning og offentlig ansettelse. I Vest-Europa var det heller vanlig å knytte utdanningen til sykehus.¹²¹

I 1714 ble det opprettet en offisiell jordmorkommisjon bestående av medlemmer fra Det medisinske fakultet ved Universitetet i København og tre fødselsleger.¹²² Nå var det nødvendig med utdanning og godkjenning fra denne kommisjonen for å kunne kalle seg jordmor. For Norge ble dette gjort gjeldende ved flere norske byer fra 1770-årene og praktiserende fødselshjelpere uten eksamen risikerte så å bli stilt for retten. Reglementet ble eksempelvis vedtatt i Bergen i 1773, men det skal ifølge sognepresten Eric Olsen i 1797 ha fått få konsekvenser.¹²³

I 1759 startet stadsfysikus Johan Gottfried Erichsen en jordmorskole i Bergen med formål om å motvirke uvitenhet hos jordmødre.¹²⁴ Ettersom det i dette prosjektet behandles områder som omkranser Bergen, kan det tenkes at jordmødrene fra tingbøkene muligens var tilknyttet denne jordmorskolen. Fra 1761 foregikk utdanning ved Fødselsstiftelsen i København, og i 1787 ble det opprettet en egen jordmorskole ved stiftelsen.¹²⁵ Dermed var det etablert et klart medisinsk hierarki i fødselsomsorgen, der grunnlaget ble lagt på bakgrunn av kompetanse og kjønn. Samme år bestemte regjeringen i København at det hver annet år skulle sendes to til tre jordmorelever fra hvert av de fire bispedømmene til den nyopprettede jordmorskolen. Selv om dette ikke ble mottatt med stor interesse var det likevel 65 norske kvinner som utdannet seg der mellom 1766 og 1814.¹²⁶ Av disse jordmødrene ble de fleste plassert i byene selv om det store flertallet av befolkningen, omkring 90 prosent, bodde på landsbygda.¹²⁷ Mellom

---

¹²⁰ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28.

¹²¹ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28.

¹²² Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

¹²³ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkledd menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 22.

¹²⁴ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359-60.

¹²⁵ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28-9.

¹²⁶ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28-9.

¹²⁷ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

1773 og 1790 var det vanlig at jordmødre ble ansatt i Bergen, Kristiania, Skien, Stavanger og Romsdalen amt.¹²⁸ I mindre kjøpsteder og landdistrikt skal det derimot sjeldent ha vært jordmødre, og Kjærheim viser til at det trolig ikke skal ha vært utdannende jordmødre ellers på Vestlandet. Likevel skal det flere steder i landet ha vært leger som på eget initiativ hadde undervist kvinner i fødselshjelp.¹²⁹

Ved jordmorreglementet av 1810, som symboliserer slutten på dette prosjektets tidsramme, ble det etablert et offentlig jordmorvesen, i grunn var det kun en konsolidering av gjeldende praksis.¹³⁰ Det som var nytt var at det var den første samlede ordningen om jordmorvesenet som viste til retter og plikter for jordmødre samtidig som det ble fastslått at det å ta imot barn også var en offentlig handling. Dermed skulle jordmoren også være offentlig utdannet og ansatt. Bakgrunnen var å få oversikt over og forsøke å få ned antall dødfødsler. Begge land, Norge og Danmark, skulle deles inn i passende jordmordistrikt, jordmødrene skulle få fast lønn og det skulle være fast sats på tjenestene de utførte. Fremdeles skulle fattige slippe betaling. Jordmødrene måtte få autorisasjon fra styresmaktene, var under tilsyn av lokale leger og hadde enerett til å utøve yrket. På denne måten ble kvalifikasjoner, anstendig lønn og arbeidsvilkår nå stadfestet. Det kan derimot argumenteres for at det på flere punkt var mangler, og jordmødrene hadde hverken kontroll over utdanning og arbeidsfelt, eller en organisasjon i ryggen. Reglementet fastslo på sin side at jordmoryrket var kvinnearbeid, noe som går igjen i videre lovgivning i 1898 og 1937.¹³¹ Schiøtz poengterer at reglementet primært symboliserte den merkantilistiske orienterte befolkningspolitikken og ambisjonene om å sikre en sterk stat gjennom folkevekst og velstand hvor jordmødrene hadde her en nøkkelrolle i og med at kontroll av reproduksjon var å regne som vesentlig.¹³²

3.1.1 Hjelpekoner over jordmødre?

Om kvinnene i Seljord i Telemark omkring 1780 ble det sagt at "Hver gift kone var jordmor."¹³³ Frem til langt inn på 1900-tallet fortsatte befolkningen å benytte seg av *de kloke* og *lokale* hjelpekonene.¹³⁴ Dette selv om de fra 1810 og til 1839 ikke lenger hadde lov til å

---

¹²⁸ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkledde menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 32.

¹²⁹ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkledde menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 33.

¹³⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 360-1

¹³¹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 360-1

¹³² Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

¹³³ Weiser-Aall, *Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon: en kildekritisk studie*, 109.

¹³⁴ Alver, Fjell & Ryymmin, *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag*, 60-1.

praktisere. Dette var derimot vanskelig å håndheve. Hjelpekoner var ofte en i nabolaget eller en som hadde erfaring med fødsel fra tidligere, og det var lenge vanlig at kvinner som bodde i nærheten av hverandre hjalp hverandre i forbindelse med fødsel.¹³⁵ Ettersom fødselshjelp lenge var regnet som gratis nabohjelp, kan det ha vært vanskelig for jordmødre å få innpass ettersom de skulle ha betalt for sine tjenester.¹³⁶ Dette var derimot ikke å regne som den eneste årsaken. Alver, Fjell og Ryymin beskriver i sin bok *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag* om hvordan det finnes mange vitnesbyrd angående befolkningens mistro til leger og utdannede jordmødre.¹³⁷ Hjelpekonene benyttet seg av ritualer, bønner og magiske midler som ormeham, bjørnelabb, bustein, gjennomførte magiske handlinger og tilbydde de fødende alkohol.¹³⁸ Til forskjell fra jordmødrene kunne hjelpekonene ta seg betalt i naturalia. Disse faktorene kan ha medvirket til at jordmødre ikke fikk tilstrekkelig med oppdrag for å livnære seg, noe som skal sees nærmere på siden.

3.2 Hvem var jordmor?

Et sentralt spørsmål å stille dreier seg om hvem disse jordmødrene var. For få et innblikk av nettopp dette vil det bli sett til litteratur omhandlende jordmødre hvor deres karakteristikk blir skildret. Det vil være aktuelt å se til hvilke samfunnslag de kan se ut til å ha tilhørt og videre hva som var kriteriene for å kunne få opplæring i faget. Dette kan bidra til å gi innblikk i hvem jordmødrene vi senere skal møte i kildematerialet kan forventes å være.

Gjennom perioden måtte de fleste jentene ut i arbeidslivet etter konfirmasjon hvor så godt som alle jobbet som tjenestejenter i andre hjem.¹³⁹ Ifølge Risa var det kvinnene fra borgermiljø i byene som gjerne fikk opplæring som lærer eller utdanning som jordmor.¹⁴⁰ Atle Døsslands undersøkelser av bakgrunnen til tretten jordmødre fra Møre og Romsdal som hadde fått opplæring av amtslegene i forkant av 1810, viste derimot at syv hadde bakgrunn fra små eller vanskelige kår, som vil si at de hørte hjemme på husmannsplasser eller veldig små

---

¹³⁵ Alver, Fjell & Ryymin, *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag*, 60.

¹³⁶ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 48.

¹³⁷ Alver, Fjell og Ryymin, *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag*, 60.

¹³⁸ Alver, Fjell og Ryymin, *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag*, 63.

¹³⁹ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 136.

¹⁴⁰ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 137.

bruk.¹⁴¹ Noen av disse var enker eller enslige mødre. De resterende seks av disse var gårdskoner fra middels eller store bruk. Dette viste at jordmødrene fra Møre og Romsdal kom fra små eller middels kår, og Døssland poengterer at det dermed kan virke som om tilbudet om jordmorutdanning ikke var ettertraktet hos storgårdskoner.¹⁴² En annen årsak var at styresmaktene forsøkte å løse økonomiske utfordringer knyttet til jordmorlønninger ved å sende kvinner av lavere sosial status fra distriktene til å ta seg utdanning ettersom disse kunne klare seg med mindre lønn enn kvinner fra høyere lag.¹⁴³ Ifølge Aud Farstad kan jordmoryrket virke å ha vært en utvei for kvinner som mistet sin mann eller for de som trengte inntekt utenom gårdsdrift.¹⁴⁴ Det kan dermed tolkes at jordmødre kunne komme fra alle samfunnslag, og sannsynligvis kan det ha vært forskjeller på by og bygd. Dette kan det ha vært mange årsaker til, og variasjonen mellom kompensasjon for arbeid i by og i distrikt kan antas å være en medvirkende faktor til dette. Denne forskjellen vil bli kommentert i forbindelse med neste delkapittel.

For å kvalifisere til å få opplæring som jordmor, virker det å ha vært strenge krav.¹⁴⁵ Dette medførte naturligvis at en del kvinner ikke kvalifiserte. Lege Mathias Goldt, omkring 1790, forespurte kvinner som var middelaldrende, men ikke over førti, gjerne enker ettersom de da hadde mer tid til rådighet, og de skulle med fordel ha født selv.¹⁴⁶ Aktuelle kandidater var videre lærevillige, skulle ha god forstand og det var fordelaktig at de kunne lese og skrive. På et mer personlig plan var det foretrukket at kvinnene var kjent for sin medlidenhet, sedelighet, evne til taushet og at de var modige.¹⁴⁷ I tillegg skulle de blant annet ikke være overtroiske eller være tilbøyelige til kvakksalveri. Kvinnene skulle også være sunne, velskapte og muntre, ha små hender og lange, rette fingre.¹⁴⁸ Flere av disse kravene ble derimot lagt vekk grunnet rekrutteringsutfordringer, men de kan likevel fortelle en del om hva som var regnet som den ideelle jordmor.

Disse kravene Goldt presenterte kan en finne igjen i Soranus fra Efesos, som levde omkring år 200, sitt gynekologiske bokverk som skal ha vært det første av sitt slag innenfor vestlig medisin.¹⁴⁹ I boken blir det beskrevet hva slags kvinner som egner seg som jordmødre og

---

¹⁴¹ Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 14.

¹⁴² Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 14.

¹⁴³ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitklede menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 33-4.

¹⁴⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 47.

¹⁴⁵ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 47.

¹⁴⁶ Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 10.

¹⁴⁷ Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 11.

¹⁴⁸ Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 11.

¹⁴⁹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 362.

videre hvilke krav som måtte stilles disse.¹⁵⁰ Jordmoren skulle kunne lese, være ved sine fulle fem, ha god hukommelse, være respektabel og elske sitt arbeid. Kroppslig skulle hun være sunn og ha lange, slanke fingre og korte negler. Lengden på neglene hang sammen med mulighet for å identifisere dyptliggende infeksjoner og for å skåne mot smerte under undersøkelsene. Det var også viktig at jordmoren var kjent med hygieniske regler, mestret alle sidene ved terapien, så de generelle og individuelle sidene ved hver fødsel. Det var helt sentralt at hun selv hadde født barn, og at hun var robust, fysisk og mentalt var av betydning. Jordmoren trengte ikke være så ung, men at hun var disiplinert og edru, til og stole på og hverken grisk eller overtroisk ble vektlagt.¹⁵¹

Det er uvisst i hvilken grad disse kravene ble fulgt i sin helhet, men disse idealene har, mer eller mindre i sin helhet, blitt identifisert videreført i flere århundre, i for eksempel franske lærebøker fra 1600-tallet og som vi har sett ved Møre og Romsdal. Kravene kan ansees som omfattende og strenge, noe som reflekterer alvoret som ble knyttet til ansvaret som lå i en jordmors oppgaver.¹⁵² En som mener det er tvilsomt at alle jordmødre kunne skrive er Farstad.¹⁵³ Hun poengterer at dette er vanskelig å finne ut av ettersom skriveferdigheter ikke var å regne som særlig viktig i forbindelse med det daglige arbeidet. Derimot påpeker hun at det å kunne lese må ha vært sentralt, og ettersom de fikk utdelt lærebøker kan det nesten regnes med at de var lesekyndige.¹⁵⁴

3.3 Kompensasjon og rekruttering

Lønn er en faktor som på mange måter kan fortelle om et yrkes status og anerkjennelse fra samfunnet. Å se hvordan jordmødrene ble kompensert for sitt arbeid kan dermed bidra til å skape et bilde av hvordan yrket ble verdsatt av styresmaktene og det offentlige.

Kompensasjon, eller rettere sagt mangel på tilstrekkelig kompensasjon har også vist seg å være en faktor av betydning for jordmødre slik vi har sett gjennom at flere foretrakk hjelpekoner over jordmødre. Verdt å bemerke har det kun vært mulig å innhente informasjon om dette fra 1700-tallet, og spesielt siste halvdel. Årsaken kan være så enkel som at fødselstilbudet rundt denne tiden begynte å bli mer organisert.

---

¹⁵⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 363.

¹⁵¹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 363.

¹⁵² Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 363.

¹⁵³ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 47.

¹⁵⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 48.

Norges første formelt utdannede jordmor ved København, i 1728, var Karen Petersdatter. Hun ble hentet til Bergen i 1749 og fikk en lønn på 100 riksdaler årlig, noe som Schiøtz omtaler som "ei rimeleg god lønn."¹⁵⁵ 21 år senere, i 1787, fikk jordmor Mette Maria av Skien utbetalt 50 riksdaler årlig.¹⁵⁶ På 1790-tallet fikk Kristiansunds jordmor betalt 40 daler årlig, et beløp som Hoff beskriver at trolig representerte en av de høyest oppnåelige kvinnelønnene.¹⁵⁷ Det er ikke opplyst om disse lønningene representerte kun den faste kompensasjonen, eller om det var inkludert inntjeningen fra fødekvinnene de assisterte. Allerede her kan det se ut til å ha vært store variasjoner med tanke på jordmorlønningene, og interessant nok har lønnsatsen ut gjennom årene sunket. Om tilsvarende utvikling kan sees over resten av landet er derimot uvisst, og eksemplene gitt over er ikke tilstrekkelig for å male et bilde av utviklingen.

Angående jordmødre i distriktet kan jordmorlønningene se ut til å ha vært beskjedne i forhold. Atle Døssland har i sin studie av gjennombruddet for et offentlig jordmorvesen i Møre og Romsdal på slutten av 1700-tallet registret at amtmannen i Romsdal amt, Even Hammer, i 1790 fikk godkjent sitt forslag om lønnsatts til jordmødre.¹⁵⁸ På bakgrunn av rekrutteringsproblemer var forslaget at jordmødrene burde sikres en årlig lønn på mellom 3 og 5 riksdaler i tillegg til det de kunne få av den fødende. Dette er ikke å regne som en imponerende høy lønn, og Døssland viser til at en gjennomsnittlig ku i 1790-årene kostet 6 riksdaler. Jordmødrene var fremdeles forpliktet til å ikke ta betalt av fattige og skulle i tillegg lære opp mellom to til tre hjelpekoner. Dette viser et helt annet bilde av jordmødre i distriktet i forhold til jordmødrene som befant seg i byene. Rekrutteringsutfordringene var ikke bare synlige ved Romsdal amt. Det kan se ut til å ha vært motstand og fordommer mot jordmorvesenet, og da landsfysikus og jordmødre i Stavanger hadde tilbudt seg å undervise kvinner som ville bli jordmødre, hadde ingen meldt seg.¹⁵⁹

Det kan ha vært flere årsaker til at det var rekrutteringsutfordringer, og de fleste kan se ut til å ha dreid seg rundt de økonomiske aspektene. De kommende jordmødrene skulle gå i lære langt hjemmefra, og selv betale for kost, losji og reisepenger.¹⁶⁰ Ofte måtte de også betale for selve opplæringen hos en kvalifisert lege. Utenom dette var det også vanskelig for en jordmor

---

¹⁵⁵ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359-60.

¹⁵⁶ Thurmann, *Samling Af Love, Forordninger, Kongelige Rescripter Og Resolutioner, Placater, Reglementer, Instruxer, Fundatser Og Andre Offentlige Aktstykker Vedkommende Læger, Apothekere, Dyrlæger Og Gjerdemødre I Kongeriget Norge*, 51.

¹⁵⁷ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 163.

¹⁵⁸ Døssland, "Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal, 9.

¹⁵⁹ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkleddede menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 33.

¹⁶⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 364.

å få oppdrag, og lønnen kan for mange knapt ha vært nok til å leve av.¹⁶¹ Eksempelvis hadde jordmor Marte Larsdotter-Heissa lagt frem at hun i løpet av 1792 og 1793 kun hadde mottatt betaling fra ti av de mange kvinnene hun hadde vært jordmor for, og videre ikke fått inn mer enn tre mark totalt.¹⁶² På bakgrunn av dette ønsket Marte bedre lønn for å fortsette å overholde sine plikter. Da denne lønnsbestemmelsen ikke løste rekrutteringsproblemet, endret tankegangen seg til at jordmødrene burde ha samme vilkår som de danske jordmødrene på landet etter plakat fra kanselliet i 1791.¹⁶³ I tillegg ble det tenkt at de skulle ha enerett til yrkesutøvelse i sitt distrikt. For styresmaktene var det altså et dobbelt problem med tanke på at det var for få kvinner som meldte seg til utdanningen i tillegg til at tilbudet måtte være billig slik at mennesker i distriktet hadde anledning til å benytte seg av det samtidig som jordmødre skulle kunne leve av lønnen.¹⁶⁴

3.4 Jordmødres rettslige funksjoner

Selv om jordmødre først kom inn i lovverket som sakkyndige i 1787, kan en gjennom litteratur og kildemateriale se at de i forkant av dette var delaktige som vitner og gjennomførte undersøkelser av kvinner ved mistanke.¹⁶⁵ Dette kom eksempelvis frem gjennom C. D. Hedegaards bok fra 1774 hvor jordmødres plikter ble skildret.¹⁶⁶

Å ta imot barn var så og forstå ikke det eneste en jordmor var forventet å gjøre. I arkivet etter sognepresten i Stavanger mellom 1767 og 1850 kan det se ut til at jordmødre hadde mange og omfattende oppgaver for de lokale styresmaktene.¹⁶⁷ Jordmødrene hadde meldeplikt til prestene angående dødfødte barn, barn som døde under og etter fødsel og angående barn født utenfor ekteskap, og dersom de ikke meldte fra kunne de bli straffet med bøter. Som det har blitt sett til skulle de kunne utføre nøddåp ved behov, og det er også registrert tilfeller der jordmødre har utført kirurgiske operasjoner.¹⁶⁸ Gjennom tidlig nytid hadde de også plikt til å bistå ordensmaktene og vitne i barnedrapssaker.¹⁶⁹

Jordmødres rolle som sakkyndig ble derimot ikke, slik det har blitt sett til, nedfelt i det norske lovverket før 1787.¹⁷⁰ Her ble det vedtatt at ved mistanke om mord eller drap skulle kirurg

---

¹⁶¹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 364.

¹⁶² Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 13.

¹⁶³ Døssland, *"Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal*, 9.

¹⁶⁴ Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitklede menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 33.

¹⁶⁵ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

¹⁶⁶ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

¹⁶⁷ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138

¹⁶⁸ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28.

¹⁶⁹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

¹⁷⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

eller lege tilkalles for at dødsårsak skulle kunne fastslås. Dersom det gjaldt mistenkelige dødsfall av spedbarn, og hverken kirurg eller lege kunne stille, som de vanligvis ikke kunne, var det jordmødre som skulle bli tilkalt. Jordmor skulle, i prestens nærvær, gi så mange opplysninger om dødsfallet som mulig. I praksis ser det ut til at det allerede fantes en arbeidsfordeling der kirurgen eller legen skulle undersøke barnet for å stadfeste dødsårsak, mens jordmødre skulle undersøke hvorvidt kvinnen nylig hadde født.¹⁷¹

3.5 Et yrke i bevegelse

Strukturen rundt jordmødre har gjennom perioden endret seg betraktelig. Ved at jordmødrene ble overført fra prestene til legenes kontroll kommer det til syne en gradvis mer omfattende opplæring. Mens det i distriktene kan se ut til å ha vært jordmormangel som følge av rekrutteringsutfordringer som i stor grad baserte seg på økonomiske faktorer, virket ikke økonomi å være en utfordring for jordmødre i byene. Hvilket samfunnslag jordmødre kom fra ser også ut til å ha vært forskjellig i by og distrikt. Når det videre skal sees til jordmødrene i kildematerialet vil det være interessant å se på hvilke måter de var involvert på tinget og videre om noen av utviklingstrekkene sett til her kommer til syne.

---

¹⁷¹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

4. Analyse av jordmødrene ved Nord- og Sunnhordland

I litteraturen blir jordmødre beskrevet som viktige samfunnsmedlemmer med bakgrunn i deres oppgaver for fellesskapet. Selv om det er flere som omtaler jordmødres involvering i forbindelse med håndhevelse av loven og deres arbeid med å kontrollere og opprettholde moralske og rettslige normer og påbud, er det likevel begrenset med informasjon å oppdrive knyttet til betydningen av deres vitnesbyrd i rettssaker. Basert på jordmødres omtale i litteraturen alene, kan vi tenke oss at deres bevitnelser potensielt sett må ha vært av stor verdi. I tillegg virker litteraturen å fremstille det slik at jordmødre var et vanlig tilskudd ved spørsmål om farskap eller dølgsmål. Derimot, grunnet begrenset med studier som opptar jordmødre i møte med rettssystemet, er det vanskelig å si hvor avgjørende de i realiteten var. Det er dette som er bakgrunnen for dette prosjektet, og er det som nå skal sees til.

4.1 Sakstyper og inndeling

Jordmødre har gjennom tidene hatt sammensatte og mangfoldige oppgaver i sitt virke. De har i århundrer rundt om fungert som rådgivere angående kvinnelige sykdommer, menstruasjon, amming, infertilitet, voldtekt og seksuelt overførbare sykdommer.¹⁷² Utenom dette, og slik det skal sees til her, har jordmødre også virket som vitner på tinget. I kildematerialet som er undersøkt er de identifisert deltakende ved saker som overordnet omhandler dølgsmål, leiermål. Inn under dette har de også bidratt ved spørsmål om dødfødsel, voldtekt og for tidlig samleie.

Sakene som tas opp for retten er ofte sammensatte og omfatter flere aspekter. En dølgsmålssak er også å regne som en leiermålssak.¹⁷³ Dette kom til syne gjennom at farskapsbestemmelse var en betydelig del av begge overnevnte sakstyper. Det er også flere ulike situasjoner hvor farskap trengtes fastsatt. Enten far var fullstendig ukjent, det hadde blitt oppnevnt flere fedre eller i tilfeller hvor tinget måtte finne ut om en enkes barn også var hennes avdøde mann sitt. I flere tilfeller kunne jordmødrene også bidra med å besvare spørsmålet om et barn var fullbåret. Ved et betydelig antall saker viste også blodskam seg inntreffende, et lovbrudd hvor jordmødre også var involvert for å identifisere far. Voldtekt er også et aspekt som har vist seg relevant. Angående dølgsmål var jordmødre tilkalt for å finne

---

¹⁷² Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 435.

¹⁷³ Dølgsmålslovgivningen gjaldt for ugifte kvinner noe som setter det inn under utenomekteskapelig samliv. Telste, *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, 199-200.

ut om en kvinne i det hele tatt var gravid. Hun kunne også assistere ved spørsmål om barnet hadde vært dødfødt eller blitt drept i etterkant av fødsel.

Felles for alle sakene i kildematerialet hvor jordmødre har vært delaktige, er at det er en graviditet og et eventuelt barn involvert. I de fleste tilfellene har retten kommet frem til en domsavgjørelse, men det er også tilfeller hvor retten har oppgitt at saken skal tas opp ved et senere tingmøte. Ved slike tilfeller har det blitt gjort søk for å finne igjen sakene. De fleste har blitt funnet, men det har likevel ikke vært mulig å finne igjen alle, noe som kan være grunnet hull i kildematerialet. Det er totalt 53 saker fra kildematerialet som står som bakgrunn for undersøkelser. Av disse vil 28 bli spesielt trukket frem ettersom det her har blitt identifisert undersøkelser eller observasjoner av spesiell relevans. Disse vil være å finne i vedlegg 1 og 2. Øvrige saker vil bli henvist til direkte gjennom tingbokreferansen.

I forbindelse med analysen har det blitt foretatt en inndeling der de ulike sakstypene, dølgsmål og leiermål, vil bli behandlet hver for seg. Dette er grunnet i at jordmødrene i disse sakstypene hadde ulike ansvar. Som nevnt var det et spørsmål om farskap og om barnet var fullbåret ved leiermålssaker, og ved dølgsmålssaker skulle kvinnen undersøkes for fødsel og graviditet, og barnet for spor etter vold. Ved å behandle sakene på denne måten, kan det forhåpentligvis gi et naturlig skille i forbindelse med jordmødres virke og på den måten bidra til å gi et dypere innblikk ved jordmødrenes samspill og involvering.

4.2 Hva blir sett etter i kildematerialet?

I kildematerialet er det flere aspekter det vil bli sett til. Ved å ha etablert en forventningsavklaring til kildematerialet kan det i den videre analysen undersøkes om disse stemmer overens med måten det har blitt presentert gjennom litteraturen. Kildematerialet kan dermed gi anledning til å kommentere på forholdene sett ut fra de respektive geografiske områdene som dekkes, ettersom det som nevnt kan tenkes å være variasjoner rundt om i landet, spesielt med tanke på by og distrikter.

På bakgrunn av at det ikke utelukkende var jordmødre som vitnet om forholdene som er nevnt vil det være fordelaktig å også se til disse. Undersøkelsen inkluderer dermed hjelpekoner eller kyndig kvinner samt andre omtalt ved navn eller relasjon til den fødende. I tillegg er det ikke nødvendigvis åpenbart hvem som var jordmødre opplært av prester og senere leger, og hvem som kan ha vært å regne som hjelpekoner. Den tredje gruppen kvinner har derimot vist seg å som regel være enkel å skille ut. Av den grunn vil det underveis bli vektlagt hvordan de ulike

kvinnene som utførte undersøkelser og som videre vitnet på tinget ble omtalt. På den måten kan det forhåpentligvis være mulig å identifisere distinksjoner mellom disse ulike gruppene som videre kan virke som et utgangspunkt for diskusjon. Det vil også bli sett til øvrige saker hvor det ikke har blitt foretatt undersøkelser av kvinne eller barn.

Ettersom kildematerialet er inndelt tematisk etter type sak og ansvarsområde for jordmødre, vil det gjennomgående bli sett til aktuell lovgivning og opplærings situasjon for jordmødre for å kontekstualisere og skape grunnlag for diskusjon. De ulike sakstypene vil som nevnt bli behandlet hver for seg. Det vil i første omgang bli foretatt en gjennomgang av lovgivning og samfunns situasjon tilknyttet den aktuelle sakstypen. Deretter vil det bli sett til jordmødres rolle, vist gjennom litteratur. Dette vil skape grunnlaget før jordmødres rolle skal analyseres gjennom kildematerialet. Her vil det bli blant annet bli sett til omfanget av saker hvor jordmødre, fødselshjelpere og andre var deltakende i. Dette vil si saker hvor det har blitt foretatt undersøkelser eller hvor noen har vært vitne. Siden litteraturen om jordmødre får det til å fremstå slik at jordmødre ofte ville bli tilkalt dersom det dreide seg om farskapsbestemmelse eller dølgsmål, vil det være interessant å se om dette faktisk var tilfellet.

Gjennomgående i perioden var det nødvendig med opplæring og godkjenning, enten av prester eller leger. Som nevnt var det først etter at jordmødre begynte å få formell utdanning at skillet mellom jordmor og hjelpekone ble tydeligere. I tiden før skal det ha vært vanlig å omtale alle som utøvde fødselshjelp for jordmødre. Siden prosjektet breier seg ut i perioden hvor det ble påbegynt med formell utdanning, vil det være interessant å se hvorvidt det kan identifiseres en utvikling med tanke på omtale av kvinnene involvert i fødsel. Det er i kildematerialet sett til alle som utøvde fødselshjelp, jordmødre, hjelpekoner og kvinner omtalt kun ved navn, nettopp på bakgrunn av usikkerhet knyttet til hvem som dekkes av jordmorbegrepet. Dette er noe som vil bli kommentert underveis ettersom det skaper en gylden mulighet for å undersøke hvorvidt det kan identifiseres noen forskjeller angående hvordan de fremstiller seg selv og sitt vitnemål, i tillegg til hvordan retten vektlegger og anerkjenner dem og deres bidrag.

Det kan tenkes å ha skjedd en endring i forbindelse med jordmødres involvering og grad av betydning i rettsprosesser gjennom perioden. Spesielt vil det være interessant å se til dette i for- og etterkant av 1787, da de formelt kom inn i lovverket som sakkyndige.¹⁷⁴ Dette årstallet vil dermed fungere som et holdepunkt for å se til eventuelle endringer.

---

¹⁷⁴ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

Ettersom det i perioden fantes retningslinjer for jordmødres virke, vil dette være noe som vil bli undersøkt om gjenspeiles i kildematerialet. Det har blitt sett til en utvikling når det kommer til jordmødres oppgaver, noe som må tas med i betraktning. Det vil dermed være sentralt å se etter om jordmødre fulgte disse retningslinjene i sitt virke spesielt når det kommer til meldeplikt. Hvordan jordmødrene beskriver hva de har lagt til grunn for å fastslå eksempelvis om en kvinne er gravid eller har født og hvordan de avgjør om et barn er født for tidlig eller ei vil være interessante momenter å bemerke. Videre vil det her også være interessant å se hvordan jordmødre ordla seg og hvorvidt de brukte relevante begreper. Ettersom det med tiden ble publisert bøker for jordmødre, vil det være sannsynlig å anslå, slik vi har sett, at de var lesekyndige. Ved å se til deres ordforråd kan det være mulig å vurdere opplæringen de har mottatt.

I forbindelse med undersøkelsene vil det også sees til om det kan identifiseres noen felles trekk for sakene hvor jordmødre var delaktige og ikke. Det vil bli sett etter om et fenomen vedvarer konsekvent gjennom perioden eller om det kan oppdages endringer. Det vil alltid bli forsøkt å knytte funn opp mot mulige årsaksfaktorer som kan gi en begrunnelse for situasjonen. På et overordnet plan vil det bli sett til mulige variasjoner mellom Nordhordland og Sunnhordland.

4.3. Leiermål

Leiermålssaker viser til tilfeller der det er mistanke om et utenomekteskapelig samliv.¹⁷⁵ I etterkant av reformasjonen ble det innført nye lover som regulerte ekteskap og seksualitet og som gjorde at ugifte foreldre vokste fram som en ny gruppe lovbytere.¹⁷⁶ I 1617 ble utenomekteskapelig samliv gjort straffbart, og gjaldt begge kjønn. Ved inngangen av perioden som her undersøkes hadde det nylig skjedd en endring i lovgivningen som medførte at også kvinnen ble straffeansvarlig på lik linje med mannen.¹⁷⁷ Tidligere var det kun mannen som etter evne måtte betale leiermålsbøter og kvinnen ble kun blitt straffet dersom handlingen hadde vanæret familie eller ektemann. Gjennom perioden var både mann og kvinne

---

¹⁷⁵ Hoff, "Avlet i synd og ondskap": *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 50.

¹⁷⁶ Hoff, "Avlet i synd og ondskap": *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 50.

¹⁷⁷ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165.

strafferettslig ansvarlige, noe som kommer til syne gjennom Christian Vs Norske lov av 1678, bok 6 kapittel 13:

Art 1: “Hvo nogen Qvindis-Person beligger, bøde til sit Herskab fire og tyve Lod Sølv, og Qvindfolket tolv Lod Sølv, og stande begge aabenbare Skrifte. Have de ikke Middel til Bøderne, da straffis de efter deris Formue og med Fængsel paa Kroppene; Men dersom de egte hver andre, da betale hand til Bøder halv femte Lod Sølv og hun halv saa meget, og være frj for Skriftemaal.”

Slik vi kan se medførte det bøter og skriftemål dersom en ble dømt for leiermål. Om partene inngikk ekteskap i etterkant ble det heller å regne som for tidlig samleie noe som medførte en mildere straff. Lovgivningen ser ut til å bygge på Christian IVs recess av 27. februar 1643 samt forordning av 12.10.1617.¹⁷⁸ Leiermål var straffbart gjennom hele perioden, men selve straffeutmålingen ser ut til å ha endret seg i løpet av 1600- og 1700-tallet.¹⁷⁹

Leiermålssakene i kildematerialet har vist seg å være komplekse ettersom det gjerne var flere lovbrudd som fulgte med. Blodskam og leiermål i forbudne ledd er elementer som eksempelvis har vist seg aktuelt både i forbindelse med dølgsmål og leiermål, men vil bli behandlet som en del av leiermål ettersom det faller inn under bestemmelse av farskap. Dette vil si seksuelt samliv mellom slektninger, og skillet blir trukket med utgangspunkt i beslektningsgrad.¹⁸⁰ Der blodskam medførte dødsstraff, kunne leiermål i forbudne ledd medføre økonomiske sanksjoner eller forvisningsstraff avhengig av gjeldende lovgivning.¹⁸¹ Det viser dermed å ha vært en betydelig forskjell i straffeutmåling avhengig av slektskapsledd. Etter Christian Vs recess av 27. februar 1643 2-5-3 ga løsaktighet i forbudne ledd, som da var omhandlet 2. og 3. ledd, formuestraff og forvisning og dernest dødsstraff jamfør recessen av 31. mars 1615.¹⁸² Løsaktighet eller ekteskap i 1. og 2. ledd samt blodskam ble straffet med døden, og ved blodskam skulle kroppen også brennes etter henrettelsen. Dette

---

¹⁷⁸ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165.

¹⁷⁹ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165-76.

¹⁸⁰ Terjesen, *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, 3.

¹⁸¹ Terjesen, *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, 3-4.

¹⁸² Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165.

var jamfør forordning av 16. juni 1636. Leiermål i forbudne ledd ble dermed definert fra og med søskenbarn og til og med tremenninger.¹⁸³

For tidlig samleie er en problematikk underlagt leiermål som gjennom kildematerialet har vist seg å ha blitt reist for tinget. Mellom 1589 og 1799 var trolovelse påbudt, og av Den danske ekteskapsordinansen av 19. juni 1582, som ble gjort gjeldende for Norge i 6. mai 1589, ble det påpekt at trolovede ikke måtte søke seng sammen før de er viet.¹⁸⁴ Dette ble videre påpekt i Christian Vs norske lov av 1687, bok 3, kapittel 18:¹⁸⁵

Art. 12: De, som saaledis trolovede ere, eller hinanden Egteskab have tilsagt, maa dog ej søge Seng med hver andre, før end de ere viede sammen i Kirken. Hvo som fordrister sig herimod at giøre, skulle straffis af deris Øvrighed, naar de af Sognepræsten blive paaminte, og dersom de ligge i et ont Levnet, og forholde at lade sig vie sammen i Kirken, da skal Sognepræsten sætte dem en vis Tid for, og hvis de ikke inden den Tid lade sig vie tilsammen, skal han aabenbarligen forbyde dennem Naderens Sacramente; Og dersom de endda ikke ville rette sig, da skulle de for saadan deris Forargelsis Skyld aabenbarligen sættis i Band.

Av undersøkelser gjort av Tranberg og Winge kommer det frem at trolovelser ikke så ut til å være starten på samlivet og videre at både trolovelses- og ekteskapsseremonier ikke virket å ha den betydningen som var tiltenkt.¹⁸⁶ For tidlig samleie faller inn under leiermålslovgivning og bløtlegges etter satser satt for de som velger å inngå ekteskap.¹⁸⁷ I Christian Vs Norske lov av 1687 fremkommer det også at i en situasjon hvor mannen dør før vielse, skal barnet regnes som ektefødt dersom det ble unnfanget i etterkant av trolovelse.¹⁸⁸ Denne bestemmelsen omhandler først og fremst arv og muligheten for at barnet kunne bli ansett som ektefødt. For kvinner i en slik situasjon kan det dermed tenkes å ha vært av stor betydning å overbevise, helst med dokumentasjon, om tidspunkt for når barnet ble unnfanget. I den forbindelse, og som er relevant til jordmødre, kunne undersøkelser av barnet i etterkant av fødsel være en

---

¹⁸³ Terjesen, *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, 3-4.

¹⁸⁴ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 96, 161.

¹⁸⁵ 3-18-12

¹⁸⁶ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 97-8.

¹⁸⁷ Christian Vs Norske lover 6-13-1.

¹⁸⁸ 5-2-33.

måte for myndighetene å fastslå hvorvidt barnet var fullbårent og dermed se dette opp mot tidspunkt for unnfangelse.

Det har vist seg å være et stort antall saker i det anvendte kildematerialet som omhandler leiermål, og det er registrert hele 94 i tingbokreferatene fra Nordhordland mellom 1649 og 1704.¹⁸⁹ Gjennomgående var formålet å få klarhet i hvem som hadde vært deltakende, hvem som var barnefar og/eller hvorvidt de involverte hadde planer om å gifte seg. I de sakene hvor jordmødre var involvert, var farskapsbestemmelse under fødsel en gjennomgående faktor. Det var tross alt en jordmors oppgave å få klarhet i dette.¹⁹⁰ På bakgrunn av det store antall saker har de snevre sakene hvor det ikke fremkommer noe ytterligere informasjon enn ren opplysning om selve forholdet blitt sluset ut. Det vil i denne sammenheng heller rettes oppmerksomhet mot de videre leiermålssakene hvor det i tingbokreferatene kommer frem vitneføring og foretatte undersøkelser. Det er dermed 16 saker det skal bli sett til hvor 12 av disse er fra Nordhordland og 4 er fra Sunnhordland. Tidsrammen for leiermålssakene er fra 1642 til 1800. Den store variasjonen i antall saker kan tenkes å være en ren tilfeldighet og ikke representere det reelle antall leiermålssaker. Som nevnt er det et ukjent antall leiermålssaker som gjennom perioden har blitt valgt bort ettersom de ikke kunne gi noe av relevans rent bort i fra statistikk angående totalt omfang. Vel og merke er det også regnet å være tapt kildemateriale gjennom perioden som også gjør at det er umulig å få hele bildet. Uansett skal det nå sees til jordmødre i forbindelse med leiermålssaker, og for å støtte undersøkelsene vil det også bli sett til annen fødselshjelp og vitner.

---

¹⁸⁹ Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 2 (1648-1651) fs. 40b-41a, 45a, 56b, 63a, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 3 (1652-1653) fs. 3, 21b--23, 42b-43b, 114, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 4 (1653-1654) fs. 3b, 6b, 8b, 15b-16, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 4 (1653-1654) fs. 4b-5a, 67b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 5 (1654-1655) fs. 34b-35b, 59b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 6 (1664) fs. 9b-10a, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 7 (1665) fs. 16a, 23a, 25b, 28a, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 8 (1666) fs. 12, 28, 33, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 9 (1667) fs. 14b-15b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 10 (1668) fs. 3b, 9b-10b, 16, 19-19b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 11 (1670) fs. 7b-8b, 19-19b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 13 (1673) fs. 4b, 14, 19b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 14 (1675) fs. 6, 10b, 11, 27, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 15 (1676) fs. 4b, 15, 16, 25b, 27b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 16 (1677) fs. 7b, 22b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 18 (1679) fs. 1b, 21, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 19 (1680-1681) fs. 20-20b, 25b, 28b, 29, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 20 (1681) fs. 11b, 34b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 21 (1682) fs. 1b-2, 7b, 8, 18b, 40, 41, 41b, 42, 43b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 22 (1685-1687) fs. 64-64b, 90-91b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 23 (1689) fs. 75b, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 25 (1694-1695) fs. 3b-4, 22-23, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 26 (1696-1697) fs. 9, 34-34b, 44-45, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 27 (1699-1701) fs. 26b, 42, 44, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 28 (1702-1704) fs. 6b, 32-33b, 66-66b, 86, 99b-100, Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 29 (1704-1705) fs. 2, 25, 123.

¹⁹⁰ Hoff, "Avlet i synd og ondskap": En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801, 50.

4.3.1 Hvem var far?

Dersom en enslig kvinne ble gravid, hadde myndighetene flere måter å forsøke å få vite navnet på barnefar. Under fødsel var jordmødre pålagt å få klarhet i hvem barnefar var, og skulle spørre kvinnen når hun var *i sin ytterste nød* ettersom det da var regnet som høyest sannsynlig at hun da tenkte på sin *salighet*.¹⁹¹ I en bønn fra omkring 1750 lød det: “Be din moder sig infinne/til at løse denne kvinne/av sine veer og barselnød”.¹⁹²

Ved de to tidligste sakene hvor jordmødre blir nevnt, er de ikke selv til stede som vitner. Ved den første saken, som går ved Føen skibsrede den 10. mai 1661, blir det av et vitne beskrevet hvordan den siktede, Anne Olsdatter, som skal ha angitt to ulike barnefedre, på spørsmål hadde berettet at hun til jordmor og andre ikke hadde oppgitt den ene mannen.¹⁹³ Det blir ikke gått nærmere inn på jordmors rolle, men det kan tenkes at vitne henviste til hva Anne kan ha sagt under fødselen. 74 år senere, 13. mai 1735, ved Frechau tingsted gikk saken hvor Anders Jacobsen skal ha gjort sin kones halvsøsters datter, Malene Jensdatter, gravid.¹⁹⁴ Malene er den første som blir stilt for tinget på spørsmål om hvor hun fødte og hvem som var til stede, beskriver hun hvordan hun under fødsel hadde to koner til stede, hvor den ene opplyses at skal ha vært en gammel kone som var jordmor. Spørsmålet virker å bli stilt av tinget for å kunne få klarhet i om Malene under fødsel hadde gjort slik loven krevde, nemlig å søke hjelp.

Ved overnevnte sak ble Malene Jensdatter og Anders Jacobsen, på bakgrunn av at “Een Mand skal holde sig lige saa vel fra sin Hustrøes Slægt, som fra sine Egne Slægtninge, og Een Qvinde skal holde Sig lige saa vel fra sin Mands Slægt som sine Egne Slægtninge”. dømt for Blodskam med døden til følge. Dette er ikke den eneste blodskamsaken som kommer frem av kildematerialet. I forbindelse med leiermålssaker viser problematikken seg gjeldende ved ytterligere 4 saker.¹⁹⁵ Ved den ene av disse, i 1797, hadde det allerede blitt avsatt dom for dette forholdet og saken gikk for tinget for å avklare om barnet hadde blitt utsatt for vold og dermed drept i etterkant av fødsel.¹⁹⁶

Den 30. januar 1739 på gården Yttre Horvigen ble Randi Olsdatter kalt opp som vitne og kunne meddele at hun hadde vært til stede under fødsel hvor den siktede kvinnen, Siri Johannisdatter, under barselnød hadde oppgitt hennes bror Sæbiørn Johannissøn som far til

---

¹⁹¹ Hoff, “Avlet i synd og ondskap”: En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801, 50.

¹⁹² Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkleddede menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*, 19.

¹⁹³ SH 1661.

¹⁹⁴ NH 1735.

¹⁹⁵ NH 1739, SH 1752, NH 1797A, NH 1798-9.

¹⁹⁶ NH 1797.

barnet.¹⁹⁷ Fire andre vitnet i saken og to av dem kunne oppgi at de tiltalte skal ha tilstått forholdet for dem. Videre i 1752, 26. til 27. juni, vitner Siri Andersdatter, som hadde blitt tilkalt som jordmor under fødselen til Margrethe Pettersdatter, for retten.¹⁹⁸ Hun er det femte vitnet og kan fortelle at Margrethe hadde store smerter allerede da hun ankom gården den natten. Barnenøden hadde vart langt mot dag og Anne Klubben, hadde kommet inn og sagt til Margrethe at hun ikke ville bli forløst før hun navngir den rette barnefar. Siri kan fortelle at Margrethe etter at Anna hadde gått ut, hadde bekjent at Niels Pettersen, hennes halvbror, var barnets far. Straks etterpå hadde hun født barnet. Både Margrete og Niels skal ha tilstått forholdene for retten. Niels, som skal ha vært 17 år, hevder for retten at det er hans 16 år eldre halvsøster som var initiativtakeren. Dette er ikke Margrete enig i. Det kommer frem at de to skal ha delt seng over en lengre periode, på tross av at de på gården hadde reagert og bedt dem om å sove separat. Margrete hadde også tilstått overfor sognepresten. I denne saken var det uklart hvem som var barnefar i forkant av fødselen, ettersom Margrete hadde oppgitt en sjømann. Utslagsgivende faktor for at saken endret seg fra en ren leiermålssak til å også omfatte blodskam, var nettopp det faktum at hun under barselnød hadde tilstått at det faktisk var hennes stebror som var barnets far. At Margrete dermed hadde oppgitt sin halvbror som barnefar under barselnød og med jordmor som vitne kan dermed tenkes å ha vært avgjørende for farskapsbestemmelsen.

Tilsvarende kom frem ved leiermålssaken som gikk for tinget 21. desember 1798 og 7. januar 1799 ved sorenskriverens hus i Bergen.¹⁹⁹ Der blir det også vektlagt hvem den fødende oppga som barnefar under barselnød, og igjen var dette utløsende faktor for at blodskam ble en del av saksbildet. Siktede i saken var Jon Nielsen og hans stedatter Inger Johannesdatter. Under fødselen hadde Ingers mor og nabokone Anne Olsdatter Skare vært til stede. Anne vitnet om at det i forkant av fødsel var antatt at barnefar var en mann i Bergen og at det ikke var noen andre mistanker. Moren til Inger hadde heller ikke hatt noen mistanke om at hennes mann kunne være far til hennes datters barn. Under barselnød hadde det derimot kommet frem at barnefar faktisk var stefaren Jon, og videre hadde han blitt oppnevnt som barnefar under dåpen. Begge ble dømt for blodskam.

Betydningen av barselnød ser ut til å være gjennomgående ved et stort antall av sakene. I 1777, 7. oktober, var tinget satt for å få klarhet rundt Rangele Knudsdatters reise og hvem

---

¹⁹⁷ NH 1739.

¹⁹⁸ SH 1752.

¹⁹⁹ NH 1798-9.

som var hennes barnefar.²⁰⁰ Rangele hadde kommet i barsel på sin reise til Bergen for å søke ammeplass. Hun hadde vært hos bonden Halvor Fugleberg hvis kone, Helga Samsonsdatter, hadde vært jordmor under fødselen. Rangele fortalte for tinget at barnefar er hennes avdøde forlovede, men ettersom hun ikke har noen bevis på seg, ønsket tinget å kalle frem vitner. Helga kunne fortelle at Rangele “baade før hendes Barsel Sygdom saa og i og efter, bestandig gjort sam/m/e bekiendelse.” Halvor støtter opp under sin kones vitnemål og retten frikjenner Rangele. Også i sakene hvor Sidzele Nielsdatter i 1667 og Anne Nielsdatter i 1677 står for tinget får å få klarhet i barnefar, er det det som blir bekjent under barselnød som trekkes frem.²⁰¹ Oppgitt barnefar under dåp og skrifting er henholdsvis også vektlagt og det sees til om oppgitt far samsvarer med hvem som ble oppgitt under fødsel.

I forbindelse med saken der Aagathe Olsdatter hadde blitt tilkalt som jordmor under fødselen til Ølegaard Bergsdatter og videre som vitne for tinget i 1778 var det et ønske å finne ut om det hadde florert rykter om graviditeten, få klarhet angående barnefar og undersøke hvorvidt det var hold i Ølegaards påstand om voldtekt.²⁰² Aagathe kunne dermed berette at hun hadde hørt rykter om graviditeten omkring 14 dager i forkant av fødselen og at Lars Larsen hadde blitt oppgitt som barnefar. Videre var barnet dødfødt og hun hadde ikke hørt noe om en voldtekt.

De som blir beskrevet å ha blitt tilkalt *som* jordmor kan tenkes å ha vært aktivt deltakende og mulig også ansvarlig under fødsel. Ettersom betegnelsen først og fremst blitt benyttet nettopp om kvinner som har blitt tilkalt, er det dermed sannsynlig å anta at disse kvinnene i større grad enn andre i nærheten hadde erfaring. Det er derimot vanskelig å vite nøyaktig hvor erfarne de kan regnes å ha vært. Det er også registrert tilfeller hvor kvinner har *vært* jordmor under fødsel, noe som peker på jordmorbegrepet som noe å gjøre heller enn noe å være.

Av kvinner som blir beskrevet å ha blitt tilkalt som jordmødre under fødsel eller som har blitt beskrevet å ha vært jordmødre, er det gjennomgående at det som har blitt sagt under barselnød blir tatt frem i retten. Eksempelvis forklarer Siri Andersdatter i sitt vitnemål at hun hadde blitt tilkalt som jordmor under fødselen, at *barnenøden* hadde vart langt mot dag og at det ikke var før etter den tiltalte hadde bekjent hvem som var barnets far at hun hadde født.²⁰³ Ved dette tilfellet var det ikke Siri som hadde bedt den tiltalte om å oppgi barnefar, men en annen

---

²⁰⁰ SH 1777A

²⁰¹ NH 1667B, NH 1677.

²⁰² SH 1778B.

²⁰³ SH 1752.

kvinne som hadde kommet inn. Også i sakene fra 1777 og 1778 hadde kvinnen tilkalt *som* jordmor gjort et poeng ut av hvem som ble oppgitt som barnefar under barselnød.²⁰⁴

Når det kommer til de som blir betegnet som vitner, baserer utvalget seg på nettopp hvordan kvinnene er beskrevet å ha vært til stede under fødsel. Blant disse kvinnene er det sett en variasjon i omtale, noe som vil bli kommentert. Ved noen saker blir det kun kommentert at barnefar hadde kommet frem under barselnød. Dette er tilfelle ved de to saker fra henholdsvis 1667 og 1677.²⁰⁵ Videre har det i 1667, 1668, 1681-2, 1739 og 1798-9 vært kvinner til stede under fødsel som alle har kunnet fortelle at barnefars navn kom frem mens den tiltalte var i barselnød.²⁰⁶

Gjennom undersøkelsen kommer det frem at jordmødre og andre fødselshjelpere har vist seg involvert i en rekke saker hvor det var et spørsmål om barnefar. I slike tilfeller skulle jordmor under selve fødselen, og når kvinnen var i sin ytterste nød, spørre om navnet på barnefar.²⁰⁷ I kildematerialet kommer denne tilstanden til syne gjennom beskrivelser som *barselnød*, *barnenød* eller varianter som beskriver tilstanden under fødsel for kvinnene var regnet å ha et ønske om salighet. Et spørsmål som dermed kan stilles er om det kan sees en forskjell i tilnærming for å finne ut av barnefar.

Å spørre om barnefar under barselnød virker å være en velkjent praksis gjennom hele tidsperioden og er et fenomen eller begrep som har dukket opp ved et stort antall av sakene i tingbokmaterialet. Tinget var spesielt interessert i hva kvinnen hadde ytret under barselnød, og det som ble sagt virket å bli ansett for å være sannhet, noe som sannsynligvis har å gjøre med det faktum at det var viktig for kvinnen å være sannferdig under fødsel og barselnød.²⁰⁸ I og med at det var forventet at alle skulle forsøke å få klarhet i barnefar, ikke bare jordmødre, er det ikke overraskende å se at dette var vanlig praksis ved de fleste leiermålssakene som i kildematerialet har vært utfyllende. Det virker ikke å være noen forskjell på fremgangsmåten ved ulike som var til stede under fødsel. Det å berette barnefar var helt klart det sentrale elementet. Ved flere av anledningene har blitt påpekt at fødekvinne ikke kommer til å bli

---

²⁰⁴ SH 1777A, SH 1778B.

²⁰⁵ NH 1667B, NH 1677.

²⁰⁶ NH 1677, NH 1668B, NH 1681-2, NH 1739 & NH 1798-9.

²⁰⁷ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 51.

²⁰⁸ Hoff, «Avlet i synd og ondskap»: *En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*, 50.

forløst før hun oppgir barnefar.²⁰⁹ Tilsvarende har det også kommet frem at kvinnen ved å bekjenne barnefar, kan vente seg en god forløsning.²¹⁰

Ved et par tilfeller har det kommet frem at barnefar oppgitt under barselnød var en annen enn den hun hadde oppgitt på et tidligere tidspunkt.²¹¹ Dette støtter opp under betydningen av hva det som ble sagt under barselnød ble tillagt. I saken der Anne Gribsdatter hadde blitt gravid og barnefar var regnet å enten være Johan eller Mogens, og ettersom begge mennene nektet, kom det frem at tinget ønsket å høre fra de kvinnene som hadde vært med Anne under fødsel og barselnød.²¹² På mange måter ser det ut til at det som ble sagt var mer betydningsfullt enn hvem som var vitne. Derimot virker det som om det fantes unntak. Eksempelvis ved tilfellet der Marj udj Buchens i 1667 skal ha vært den som hadde spurt kvinnen om barnefar under barselnød var det et annet vitne forlangt at hennes vitnemål ikke skulle være gyldig ettersom hun hadde bedrevet leiermål.²¹³

4.3.2 For tidlig født?

Ved leiermålsaker var formålet ved å undersøke barnet å finne ut hvorvidt det var fullbåret. Dette kunne være avgjørende for foreldrene og barnets status som ektefødt, selv om det ved en slik sak ofte var tilfelle at barnet var dødfødt. Det sentrale var å etablere når unnfangelsen hadde funnet sted og om det hadde foregått innenfor lovens rammer. Det var derimot ikke kun ved leiermålssaker at det var av betydning å finne ut om barnet var født for tidlig eller ei. Også ved dølgsmålssaker var det en avgjørende faktor for sakens videre gang. Dette ettersom flere kvinner hevdet at grunnet til at de ikke hadde søkt hjelp var fordi barnefødselen kom brått på – før tiden. Ved å da kartlegge barnet kunne funnene enten støtte opp under barnemorens forklaring eller svekke den fullstendig. Ved dølgsmålssaker var det også en avgjørende faktor for å finne ut av barnets dødsårsak. Undersøkelser som tar for seg sistnevnte vil bli behandlet senere, og det vil nå bli vektlagt hva som lå til grunn for å hevde at et barn var fullbåret eller ei. Det er ikke funnet noen retningslinjer i litteraturen for hva jordmor skulle se etter, og det vil dermed være kildematerialet som står som utgangspunkt for å vurdere dette.

---

²⁰⁹ NH 1667B, NH 1681-2, SH 1752.

²¹⁰ NH 1667A.

²¹¹ NH 1668, SH 1752, NH 1798-9.

²¹² NH 1665-6.

²¹³ NH 1667A.

Slik det ble sett til var det i saken hvor enken Rangele Knudsdatter som var på vei til Bergen for å søke ammeplass og fødte et barn hos en bonde underveis, sentralt å få en oppklaring i hvem som var barnefar og når de hadde giftet seg.²¹⁴ Ettersom Rangeles barn var levende født, og også med på tinget, var det ikke et spørsmål om barnets tilstand ved fødsel, det var heller et spørsmål om Rangele hadde unnfanget barnet innenfor lovens grenser og om det dermed var ektefødt eller ikke. Rangele oppga at hun ble “forlovet og fæstet med Johannes Olsen kort før Juul sidst” hos presten og videre at de hadde “gaaet til Alters i Øje Annex Kirke 14 dage for sidste Pintze.” Mannen hadde videre dødd ved Kyndelsmesse, som faller på 2. februar.²¹⁵ Ettersom fødselen hadde funnet sted 3 uker før saken kom opp på tinget 20. april 1777, vil det si omkring 30. mars. For at datoene skal gå opp kan det dermed tenkes at mannen hadde dødd allerede 2 februar samme året, ekteskapet året før, i 1776, og forlovelsen julen før det igjen. Dette vil dermed si at barnet ubetvilelig må ha blitt unnfanget på lovlig måte, og ettersom Rangele og vitnene klarte å overbevise tinget om barnefar, medførte det at barnet var å anse som ektefødt.

I saken der Ole Sletten, mellom 1727 og 1728, var tiltalt for å ha hatt for tidlig samleie med sin kone til “egtebøders erleggelse efter Loven,” virket det å være av stor betydning for tinget å få klarhet i hvorvidt det fødte barnet var å anse som fullbåret.²¹⁶ Ole skal ha forklart at bryllupet fant sted rundt St. Hans og at hans kone fødte i tiden rundt kyndelsmesse, som vil si omkring 2. februar. Han forklarer at barnet hadde blitt sykt og født før tiden. Det var også dødfødt. Dette ønsket fogden bevis på til neste ting hvor så Knud Soltvedt møtte i Oles sted. Knud avgir samme forklaring om at barnet var prematurt og dødfødt. Han hadde tatt med seg jordmoren Ingeborg Vatne som forklarte at “efter hendis siun syntis Barnet at Være fuldkommet Barn men om det i Moders Liv hafde forandret sig Kand hon ei sige.” Fogden virket ikke å anse dette som tilstrekkelig og forlanget at den andre konen som var overværende møtte ved neste ting. Etter å ha foretatt søk i dokumentene, har det ikke blitt funnet videre saksgang, og utfallet er dermed ukjent. Jordmor Ingeborg virket altså å være av oppfatning at barnet var fullt utviklet, men det ble ikke gått inn på hva hun la til grunn for disse uttalelsene.

Ved saken om Ølegaard hvor Aagathe hadde vært jordmor under fødsel og barnet hadde vært dødfødt, var det også et spørsmål om barnet var fullbåret.²¹⁷ Under vitnemålet kunne

---

²¹⁴ SH 1777.

²¹⁵ Den norske kirke, “Kyndelsmesse.”

²¹⁶ NH 1727-8.

Aagathe fortelle at kvinnen hadde født et “fuldbaaren dødfød Pigebarn.” Heller ikke her ble det redegjort for hva som ble lagt til grunn for uttalelsene. Det kan tenkes at forholdene enten ikke kommer frem ved tingbokreferatet, eller at det ikke var nødvendig av kvinnene å gå nærmere inn på hva som gjorde at de anså barnet som fullbåret.

Ved en dølgsmålsak som gikk for tinget flere år tidligere, ved Opdal Skipsreide i 1705, hadde hår på hodet vist seg som en mulig faktor for at tinget konkluderte med at barna, som var tvillinger, var fullbårne.²¹⁸ I dette tilfellet hadde det vært to unge jenter som hadde kommet over de døde barna og matmor hadde fortalt at det var trollunger. Det var disse unge jentene som hadde vitnet om at barna hadde hår på hodet og som dermed var med på å felle tiltaltes forklaring om at barna var født for tidlig. Også i 1786 blir det gjort rede for hva som ble sett på for å vurdere om barnet var fullbåret, og her hadde vitner beskrevet at barnet hadde negler og hår.²¹⁹ Ved andre tilfeller kom det tydeligere frem at et barn ikke hadde gått til termin. Dette kommer frem ved en sak fra 1743 der Guri Uglehuus hadde født et foster på størrelse med et fingerspenn.²²⁰ Her ble fosteret anslått å være 13 uker gammelt. Denne saken var å regne som en dølgsmålssak ettersom hun hadde lagt fosteret i en kiste og det først hadde blitt oppdaget etter 12 dager.

Av kildematerialet kommer det ikke alltid frem hva som ble vektlagt for å avgjøre hvorvidt et barn var fullbåret eller ei. Der det blir kommentert, er det hår og negler som virker å være det som trekkes frem. Ved disse tilfellene har det vært vitner som har avgitt forklaring. Derimot er det i situasjoner hvor jordmor eller kvinner tilkalt som jordmor har vært involvert ikke har kommet frem ytterligere informasjon. Om det er på bakgrunn av eventuelle aspekter utelatt i referatet, kan ikke vites. Det kan dermed tenkes at det for disse kvinnene, på bakgrunn av mulig erfaring, ikke trengte å gå nærmere inn på hva de la til grunn for sine uttalelser for å fremstå troverdige.

4.4. Dølgsmål

I tilfeller hvor jordmødre ble tilkalt for å finne ut om en kvinne var eller hadde vært gravid og om et barn hadde dødd som følge av vold, er det gjerne snakk om en dølgsmålssak. Fødsel i

---

²¹⁸ SH 1705.

²¹⁹ SH 1786.

²²⁰ Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 35 (1743-46) fs. 109-111.

dølgsmål vil si et tilfelle der en kvinne har forsøkt å holde svangerskap og fødsel skjult, og videre innebar dette også at barnet ikke fikk leve.²²¹

Fødsel i dølgsmål var gjennom hele perioden ansett som en straffbar handling. Som Beth Grothe Nielsen beskrev det var "Ugifte kvinders anstrengelser for at skaffe sig af med deres nyfødte barn" å regne som et av tidens største kriminalpolitiske problemer.²²² Etter forordning 31. mars 1635 skulle mor dersom barnet døde, dømmes for barnedrap med døden til følge.²²³ Dette gikk igjen i Christian IVs recess av 27. februar 1643, 2-5-1. Videre ble det her bemerket, ved 2-5-2, at ved begravelse av barn av *besovede* kvinnfolk skulle presten varsle øvrigheten som deretter skulle oppnevne synsmenn. Disse synsmennene hadde dermed som oppgave å undersøke liket etter spor av mishandling. Videre var fødsel i dølgsmål også etter Christian Vs Norske lov av 1687, bok 6, kapittel 6, å regne som en voldsforbrytelse.

Art. 7: Letfærdige Qvindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hoved sættis paa en Stage.

Art. 8: Vorder noget letfærdigt Qvindfolk med Barn, og med sin Barnefødsel i Dølsmaal omgaar, og ikke bruger de ordentlige beskikkede Midler, som hende og Fosteret i saadant Tilfald kunde betiene, og samme Barn borte bliver, eller paaskydis at være dødt født, eller i andre Maader forkommet, da skal hun agtis saasom hun sit Foster med Villie hafde ombragt.²²⁴

Art. 9. Ingen letfærdige og besovede Qvindfolkis Børn, som uden Egteskab avlede ere, og døde findis, maa jordis førend Præsten derom advaret haver givet Øvrigheden det tilkiende, hvilken strax lovligen dertil skal lade Synsmænd opkræve, som den Døde skulle syne. Findis da nogen kiendelig Tegn til Haandgierning, eller til Mistanke billig Anledning, at med Barnet ikke er lovligen omgaaet eller handlet, da forfølgis Sagen lovlig til Tinge af Husbonden som andet Drab.

---

²²¹ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 15.

²²² Nielsen, "Letfærdige Qvindfolk," 108.

²²³ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 165.

²²⁴ Christian Vs Norske lov av 1687.

Ved dølgsmål var det ikke bare en seksuell handling som hadde blitt utført, det var regnet som drap og ble straffet deretter.²²⁵ Loven forteller at kvinner funnet skyldige i barnedrap skulle dømmes til døden ved halshugging og at deres hode skulle settes på stake. Ved tilfellet der en kvinne skulle ha født i skjul og dermed ikke benyttet seg av de lovpålagte midler, og barnet enten blir borte eller påstått å være dødfødt eller ha dødd av andre årsaker, skal kvinnen dømmes som om hun har tatt liv av sitt barn med vilje. Lovgivningen stod frem til 1847, og er dermed aktuell for hele perioden som undersøkes.²²⁶ Verdt å bemerke skilte ikke Christian Vs Norske lov av 1686 mellom svangerskapsavbrudd og barnemord, og det kan dermed tydes at fosterfordrivelse, eller abort, og det å ta livet av en nyfødt var å anse som en og samme sak.²²⁷ Dølgsmålslovgivningen gjaldt også kun for ugifte kvinner ettersom at gifte kvinner ble ansett å ikke ha noen grunn til å føde i dølgsmål.²²⁸

På 1600- og 1700-tallet var fødsel i dølgsmål og seksuelle lovbrudd, øverst på statistikken over lovbrudd hvor kvinner ble dømt til døden.²²⁹ Frem til omkring 1760 skal det ha vært vanlig praksis at kvinnene dømt for dølgsmål ble henrettet.²³⁰ Omkring den tiden ser det derimot ut til at rettspraksisens endret seg. Dette kommer blant annet til syne gjennom at kvinner dømt for barnemord i større og større grad ble benådet og fikk straffen omgjort til soning i tukthus eller arbeidshus. På tross av dette ble ikke dødsstraff for førstegangsfosterdrap opphevet før ved Kriminalloven av 1842.²³¹ Ettersom det i denne sammenheng er jordmødrene som undersøkes vil det ikke bli sett nærmere på hvordan videre rettsprosess for de dømte kvinnene vi møter på bygdinget utartet seg. Det som blir interessant er å se hvorvidt jordmødrenes rolle kan ha endret seg og i hvilken retning.

I kildematerialet er det identifisert 36 saker som omhandler dølgsmål. 20 faller inn under Nordhordland og 16 under Sunnhordland. I tid strekker sakene seg fra 1642 til 1800 med variert spredning. Blant disse har det i retten kommet fram at det har blitt foretatt undersøkelser av de siktede kvinnene enten før eller etter fødsel ved 11 av tilfellene.²³² Av dølgsmålssaker er det dermed disse 11 sakene som vil bli trukket frem spesielt. Begrepet

---

²²⁵ Telste, *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, 199.

²²⁶ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 10, 16.

²²⁷ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 20.

²²⁸ Telste, *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, 200.

²²⁹ Telste, *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, 200.

²³⁰ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 21.

²³¹ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 17-8.

²³² NH 1642, NH 1668, NH 1687, NH 1705, SH 1705, SH 1723, SH 1778, SH 1786, SH 1787 & SH 1789.

jordmor har blitt benyttet for å beskrive en kvinne eller handling ved 3 anledninger.²³³ Felles for disse er at de faller under dekningen av tingbøkene fra Nordhordland. Ved de resterende 8 sakene har kvinnene som har foretatt undersøkelser blitt omtalt som hjelpekone, kyndig kone, ved navn eller relasjon til den fødende. Eksempelvis som dannekvinne, nabokone, husfrue, stemor eller bare kone. Disse tilfellene hvor jordmor ikke blir nevnt, men det har blitt foretatt undersøkelser, vil også bli behandlet ettersom det kan tenkes å bidra med innsikt knyttet til hvordan retten kan ha ansett vitnemålenes troverdighet og styrke, noe som igjen kan vise til jordmødrenes rolle. I tillegg kan det forhåpentligvis gi innsikt i forhold til hvilke undersøkelser som ble foretatt av jordmødre og andre og om det kan sees å ha skjedd en utvikling gjennom perioden.

4.4.1 Tegn på fødsel?

Jordmødre hadde plikt til å bistå ordensmaktene og vitne i barnedrapssaker gjennom tidlig nytid og utover på 1800-tallet.²³⁴ Dersom en kvinne var mistenkt for å ha holdt svangerskapet skjult og/eller født i dølgsmål uten at det fantes konkrete bevis, var det en jordmors oppgave å undersøke den mistenkte kvinnen for eventuelle tegn til å enten skulle føde eller å ha født.²³⁵ Ren mistanke skal ha vært tilstrekkelig for å tvinges til undersøkelse. Jordmødrene skulle undersøke kvinnens bryster for å se om det var melk i dem. Denne metoden, brystmelking, hadde blitt benyttet siden middelalderen.²³⁶ Jordmor skulle i tillegg undersøke genitale, ytre kjønnsorgan, for å se etter tegn på at de hadde vært i «bevegelse», om de var såre, hovne, blodige eller skadet.²³⁷ Dette kom frem gjennom C. D. Hedegaards bok av 1781, og det er usikkert om dette var vanlig praksis i forkant. Ved å se til tingbokmaterialet kan vi få et innblikk på hvilke undersøkelser som ble foretatt og hvem som foretok hvilke.

Den 14. november 1642 ved Futegarden på Valestrand ved Mjelde Skipreide, møtte Gutorm Eluig ettersom Johans Reffuem hadde beskyldt hans datter for å være med barn.²³⁸ Hun hadde blitt undersøkt av fire jordmødre, Marit Frecho, Karen Wæland, Rangued Langeland og Siguene Erstad, som ikke kunne finne noen tegn på graviditet. Datteren til Gutorm Eluig ble

---

²³³ NH 1642, NH 1668, NH 1760.

²³⁴ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

²³⁵ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 29.

²³⁶ Gotaas et al., *Det kriminelle kjønn: Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie*, 29.

²³⁷ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

²³⁸ NH 1642.

frikjent og Johannes Reffum ble dømt for æreskrenkelse. Dette er den aller første saken i kildematerialet hvor jordmødre er involvert, og det er flere ting som kan bemerkes. For det første kommer det tydelig fram hvordan det var jordmødrenes ansvar å undersøke kvinnen og i retten blir alle trukket frem for å avgi vitnemål. Ettersom den ene jordmoren var syk, møtte to menn i hennes sted. Både med tanke på at det var hele fire jordmødre som ble tilkalt for å gjennomføre undersøkelser og det faktum at to menn vitnet i den ene fraværenes sted, kan det sees på som et eksempel på hvordan det var nødvendig med to, eller flere, vitner som avga samme forklaring for at det skulle regnes troverdig.²³⁹ Verdt å påpeke blir det ikke bemerket hvilke undersøkelser jordmødrene hadde foretatt, derimot fremstår det av referatet at tinget vektla jordmødrenes undersøkelser i så stor grad at det tilsynelatende ikke var nødvendig med andre vitner eller etterforskning.

26. mars 1668 stod Anne Andersdatter for retten ved Valestrand, Mjelde skipreide, og tilstod å ha født et barn i dølgsmål.²⁴⁰ Ifølge henne hadde barnet grått kun en gang og hun hadde deretter vridd om halsen på det. Anne oppga navnet på barnefar, en gift mann. I retten kommer det frem at det hadde blitt gjennomført søk etter barnet, men at det ikke hadde blitt funnet. Det er i tillegg et vitne som kan fortelle at Anne også tidligere har kommet med liknende uttalelser. Fogden hadde befalt at hun skulle bli undersøkt av jordmor og dannekvinner. For retten forklarer Krestj Restad og Maren Sørensdatter, hvor en er regnet å være jordmor, at de “Niende dagen eftter hun schulle hafue fød barn, Ware de eftter Befaling hoes hende, och Kunde da gandsche ingen KiendeTeigen af hende eftter flitig grandsching fornemme, at hun denne gang hafr fød barn, efttersom hun och hafde gandsche intet Mielch, saa som Quinde der Nylig fødted hafr.” Jordmor og dannekvinne hadde altså undersøkt Anne 9 dager etter den påståtte fødselen og ikke funnet tegn på at hun hadde vært med barn. Det blir dermed ikke gått inn på hvilke undersøkelser som har blitt foretatt. Anne hadde deretter tilstått å ha løyet og bedt om nåde. Videre hadde hun også tilstått å ha drept et barn ved en tidligere anledning. Anne ble frikjent på bakgrunn av undersøkelsene som hadde blitt foretatt, noe som presiseres i forbindelse med domsavgjørelsen, og ettersom hun har blitt funnet skyldig i løgn blir hun regnet å ikke være ved full fornuft. Anne blir så bedt om å reise tilbake dit hun kom fra.

I disse to dølgsmålssakene hvor kvinner omtalt som jordmødre er involvert er det stor variasjon hva som kommer frem angående undersøkelser. Ettersom rettsreferatet i begge

---

²³⁹ Sunde, *Speculum legale – rettspegele*, 205.

²⁴⁰ NH 1668A.

overnevnte saker er skrevet på en slik måte at det fremstår mer som et sammendrag av hendelsene, kommer det ikke tydelig frem hvordan jordmødrene har ordlagt seg. Ved den første saken i 1642 blir det kun beskrevet at fire jordmødre har undersøkt kvinnen og ikke funnet tegn til graviditet eller fødsel.²⁴¹ Derimot i den andre saken fra 1668 beskrevet at jordmoren og dannekvinnen å ha foretatt “flittig grandsching”.²⁴² Sett bort i fra at det presiseres at det ikke har blitt funnet melk, blir det ikke gått nærmere inn på nøyaktig hvilke undersøkelser de la til grunn for sine uttalelser. At det har blitt foretatt flittig granskning kan derimot tyde på at de har gjort flere undersøkelser enn å undersøke brystene. Dette er derimot ikke sikkert, og det kan tenkes at undersøkelser av bryster rett og slett er det eneste de har foretatt. På den annen side kan også brystundersøkelse ha vært regnet som tilstrekkelig. Det kan også hende at tinget enten ikke fant det nødvendig å gå nærmere inn på saken eller at det enkelt ikke kommer frem i referatet. Videre ved begge de overnevnte sakene ser det ut til at de retten har anerkjent og stolt på jordmødrenes kompetanse i den grad at videre etterforskning og vitneføring ikke ble ansett å være nødvendig.

Nesten 100 år senere, 29. august 1760 ved Sandviken, Arne Skipreide, stod Karen Rasmusdatter i retten, tiltalt for fødsel i dølgsmål.²⁴³ Karen hadde blitt gravid med en ung kar som forberedte seg til konfirmasjon og barnet skal ha blitt født i skogen en formiddag. Hun hadde besvimt og funnet barnet dødt da hun våknet. Dagen etter tilkalte hennes søster, Guri Rasmusdatter en *kyndig* kone, Elen Nielsdatter. Elen er den første av fire som vitner, og etter at det har blitt opplyst at hun er Sieur Olsens enke og bosatt i Sandviken, avlegger hun sin ed og avgir deretter sitt vitnemål. Det første hun oppgir er at hun ikke hadde visst om Karens graviditet før søsteren aftenen søndag 6. juli hadde bedt henne komme for å se til Karen ettersom det hadde blitt funnet et barn i sjøen 3 juli. Elen, med søsteren Guri og mor Synnøve Andersdatter som vitner, hadde spurt Karen om hun ikke var mor til barnet som ble funnet. Dette benektet Karen og Elen skal så ha sagt “saa har du ey at frøgte for, sætt dig ned lad mig see dig over.” Karen hadde blir beskrevet å ha blitt rød i ansiktet og da hun hadde kneppet opp klærne kunne Elen se at det var melk i brystene. Elen var overbevist om at Karen hadde født i “disse dage”, og selv om Karen fremdeles forsøkte å benekte for det, krevde Elen å få se barnet. Etter hvert hadde Elen tilstått og gått med på dette. Karen hadde senere spurt Elen om hun kunne “siige at hun den tiid havde som Jorde Moder hielpet hende i barsel Nød.” Altså hadde Elen blitt spurt om hun kunne oppgi å ha vært jordmor under fødselen. Dette nektet hun

---

²⁴¹ NH 1642.

²⁴² NH 1668.

²⁴³ NH 1760.

og videre ble hun også med da det neste dag ble avholdt rettslige undersøkelser. Søsteren Guri er det andre vitnet. Utenom å støtte opp under Elens vitnemål, forklarer hun hvordan det var på bakgrunn av mistanke etter at søsteren hadde vært borte over lenger tid og et rykte om et dødt barn var blitt funnet i sjøen at hun valgte å tilkalle Elen, som hun omtaler som en kyndig kone. De to neste vitnene bekrefter det de øvrige har fortalt. Karen ble av retten dømt etter 6-6-7 og 8 til døden ved halshugging med øks, hodet på stake og etter forordning av 9. aug 1737 boslodd til kongen.

Det første som kan bemerkes ved denne saken er hvordan referatet i betydelig større grad enn de forrige er detaljerte. Det fremkommer også av referatet at Elen Nielsdatter først og fremst blir omtalt som en kyndig kvinne, og ikke jordmor. Den eneste som benytter begrepet jordmor er tiltalte Karen Rasmusdatter der hun spør om Elen kan lyve om å ha vært jordmor under fødselen. Dette er en interessant observasjon ettersom det dermed kan se ut til at Elen ikke var godkjent som jordmor, men heller kan tenkes å ha vært hjelpekone. Tingets aktører virker å ha vektlagt hennes vitnemål sterkt der de i den oppsummerende delen beskriver at “Vidnet Elen Nielsdatter, som en kyndig Kone examineret og Visitered,” da tiltalte etter en god stund hadde tilstått forholdene.

Det eneste andre tilfellet i en dølgsmålssak hvor en kvinne fremstår å være kyndig, uten å bli omtalt som jordmor, kommer frem i et rettsreferat fra 17. november 1787 ved “Føjens Skibreedes Tingsted Leerviigen,” der Kari Farteinsdatter Nyesæter var siktet for fødsel i dølgsmål og for vold mot barnet.²⁴⁴ Under Karis forklaring kommer det frem at det er kjæresten som er barnefar og at hun ikke ble undersøkt på hennes “Brøster eller andensteds” før etter fødsel. Hun forteller at dagen hun fødte “imod Tiiden og før hun fødde, mærkede hun ligesaa lidet som forhen enten usædvanlig Kulde eller Haarhed i magen, hvoraf hun kunde slutte Fosteret at være død.” Hun forklarer videre å ha født alene for så å ha skåret over strupen på barnet. Fostermoren er den første som vitner i saken og kan fortelle at på tross av mistanke hadde Kari hele tiden nektet for å være gravid, og det var først etter at det begynte å ryktes om at Karis positur, kropp, hadde forandret seg, at hun og hennes mann hentet inn to koner, Christi Johansdatter Biørnevig og Synnøve Huskone. Synnøve er tenkt å være den samme som siden blir omtalt som Synneve Hansdatter som har jobbet i huset i to år. Av vitnemålet hennes fremstod det slik at hun først og fremst var tilkalt for å bevitne hendelsene. Dette var omkring 14 dager etter fødselen skal ha funnet sted.

---

²⁴⁴ SH 1787.

Christi Johansdatter ble innkalt som femte vitne, etter at fosterfar, tjenestepiken Inger Havorsdatter og Synneve hadde vitnet. Etter å ha avlagt ed kan hun fortelle at hun hadde blitt tilkalt og spurt om å “melke Del: (Karis) to Bryster, det de og gjorde, og fik Melk, ikke endda lidet, af begge Brysterne og Vorterne vare sorte.” Hun hadde også undersøkt magen og funnet “visse Kjendetegn paa Maven og Navlen at hun havde fød Barn.” Christi var dermed, på bakgrunn av bryst- og mageundersøkelser overbevist om at den tiltale hadde født. Retten beskriver så hvordan Christi de siste år skal ha hjulpet utallige jordmødre i området, tatt imot 20 barn og selv født 14 barn.

Noe som er spesielt interessant ved denne saken er hvordan det i forbindelse med domsavgjørelsen blir poengtert hvordan det “saa ofte mangler paa Landet, formedelst beliggenhed {saa} langt fra Kiøbstæder, Chirurgii og Jordemødre.” At det skal ha manglet jordmødre og kirurger i distrikter langt fra kjøpsteder, i tillegg til at barnet ikke hadde blitt oppdaget før etter 14 dager hadde ført til at kirurgen ikke kunne utføre obduksjon på bakgrunn av at forråtnelsesprosessen var kommet så langt. Videre medførte det også at ingen så lenge etter fødsel kunne se om barnemoren “var bleven besigtet paa Fødsels-Lemmerne som og ikke heller af kyndige Jordenødre er skeet.” Altså var det regnet at det hadde gått for langt tid til at det var mulig å se noe gjennom undersøkelser. Av den grunn mente tinget at det ikke fantes håndfaste bevis på at det virkelig er hun som hadde født dette barnet eller om det hadde vært levende født. Retten mente derimot at sakens omstendigheter var klare og tydelige og Kari ble dømt til døden ved halshugging med øks, boslodd til kongen og til å betale saksomkostninger etter 6-6-7 i Christian Vs Norske lover j.f. forordning av 9. august 1737 og forordning 6. februar 1694. Ved de to overnevnte sakene fremkommer det en god del mer informasjon om hva som har blitt sagt og gjort. Sakene er vel og merke en del lenger frem i tid enn de forrige og rettsreferatene en god del mer detaljerte. I tillegg til å undersøke bryster har kvinnene henholdsvis enten stilt spørsmål om hendelsesforløpet eller foretatt flere undersøkelser.

Det er ikke bare i saken hvor Christi Johansdatter er involvert at tilgjengeligheten på jordmødre kommenteres. At det ikke var jordmødre i nærheten blir brukt som argument av Haldri Knudsdatter Sunde, som den 17. november 1800 ved Schonevigs Tingsted står for retten tiltalt for fødsel i dølgsmål, som forklaring på hvorfor hun ikke hadde søkt hjelp.²⁴⁵ Hun beretter at hun på fødselsnatten hadde vært så dårlig at hun ikke hadde kunnet rope eller

---

²⁴⁵ SH 1800.

be om hjelp, men at det “ingen Hjelp vidste at kunde faae, da her paa Landet, ikke er nogen gjordemoder.” Barnet blitt funnet etter en ukes tid og videre blitt obdusert. Retten fant det mistenkelig at hun ikke hadde bundet navlestrengen og Haldris mor ansett som medskyldig ettersom hun burde ha visst bedre og hørt på bygderyktene som hadde florert. Ved denne saken har ingen undersøkt Christis kropp for tegn på fødsel.

Den 17. juni 1723 stod Guro Tormodsdatter Breke foran tinget siktet for fødsel i dølgsmål.²⁴⁶ Guro skal ha blitt gravid med en soldat i tjeneste på gården til tanten hvor hun selv var i tjeneste hos. Hun hadde ikke fortalt noen om graviditeten og hadde født alene og gjemt barnet i sengen. I forkant av fødselen hadde Inger Singelstad og Karj Brecke vært på gården. Ettersom Guro hadde ligget i sengen hadde Inger tatt hånden sin ned på brystet til kvinnen og fornemmet at hun enten var gravid eller nylig hadde født. Guro nektet og sa hun hverken var med barn eller hadde født barn. Dagen etter hadde Inger og Karj kommet tilbake sammen med Giertrud Klette og Ane Singelstad og tvunget Guro til å vise dem barnet. Guro tilstod forholdene og ble på tinget dømt til døden etter 6-6-7 og 8.

Slik det kommer frem fra denne saken ser det ut til at brystundersøkelsen Inger Singelstad skal ha gjort videre overbeviste henne og de andre kvinnene om at det var født et barn i dølgsmål. Med denne som med de resterende dølgsmålssakene er det kvinner omtalt som nabokoner, dannekvinner, husfruen eller matmor, stemor eller bare koner som har foretatt undersøkelser av den tiltalte kvinnen.²⁴⁷ Det som går igjen ved samtlige av disse sakene er at det kun kommer frem at det har blitt foretatt undersøkelser av brystene til kvinnen de mistenker at skal ha vært gravid eller ha født.

Et spørsmål som kan stilles er hvorvidt det kan sees en utvikling med tanke på undersøkelser av kvinnekroppen ved mistanke om barselnød. Basert på funnene fra kildematerialet alene er det vanskelig å se et tydelig skille mellom jordmødre og kvinner regnet som kyndige. Mye av årsaken til dette er den store tidsdifferansen mellom sakene hvor det i løpet av perioden skjedde store endringer med tanke på opplæring for jordmødre. En annen utfordring er knyttet til måten referatene har beveget seg fra enkle til mer og mer detaljerte gjennom perioden. Det kan tenkes at sentrale elementer har blitt borte gjennom snevre sammendrag og på den måten er det rett og slett ikke sikkert om det har blitt foretatt andre undersøkelser enn det som kommer frem. De grundigste undersøkelsene kommer til syne gjennom Elen og Christi sine

---

²⁴⁶ SH 1723.

²⁴⁷ NH 1687, NH 1705, SH 1705, SH 1723, SH 1741, SH 1778, SH 1786, SH 1789.

saker og begge disse sakene befinner seg mot slutten av undersøkelsesperioden. Spesielt ved saken hvor Christi var deltakende kan det tenkes at hun har fått opplæring av jordmødrene hun selv har assistert og dermed kan det for tiden omkring 1787 være mest sentralt å se til hvordan hun har tilnærmet seg undersøkelsene for å få en forståelse for hvordan godkjente jordmødre kan ha foretatt undersøkelser. Til forskjell fra de andre blir det beskrevet tydelig at det ble foretatt undersøkelser og sett etter tegn på mage og navle som i tillegg til brystundersøkelser gjorde henne sikker på at kvinnen hadde vært gjennom en fødsel. Ved sakene der øvrige kvinner har foretatt undersøkelser av kvinnen kan det derimot ikke sees noen utvikling.

4.4.2 Drept eller dødfødt?

Det var av betydning å få klarhet i om et barn hadde dødd av naturlige årsaker eller om det på ulike måter hadde blitt utsatt for vold ettersom dette kunne gi sentrale bevis i saken.²⁴⁸

Jordmødrene hadde meldeplikt til prestene angående dødfødte barn og barn som døde under og etter fødsel.²⁴⁹ I tillegg til dette, og som ble nedfelt i lovverket i 1787, skulle jordmor bli tilkalt ved mistenkelige dødsfall av spedbarn dersom hverken kirurg eller lege kunne stille.²⁵⁰ Selv om ordningen som virket å være gjeldene først og fremst baserte seg på at kirurg eller lege skulle undersøke barnet, har det vist seg gjennom kildematerialet at også jordmødre og andre ble spurt om å beskrive barnets tilstand.

I saken der Elen Nielsdatter, omtalt som kyndig hadde vært til stede er barnets tilstand spørsmål ved tinget.²⁵¹ I forbindelse med undersøkelsene Elen hadde utført på den tiltalte, hadde hun også hadde flere spørsmål; om barnet levde, hvor det var og videre om det var født levende eller dødt og om Karen, den tiltalte, hadde påført det skade. Karen hevdet at barnet var dødfødt og at hun ikke hadde skadet det på noen måte. Etter å ha sett barnet mente Elen at det derimot måtte ha vært født levende. Det blir her ikke gått videre inn på hva Elen la til grunn for dette, men det kan tyde på at det var grunnet steinen Karen hadde lagt over da hun gjemte det. I retten ble det avslutningsvis informert om at barnet hadde blitt undersøkt og obdusert av statskirurg som mente barnet hadde vært levende født og at dødsårsaken var fordi det hadde blitt lagt under stein og grus.

---

²⁴⁸ Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850," 26.

²⁴⁹ Tranberg og Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn*, 138

²⁵⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 361.

²⁵¹ NH 1760.

Også i saken der Christi Johansdatter i 1787 hadde blitt tilkalt, og videre beskrevet som godt erfaren, for å undersøke den fødende og hvor den tiltalte kvinnen hadde tilstått å ha skåret over strupen på det med kniv, hadde likevel Christi fått spørsmål om barnets tilstand.²⁵² Dette vil si at tinget ønsket å få svar på dødsårsaken til barnet. Christi hadde beskrevet barnet som et “Drengbarn, fuldbaaren, havde Haar, og Nægler paa Fingrene,” og dødsårsaken virket å være det dype kuttet som gikk fra høyre øre og over, men ikke forbi, strupen på barnet. Christi fortalte at såret var såpass dypt og vidt at barnet måttet ha dødd av det. Ved domsavgjørelse ble det lagt vekt på både den tiltaltes tilståelse i tillegg til overenstemmelsen blant vitnene. Det kan tenkes at det her var spesielt viktig med Christis vitnemål om barnets tilstand på bakgrunn av at barnet ikke hadde blitt funnet før 14 dager etter fødselen skal ha skjedd og dermed gått for lang tid til at det kunne bli foreta en obduksjon.

At det gikk mange dager før et barn ble obdusert ser ut til å ha skjedd ved flere anledninger. I 1787 da Anne Larsdatter Bakkesund hadde født et barn i dølgsmål, var det på bakgrunn av at barnet var ansett som fullbåret et spørsmål om det kunne ha dødd i magen ettersom ingen av vitnene hadde sett noe tegn etter vold på barnet.²⁵³ Selv hadde hun hevdet at barnet var dødfødt. Obduksjonen hadde skjedd omkring 10 uker etter at barnet ble født og det blir også her kommentert hvordan barnet hadde begynt å forråtne. Likevel blir det kommentert at det ikke kunne sees noen tegn til mishandling. Det kunne ikke gis opplysninger om barnet hadde blitt født levende eller om det hadde dødd under fødselen. I dommen blir det kommentert hvordan det at kvinnen hadde kuttet navlestrengen uten å knyte den kunne ha vært årsak til barnets død dersom det hadde vært født levende.

Ved flere ytterligere anledninger gjennom perioden hadde kvinner og andre vitnet om barnets tilstand. De fire kvinnene, Giertru Klette, Karj Brecke, Ane Singelstad og Marite Singelstad som i 1723 hadde funnet et barn født i dølgsmål hadde fortalt for tinget at barnet så velskapt ut, og at de ikke hadde sett noen tegn til at det hadde noen skavanker.²⁵⁴ Enda tidligere, i 1705, hadde det etter å ha blitt funnet melk i brystene til en kvinne også vært viktig å finne ut av om barnet hadde blitt drept.²⁵⁵ Den tiltalte, og senere dømte kvinnen, påsto at barnet var dødfødt før hun hadde lagt det under en stein. Vitner hadde kunnet fortelle at barnet ikke viste tegn til å ha blitt drept, men at det var rødt i tinningen og haken tenkelig etter steinen.

---

²⁵² SH 1787.

²⁵³ SH 1786.

²⁵⁴ SH 1723.

²⁵⁵ NH 1705.

Det kan være et vanskelig skille mellom dølgsmål hvor kvinnens intensjon var å holde situasjonen hemmelig og leiermål hvor kvinnen hadde planer om å søke hjelp i forbindelse med fødsel. Selv om det i denne forbindelse har vært fokusert på observasjoner og tegn på at barnet skal ha blitt drept fordrer dette på mange måter at barnet fremstår fullbåren, slik som det ble sett i saken til Anne Larsdatter fra 1786.²⁵⁶ I tillegg til å kommentere hvorvidt barnet ser ut til å ha blitt drept er det derfor flere ved dølgsmålssaker som forklarer om barnet virker å være fullt utviklet. Ettersom flere kvinner tiltalt for fødsel i dølgsmål hevdet at barnet ble født for tidlig, kan dette ha vært noe de på tinget har forsøkt å komme til bunns i. Også ved tilfeller der kvinnen hadde hevdet at barnet var dødfødt, var det viktig å komme til bunns om det var hold i dette. I en sak fra 1789 er det dette dommen står og faller på og det blir beskrevet at “det i denne Sag meget kom/m/er an paa, om Barnet virkelig er levende født til Vereden.”²⁵⁷ Årsakene til å undersøke barnet er derfor å anse som sammensatt, og et vitnes troverdighet kan virke å ha variert avhengig av tid og person. Gjennom kildematerialet fremkommer det slik at den viktigste undersøkelsen for å avgjøre om et barn hadde vært dødfødt eller drept i etterkant av fødsel, var obduksjonen utført av kirurgen. Derimot, ved tilfeller barnet ikke har blitt obdusert, virker spørsmålet å heller falle på vitnene. Ettersom det ikke er registrert noen jordmødre som har foretatt undersøkelser av barn i denne sammenhengen, er det vanskelig å vite hvorvidt deres vitnemål hadde blitt vektlagt i noen annen grad enn de øvrige vitnene.

4.5 Hva kan dette fortelle?

Etter å ha undersøkt kildematerialet har det kommet frem flere interessante momenter som videre skal diskuteres. Det første som skal tas opp dreier seg rundt bruken av ordet jordmor, ettersom dette har vist seg å variere på flere ulike måter gjennom kildematerialet. Videre vil jordmødres involvering i saker på tinget på et generelt grunnlag gjennomgås. Det ser også ut til at jordmødre har blitt regnet som sakkyndige lenge før dette i 1787 kom inn i lovverket, og omstendighetene rundt vil være interessante å se til. Videre vil det også bli undersøkt om det kan identifiseres noen kjennetegn ved rollene jordmødre ser ut til å ha hatt i de ulike sakstypene og videre hva det ser ut til at de legger til grunn for sine uttalelser. Dette kan så sees opp mot annen fødselshjelp. Betydningen jordmødrenes vitnemål kan se ut til å ha hatt for videre gang på tinget er det neste som skal diskuteres. Det vil også bli sett til om det kan

---

²⁵⁶ SH 1786.

²⁵⁷ SH 1789.

sees noen forskjell på jordmødre og andre og hvordan undersøkelsene plasserer seg i en skandinavisk og europeisk sammenheng.

4.5.1 Å være eller gjøre jordmor

Slik som tidligere beskrevet skal det først ha vært da jordmødre begynte å få formell utdanning at skillet mellom hvem som ble omtalt som jordmor og hjelpekone ble tydeligere.²⁵⁸ For Norge er det regnet med at denne endringen skjedde fra omkring midten av 1700-tallet.²⁵⁹ I kildematerialet har det blitt identifisert variasjoner i omtale av de som har undersøkt mistenkte kvinner eller blitt tilkalt for å hjelpe til under fødsler og videre vitnet eller blitt omtalt på tinget. Noen kvinner har blitt omtalt som jordmødre på en slik måte at det fremstår som en tittel. En annen omtalemåte har vist seg å heller ha gått på å beskrive at en kvinne *har vært* jordmor under fødselen, og som retter seg mot handling heller enn yrke eller tittel. Det har også blitt identifisert flere tilfeller hvor kvinner som har stilt som vitne kun har blitt omtalt ved navn, status eller ved relasjon til den fødende. Samtidig virker det å bli gjort rede for opplysninger om personer og relasjoner på i økende grad gjennom perioden. Det skal nå bli foretatt en gjennomgang av disse ulike omtalemåtene for å forsøke å kartlegge hvem som kan regnes å ha vært jordmor av yrke. Etersom det gjennom store deler av perioden var slik at alle kunne omtales som jordmor, vil det ikke være mulig å få en fullstendig klarhet i akkurat dette. Siden jordmødre helt siden 1539 måtte gjennom en godkjenning, først av prest og senere av lege og amtmann, kan det tenkes å finnes dokumenter som kan fortelle hvem som var jordmødre innenfor områdene som undersøkes. Dette er ikke sett til i denne sammenheng, men hadde vært et verdifullt tilskudd til problematikken rundt omtale av jordmødre.

I saken fra 1642, hvor Gutorm Eluigs datter hadde blitt beskyldt for å være med barn ble det beskrevet at fire jordmødre hadde blitt tilkalt for å undersøke kvinne og vitne i retten om sine funn.²⁶⁰ Ved den neste jordomtalen på 1600-tallet, i 1661, skal den tiltale ha blitt spurt om hun "*Jche baade for Jorde Moderen och Andre haffde bekiendt.*"²⁶¹ Altså om hun hadde utnevnt barnefar for jordmor og andre. Her er ikke kvinnen omtalt som jordmor til stede selv. Også i 1668 ble det tilkalt jordmor. Her hadde "*Fogden befalet at hun af Jorde Moederen och Dannequinder skulle besigtiges och Malchis(?), Och frembkomb Krestj Restad Maren*

---

²⁵⁸ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

²⁵⁹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

²⁶⁰ NH 1642.

²⁶¹ SH 1661.

Sørensdatter och for Retten. Så og forstå var det dermed befalt at kvinnen skulle undersøkes av *jordmoren* og dannekvinner og enten Krestj eller Maren kan tenkes å ha vært den omtalt som jordmor.²⁶²

Etter et hopp i tid på hele 61 år, i 1727-8, finnes neste jordmoromtale hvor *JordeModern Ingeborg Vatne* vitner for tinget.²⁶³ Få år senere, i 1735, var det husbondens kone og en annen gammel kone *som var Jorde Moder* som hadde vært til stede under fødselen.²⁶⁴ I 1752 var det Siri Andersdatter Sælvigen som hadde blitt tilkalt til fødsel “for som Jorde Moder at gaee hende til haande udi hendes Barne Fødsel.”²⁶⁵ I 1760 hadde søsteren til tiltalte grunnet mistanke “til kalde Elen Nielsdatter som en kyndig Kone.”²⁶⁶ Elen kunne vitne for retten at hun hadde blitt spurt av tiltalte om hun ikke “kunni si hun havde som Jorde Moder hiulpet hende i barsel Nød.” Det kan her tenkes at omtalen som kyndig kone er den mest treffende for å beskrive Elen ettersom dette viser til at hun var regnet å ha kunnskapene og ferdighetene, men mulig ikke opplæring og godkjenning på den måten som krevdes for jordmødre.

I 1777 er det nok et tilfelle hvor en kvinne blir omtalt å “som Jordemoder hiulpet ved Ragnele Knuds Datters forløsning.”²⁶⁷ Ett år senere er det Agathe Olsdatter som blir omtalt å ha hjulpet *som Jordemoer*.²⁶⁸ Videre kommer det frem i et vitnemål fra en tjenestegutt at en kvinne var “Jordemoder eller Hielperinde ved Barnefødselen.”²⁶⁹ Kvinnen han beskriver var konen i huset og denne gårdsgutten hadde akkurat kommer tilbake fra å hente en kone som var tiltenkt å skulle være tilstede under fødselen. Den aller siste jordmoromtalen finnes i saken fra 1800 hvor “Jordemoderen” Ingebor Engebretsdatter godvillig har møtt for å avgi forklaring.²⁷⁰ Ved sistnevnte sak er det lite rom for tolkning ettersom det kommer tydelig fram at Ingebor nettopp er jordmor.

Slik Blom beskriver, er det ikke alltid klart når kildene omtaler det vi i dag kaller hjelpekoner/nærkoner og når det dreier seg om jordmødre ettersom uttrykkene ofte brukes om hverandre.²⁷¹ I kildematerialet har det kommet frem at flere av kvinnene har hjulpet til *som* jordmor. Dette er en beskrivelse som viser til at de har tatt på seg oppgaver en jordmor ville

---

²⁶² NH 1668A.

²⁶³ NH 1727-8.

²⁶⁴ NH 1735.

²⁶⁵ SH 1752.

²⁶⁶ NH 1760.

²⁶⁷ SH 1777A.

²⁶⁸ SH 1778B

²⁶⁹ NH 1797A

²⁷⁰ NH 1800.

²⁷¹ Blom, “Den haarde Dyst: Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år, 19.

hatt, heller enn at de selv kan sies å være jordmødre. Hvorvidt disse kvinnene kan tenkes å være hjelpekoner i den forstand at de har blitt opplært på den tradisjonelle måten, er vanskelig å finne ut av. Vel og merke er det kun funnet ett tilfelle i kildematerialet hvor hjelpekone, *hjelperidne*, har blitt benyttet.²⁷² Ved et annet tilfelle har en kvinne, Christi Johansdatter Bjørnevig, derimot blitt beskrevet å ha hjulpet utallige jordmødre i området, tatt imot 20 barn og selv født 14 barn.²⁷³ Ved dette tilfellet er det godt dokumentert at hun ikke var å regne som jordmor. Det er mulig å anta at kvinner som også blir omtalt som kyndige, eksempelvis Elen Nielsdatter, var regnet å ha kunnskap og erfaring, men ikke opplæring og godkjenning som krevdes for jordmødre. På samme tid kan det hende at, om ikke alle, men at noen faktisk var å regne som jordmødre.

Som det har kommet frem er det i starten av perioden det kan sees den høyeste andelen av kvinner beskrevet å ha vært jordmor. Totalt er det fire kvinner i 1642 og videre en i 1661, 1668, 1727-8, 1735 og 1800. Spredningen er interessant i seg selv. Ettersom begrepet fra 1500-tallet både i lovverk og andre skrevne kilder ble benyttet som navn på kvinnen som hjalp til ved fødsel, og skillet mellom jordmødre og hjelpekoner ikke er regnet å ha blitt tydeligere før jordmødre begynte å få formell utdanning,²⁷⁴ kan det tenkes at det i rettslig sammenheng skjedde en endring løpet av årene. Med dette menes at det mulig var vanligere og akseptabelt å omtale alle kvinner som assisterte ved fødsler som jordmor, i tittelform, i forkant av kravet om formell utdanning. Jordmødrene kan dermed regnes å ha vært jordmødre etter datidens krav og talemåte.

Teoretisk kan det regnes å ha skjedd et skifte omkring siste halvdel av 1700-tallet. Ettersom det etter 1764 ble stilt krav om at legene skulle gi jordmødre et vitnemål på at de var skikket, kan det tenkes at lista i etterkant lå høyere for å omtale en kvinne som jordmor. I tillegg ble det for flere norske byer fra 1770-årene nødvendig med utdanning og godkjenning, og praktiserende fødselshjelpere uten eksamen risikerte å bli stilt for retten.²⁷⁵ Offisielt ser det ut til at det først fra 1810, selv om det var vanskelig å håndheve, ble ulovlig for hjelpekoner å praktisere.²⁷⁶ Dette er ikke noe som har blitt sett i kildematerialet, noe som kan være grunnet i at det kan tenkes å ha vært forskjeller i by og i distriktene. Betegnelsen på mange som har ytt fødselshjelp som jordmor dukket først opp i andre halvdel av 1700-tallet. Dette kan tenkes å

---

²⁷² NH 1797A

²⁷³ SH 1787.

²⁷⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 23.

²⁷⁵ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

²⁷⁶ Alver, Fjell og Ryymmin, *Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag*, 61.

være et tegn på nevnte skifte og at det omkring denne tid ble viktigere å skille mellom jordmødre og andre.²⁷⁷ Det kan tenkes at utviklingen spesielt i Bergen, hvor det ble etablert jordmorskole i 1759,²⁷⁸ kan ha påvirket utviklingene i de omkransende områdene. På en annen side kan dette hende dette tilbudet først og fremst var rettet mot og ble benyttet av jordmødrene som holdt til i byen. Ettersom Bergensområdet ikke dekkes av kildematerialet, hadde det vært særlig interessant foreta tilsvarende undersøkelser der.

På bakgrunn av dette kan det tenkes å være enklere å skille ut de kvinner som ikke var jordmødre enn å med sikkerhet fastslå hvem som var det. Ettersom tinget virket å være i større og større grad interessert i få avklaring på vitners rolle, tyder dette på at det ble en større bevissthet rundt omtale gjennom perioden. På mange måter kan det av den grunn tenkes at de omtalt som jordmødre fra omkring siste halvdel av 1700-tallet mer sannsynlig kan ha vært jordmødre som har gjennomgått organisert opplæring. Når det kommer til kvinner omtalt som kone, eller ved relasjon til den fødende er det sannsynlig å regne med at disse ikke var hverken jordmødre eller hjelpekoner. Dette sier derimot ikke noe om hvilke ferdigheter og kunnskaper de faktisk hadde. For tinget var de å regne som beleilige vitner som i mange tilfeller hadde foretatt undersøkelser eller observert hendelser i forbindelse med saker det var ønskelig å få avklaring på.

4.5.2 Bygderykter, men ingen jordmor

Slik som litteraturen fremstiller det, kan det virke som om jordmødre var et vanlig tilskudd på tinget ved saker som angikk graviditet og fødsler, eksempelvis leiermål og dølgsmål. Etter undersøkelsene som er foretatt i denne sammenheng, virker dette derimot ikke å stemme for disse områdene. Ved å følge de satte kriteriene for jordmøromtale fra forrige delkapittel, kan det vises til at jordmødre kun var involvert i seks saker gjennom perioden fra 1642-1810.²⁷⁹ Områdetilhørigheten angående dette er absolutt interessant. Av de seks jordmødrene er det kun en som faller inn under områdene omfattet av Sunnhordland.²⁸⁰ På bakgrunn av registrert dekningsgrad og sannsynlig flere manglende tingbøker, er dette antallet ikke gitt være den endelige sannhet. Det kan tenkes at det i det tapte kildematerialet kunne dukket opp jordmødre ved betydelig flere anledninger. Dette er derimot umulig å tenke seg frem til, og

---

²⁷⁷ SH 1752, NH 1760, SH 1777A, NH 1797A.

²⁷⁸ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie fra antikken til vår tid*, 359-60.

²⁷⁹ NH 1642, SH 1661, NH 1668, NH 1727, NH 1735 & NH1800.

²⁸⁰ SH 1661.

det hadde igjen vært nødvendig å se til register og annet kildemateriale for å forsøke å få klarhet i akkurat dette. På samme tid kan situasjonen ha vært en annen andre steder i landet, og spesielt i byene. I litteraturen som omhandler jordmødre i distriktet blir det poengtert hvordan jordmødre var mangelvare. Som nevnt har det for Romsdal amt mot slutten av 1700-tallet blitt identifisert å ha vært rekrutteringsutfordringer til jordmoryrket.²⁸¹ Årsaken var grunnet kostnader knyttet til utdanning og lav betaling hos barselkvinnene. Det er ikke utenkelig at situasjonen kan ha vært tilsvarende for områdene omfattet av Nordhordland og Sunnhordland.

Det faktum at det ved flere anledninger dukker opp i kildematerialet at jordmødre ikke var lett tilgjengelig, støtter opp under dette. Eksempelvis da Chrisi Johansdatter i 1787 ble tilkalt for å hjelpe til ved fødsel kom det frem av aktører på tinget at det "saa ofte mangler paa Landet, formedelst beliggenhed {saa} langt fra Kiøbstæder, Chirurgii og Jordemødre."²⁸² Videre i 1800 hadde som nevnt den tiltalte forklart at det "ingen Hjelp vidste at kunde faae, da her paa Landet, ikke er nogen gjordemoder."²⁸³ Interessant nok, sett opp mot geografien til de registrerte jordmødrene, kommer begge disse tilfellene fra området dekket av tingbokmateriale fra Sunnhordland. Om det manglet fullstendig, eller om situasjonene i de overnevnte sakene var for tidsknappe at det var vanskelig, eller umulig, å i det hele tatt oppdrive jordmødre, er vanskelig å si med sikkerhet. Ved den førstnevnte saken ble det poengtert at det hadde gått for lang tid, 14 dager, til at en jordmor hadde kunne oppdage funn ved undersøkelse av genitale. Hvorvidt dette utsagnet baserte seg på synsing, erfaring eller faktisk medisinsk kunnskap, er vanskelig å vite. Ved sistnevnte sak hadde barnet blitt funnet, dog ved en tilfeldighet, noe som medførte at det ikke lenger var usikkerhet knyttet til spørsmålet om kvinnen hadde vært gravid eller ei. I den saken kan det tenkes at jordmor ikke lenger var å regne som nødvendig i etterkant ettersom barnet videre ble obdusert.

Dersom jordmormangelen var grunnet i avstand og at det på tross av dette var jordmødre å oppdrive i situasjoner hvor det ikke var begrenset med tid til rådighet, kan det stilles spørsmål ved hvorfor ikke jordmødre i tilfeller hvor det har florert rykter har blitt tilkalt. At de ikke hadde rukket frem til fødsel betyr ikke at de ikke hadde rukket frem for å undersøke en mistanke i forkant. Om det på bakgrunn av rurale veier og nytte var å regne som vanlig praksis i distriktet er derimot en annen sak. Det kan på mange måter tenkes at det i større grad

---

²⁸¹ Døssland, "Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal, 9.

²⁸² SH 1787.

²⁸³ SH 1800.

var akseptert at ufaglærte, i betydningen at de ikke hadde fått opplæring av prest eller lege, gjennomførte undersøkelser, var til stede under fødsel og videre vitnet om sine erfaringer. I kildematerialet er det ved majoriteten av tilfellene andre enn jordmødre som har fungert som jordmor. Undersøkelser har også vist at det skal ha vært vanskelig for jordmødre å få innpass ettersom de tok betalt for sine tjenester og fødselshjelp lenge var regnet som gratis nabohjelp.²⁸⁴ Det kan også være at dette i flere tilfeller var utslagsgivende faktor for at jordmødre ikke ble tilkalt. Hvorvidt dette var årsaken fremkommer derimot ikke gjennom kildematerialet, og det vil være vanskelig å finne ut av om det stemmer for disse områdene.

Det kan dermed antas å være et sammensatt årsaksbilde til hvorfor jordmødre i såpass liten grad var involvert i saker gjennom perioden. En sannsynlig mulighet er rett og slett at det var mangel på jordmødre. Årsaken til mangel kan igjen være flere, men det kan tenkes å være av tilsvarende årsaker som ble identifisert gjeldende for Romsdal amt. Ettersom det ikke er funnet noen kilder som kan vise til registrerte jordmødre for områdene gjennom perioden, er det ikke godt å si hvor mange der i realiteten var.

4.5.3 *Bryster og barselnød*

Undersøkelser og observasjoner som ble foretatt av jordmødrene i kildematerialet kan på mange måter sies å sammensvare med det som kom frem gjennom litteraturen. I forbindelse med leiermål kom det frem at det å spørre eller kreve at fødekvinne under barselnød skulle oppgi riktig barnefar gjennomgående var fremgangsmåten. Dette gjaldt også for øvrige kvinner som var til stede under fødsel der det var et spørsmål om far. Det som ble sagt under barselnød var også det som ble regnet som sannheten og veide tyngre enn uttalelser i forkant av fødsel. Dette har ikke sett ut til å ha endret seg gjennom perioden, og det mest sentrale har vit seg å være at var flere vitner til stede som har kunne avgi samme forklaring. Et unntak var i saken der Marj udj Buchen sin troverdighet som vitne ble satt på prøve ettersom hun selv skal ha begått leiermål tidligere.²⁸⁵ Så og forstå var dermed rykte og status å regne som en betydningsfull faktor for et vitnes troverdighet. Dette er også noe som kommer frem av litteraturen.

Med tanke på undersøkelser av barnet der det var viktig å få klarhet i om det var å regne som fullbåret, er det derimot ikke kommet tydelig frem hva de som er regnet å være jordmødre

---

²⁸⁴ Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 48.

²⁸⁵ NH 1667A.

har lagt til grunn for sine uttalelser. Tinget hadde derimot vist å vektlegge vitnemålet. Derimot var det et tilfelle hvor det, selv om en jordmor hadde uttalt seg om forholdet, ble besluttet å utsette videre saksgang til neste ting slik at den andre kvinnen som var til stede også kunne møte og avgi sin forklaring.²⁸⁶ Det som har blitt observert angående forholdet, er at det virker å være hår og negler som øvrige vitner har beskrevet for tinget der de har blitt kalt opp.

I saker hvor en kvinne var tiltalt for fødsel i dølgsmål virket det først og fremst å være brystundersøkelser som ble foretatt. Dette var en undersøkelsesmetode som gikk igjen, og som ble utført av jordmødre, øvrig fødselshjelp og andre. Det var først i slutten av perioden hvor det kom frem andre beskrivelser. Samtidig var det også på dette området det etter hvert kom til syne hvordan tinget vektla en jordmors vitnemål over fødselshjelp.²⁸⁷ Der barnet ble undersøkt for tegn på vold i forbindelse med å fastslå dødsårsak, var det observasjoner fra vitner som virket å være av betydning i forkant av at kirurgene kom på banen.

Sakene som ikke har blitt trukket inn spesielt i forbindelse med denne undersøkelsen kjennetegnes av at det ikke virket å være tvil om kvinnen var skyldig eller ei. På samme tid var vitneføringen av et større omfang i sakene som har blitt gjennomgått. Dette kan tyde på at undersøkelser først og fremst virket å være nødvendig dersom det var spørsmål om tvil. Eksempelvis kommer kan dette synes gjennom saken hvor Ølegaard Knudsdatter i 1728 var tiltalt for å ha blitt gravid med husbonden, leiermål, og født i dølgsmål og drept barnet.²⁸⁸ Hun skal ha født på natten alene i skogen og kastet stein på det til det døde. Barnet ble funnet etter at det ble observert noen fugler i uren. Ved dette tilfelle var det ingen som foretok noen undersøkelser av kvinnen.

Gjennom perioden kan det se ut som om tinget i større og større grad vektla det de regnet som håndfaste bevis og på mange måter også ble mer kritiske til hvem som la frem disse bevisene. På samme tid virker det gjennomgående å ha vært viktig nettopp at det har vært to eller flere vitner som har kunnet fortelle om det samme. Dette kom til syne allerede i den tidligste saken fra 1642 hvor hele 4 jordmødre hadde foretatt undersøkelser av den mistenkte kvinnen.²⁸⁹ I forbindelse med dølgsmål kom dette til syne frem i saken der Christi, som hadde bred erfaring fra fødsel gjennom å ha hjulpet jordmødre, tatt imot barn og selv født, i 1787 hadde undersøkt

---

²⁸⁶ NH 1727-8.

²⁸⁷ SH 1787.

²⁸⁸ Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 33 (1728-29). fs. 68b-72.

²⁸⁹ NH 1642.

både kvinnen og barnet 14 dager etter fødsel. Hos kvinnen hadde hun funnet tegn på fødsel ved å se på bryster og mage, og for å fastslå hvorvidt barnet var født levende eller dødt hadde hun undersøkt det gapende kuttet på barnet sin hals og fastslått at dette må ha drept barnet. Likevel ble det gjort et poeng ut av hvordan det ikke fantes håndfaste bevis i saken ettersom hverken kirurg hadde obdusert barnet eller jordmor hadde undersøkt kvinnens fødselslemmer, genitale. Ved tidligere saker det er sett til ble det ikke etterspurt samme krav til bevis, og det har blitt sett flere tilfeller hvor det har kommet frem til dom på bakgrunn av tilsvarende eller mindre bevis. Dette kan mulig sees i sammenheng med rettsmedisinens inntog og lovbestemmelsen i 1787 hvor jordmødre kom inn i lovverket som sakkyndige. I den forbindelse kan det tenkes at betydningen av sertifiserte jordmødres vitnemål økte og andres, selv erfarne kvinner, sank.

4.5.4 Var det noen forskjell på jordmor og andre

På mange måter har det blitt observert at tinget virker å ha vektlagt vitnemål fra jordmødre og kvinnene omtalt *som* jordmødre spesielt. Ved mange tilfeller er det disse som presenteres sine observasjoner før andre vitner støtter opp under deres utsagn. Som det også er sett har det ved flere anledninger blitt forespurt vitnemål fra jordmødre eller andre som har vært til stede under fødsel i forbindelse med leiermålssaker. Angående dølgsmålssaker er det også jordmor eller andre som har blitt tilkalt og regnet som kyndige som blir trukket frem for å vitne om deres observasjoner knyttet til både mot og barn.

Forskjellene mellom hvordan tinget vektla vitnemål fra jordmødre og kvinner omtalt *som* jordmødre virker å ha vært små, spesielt i begynnelsen av perioden. Ut over 1700-tallet kan det derimot tydes å bli et større skille. Spesielt kommer dette til syne i saken til Christi fra 1787 der det ble gjort et poeng ut av at den tiltalte kvinnen ikke hadde blitt undersøkt av en kyndig jordmor og som var en medvirkende faktor til at det ikke var regnet å være håndfaste bevis i saken.²⁹⁰ På samme tid synes det et større skille mellom overnevnte kvinner og de øvrige vitnene. Ettersom det i kildematerialet ikke er observert det store antall kvinner antatt å være jordmødre, kun seks stykker gjennom hele perioden er det vanskelig å si med sikkerhet hvorvidt det kan sies å ha vært noen forskjell mellom jordmor og andre. Det som er verdt å ta med er uansett at det virker å ha skjedd en endring gjennom perioden med tanke på bevisgrunnlaget som måtte til for domsavgjørelse.

---

²⁹⁰ SH 1787

4.5.6 Et blikk til utlandet

Forskjellen mellom land kan tenkes å være mindre enn forskjellene innad i Norge. Av den grunn kan et blikk til utlandet bidra til å gi en ny og annen vinkel. Som det har blitt gått inn på er det begrenset med informasjon å finne om norske jordmødre på tinget i løpet av den aktuelle tidsperioden. Derimot er det blitt gjort studier utenfor landet hvor nettopp dette er sett til. Det skal nå sees til et utvalg av relevante studier og videre sette disse opp mot funnene som er gjort i denne sammenheng.

Ved Nielsens studie av dølgsmål i perioden mellom 1719 til 1805 kunne hun vise til betydningen av en jordmors undersøkelser i forbindelse med en sak hvor en kvinne hadde blitt anklaget for fødsel i dølgsmål på bakgrunn av et nesten oppbrent stykke kjøtt en tjenestejente hadde funnet i peisen.²⁹¹ Tjenestejenta hadde bemerket seg at kvinnen, som var enke, hadde vasket mer enn vanlig og gikk til presten for å dele sin mistanke. Kvinnens bryster hadde så blitt undersøkt av to jordmødre og noen andre dannekvinner som alle mente at hun ikke viste tegn på å ha født. Etter å ha vært innesperret i prestegården i halvannet år, ettersom presten ønsket å samle inn bevis mot kvinnen, gikk saken for landstinget og kvinnen ble frikjent. Presten ble derimot dømt til å betale kvinnen 50 riksdaler i erstatning.²⁹² I kildematerialet som er undersøkt her har det blitt funnet tilsvarende saker hvor jordmødres undersøkelser har vært det avgjørende leddet for å finne ut at en kvinne ikke har født, og dermed er falskt anklaget eller selv har kommet med et usant utsagn.²⁹³

Nielsen peker også på et interessant trekk der det i flere av sakene hun har undersøkt har vist seg at de rundt har holdt seg i en "bevidst uvidenhet" om en kvinnes tilstand og fødsel.²⁹⁴ Det var først etter at barnet ble funnet eller at rykter spredte seg til øvrigheten at saken ble tatt opp. Dette kan tenkes å ha vært tilfelle ved flere av sakene som er undersøkt, og det har også vist seg at husmedlemmer av kvinner har visst om forholdene, men ikke ønsket noe med det å gjøre og at det, som Nielsen har observert, først blitt tatt opp i etterkant av at et dødt barn er funnet. Angående undersøkelser som har blitt foretatt for å finne ut av om en kvinne har vært gravid, nevner også Nielsen brystmelking som en vanlig praksis.²⁹⁵ Det interessante i den forstand er at melking av den mistenkte kvinnens bryster ser ut til å ikke lenger ha blitt omtalt

---

²⁹¹ Nielsen, "Letfærdige Qvindfolk," 110.

²⁹² Nielsen, "Letfærdige Qvindfolk," 110.

²⁹³ NH 1642 & NH 1668.

²⁹⁴ Nielsen, "Letfærdige Qvindfolk," 110.

²⁹⁵ Nielsen, "Letfærdige Qvindfolk," 111.

etter omkring midten av 1700-tallet. Gjennom undersøkelsene som her er foretatt blir brystmelking derimot benyttet som undersøkelsesmetode og nevnt for tinget gjennom hele perioden helt frem til 1789.²⁹⁶ Det fremkommer dermed ingen tegn på at metoden her ikke lenger ble gjennomført videre.

I studien der Vainio-Korhonen ser til ulike aspekter knyttet til jordmødres deltakelse som sakkyndige i de finske domstolene i forkant av 1809 har det blitt sett til flere av de samme momentene som her tatt opp.²⁹⁷ Spesielt interessant er det å kunne se til funnene angående hva jordmødre la til grunn for bestemmelse av at en kvinne var gravid eller hadde født og videre hva som kjennetegnet et fullbåret barn. Vel og merke baserer studien seg på sertifiserte jordmødre som har gjennomført utdanning,²⁹⁸ noe som kan gi et skjevt utgangspunkt for sammenligning ettersom det spesifikt for Nord- og Sunnhordland ikke har blitt registrert noen utdannende jordmødre. Derimot ble det sendt utdannende jordmødre til Bergen, og det kan tenkes at de kan ha praktisert i nærliggende områder eller at deres praksis hadde ringvirkninger i forbindelse med jordmødre sertifisert av leger på den tiden. Et annet moment som gjør sammenlikning utfordrende er det faktum at til forskjell fra i Vainio-Korhonen undersøkelse, blir her også perioden i forkant av at utdanning for jordmødre ble introdusert undersøkt. Det ulike utgangspunktet med tanke på studieobjekt og periode er dermed verdt å ha i bakhodet. Samtidig kan funnene fra studien fremdeles undersøkes for å se til forskjeller og likheter i praksis, og om mulig kan det gjøre det enda enklere å fastslå hvem i kildematerialet som kan ha fått formell, eller uformell, opplæring.

Vainio-Korhonen viser til at jordmødrene i Sverige, som Finland på den tiden var en del av, fra 1711 fikk utdanning og ble sertifisert.²⁹⁹ Tilsvarende kan sees i Danmark i 1714 og senere i Norge fra 1770-tallet.³⁰⁰ I Sverige skal det mellom 1761 og 1808 ha vært 682 sertifiserte jordmødre.³⁰¹ Av den holdt 83 til i det som nå er Finland. Dette er ikke langt unna antall jordmødre som ble sertifisert i Norge mellom 1766 og 1814.³⁰² Som i Norge, skal også

---

²⁹⁶ NH 1668, NH 1705, SH 1723, SH 1741, NH 1760, SH 1778A, SH 1786, SH 1787, SH 1798. Det er i disse alene brystmelking blir nevnt. Derimot er det andre saker hvor det ikke har blitt gått inn på hvilke undersøkelser som har blitt foretatt, og det kan godt tenkes brystmelking også var noe som var gjennomført.

²⁹⁷ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 433.

²⁹⁸ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 433.

²⁹⁹ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 433.

³⁰⁰ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359.

³⁰¹ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 434.

³⁰² Farstad, *På liv og død: Distriktsjordmødrenes historie*, 28-9.

utdanning av jordmødre ha kommet på banen på bakgrunn et mål om å redusere dødsfall hos kvinner og barn under fødsel i Sverige og resten av Europa.

De finske, og dermed også de svenske jordmødrene skulle foreta en gynekologisk undersøkelse av kvinnen i tillegg til å sjekk brystene for melk.³⁰³ Fra midten av 1700-tallet hadde både jordmødre og andre troverdige kvinner rett til å undersøke brystene til mistenkte kvinner og innhente bevis.³⁰⁴ Gjennom sine undersøkelser har Vainio-Korhonen, til forskjell fra i kildematerialet som her er benyttet, kommet over tilfeller der undersøkelser av kvinners genitale har blitt undersøkt i forbindelse med leiermålssaker.³⁰⁵ Av undersøkelser som skulle bli foretatt for å avdekke årsakene til et barn død var det av betydning å se etter noe utenom det normale. Her skulle åpenbare skader rettes oppmerksomhet mot, som sår og blåmerker, og i den forbindelse også størrelse, form og struktur samt hudens farge. Det var også viktig å se etter barnets lengde, vekt, hud, hode, fontanell, lemmer og negler, samt til navlestrengen og etterbyrden om den var å finne.³⁰⁶ Disse aspektene kan kjennes igjen fra flere saker i kildematerialet der det har blitt gitt grundige beskrivelser av skadene et barn har blitt påført sammen med en vurdering av dødsårsak. Dette kom spesielt tydelig frem i saken hvor Christi Johansdatter i 1787 hadde undersøkt et dødt barn og gitt detaljerte beskriver angående det dype såret som barnet hadde.³⁰⁷ Derimot har det ikke blitt identifisert beskrivelser av barn av den detalj som Vainio-Korhonen kan vise til.

Gjennom undersøkelsene har Vainio-Korhonen observert at retten i like stor grad som vitnemål av leger, barberkirurger og andre medisinske eksperter vektla jordmødrenes vitnemål. Dette var også tilfellet ved høyesterett. Spesielt der barneliket ikke ble funnet, kunne jordmødres vitnemål om undersøkelsene som hadde blitt foretatt utelukkende være det som lå til grunn for dom i saken.³⁰⁸ Tilsvarende observasjoner virker å ha blitt gjort i kildematerialet, der jordmødrene fra 1642 og 1668 hadde undersøkt kvinnene anklaget for fødsel i dølgsmål og tinget basert på disse undersøkelsene alene hadde frikjent kvinnene. Det faktum at disse sakene er såpass langt fra hverandre i tid gjør det derimot problematisk å sette de opp mot Vainio-Korhonen's funn. På et mer overordnet plan har det som nevnt blitt

---

³⁰³ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 434.

³⁰⁴ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 440.

³⁰⁵ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 443-446.

³⁰⁶ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 445.

³⁰⁷ SH 1787.

³⁰⁸ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 448.

observert en utvikling gjennom perioden der det ser ut til at tinget i større grad satte lit til vitnemål fra kirurg og sertifisert jordmor over lekfolk, hjelpekoner inkludert.

Et annet aspekt Vainio-Korhonen har sett til i forbindelse med sine undersøkelser, er hvordan utdannende jordmødre formulerte sine uttalelser i retten. Dette var for å kunne vurdere hvorvidt de benyttet seg av informasjonen fra lærebøker og om de anvendte relevante ord og begreper tilknyttet medisin og jus.³⁰⁹ I den forbindelse er det funnet rimelig å anse kvinnene som juridisk lesekyndige ettersom de var i stand til å forså medisinsk og juridisk terminologi i sine muntlige eller skriftlige vitnemål.³¹⁰ Selv om det juridiske ikke var jordmødrenes fagområde, virket de å være kjent med lovgivning. Ved dette prosjektet var dette et element som var tiltenkt å se til. Derimot, etter gjennomlesing av kildematerialet ble det besluttet å utelate dette ettersom det i kildematerialet ikke alltid kommer tydelig frem hva som var direkte sitat og hva som var gjenfortelling og sammendrag av vitnemål. Graden av detalj som fremkommer av kildematerialet har som nevnt også variert. Gjennom å se til undersøkelser som har blitt foretatt og hvordan tinget behandlet jordmødrenes og de andre fødselshjelpenes vitnemål, er det tenkt at dette vil kunne være dekkende for å kunne se det helhetlige bildet. Det kan også tenkes å være betydelige forskjeller mellom jordmødrene Vainio-Korhonen undersøker og de kvinnene som dukker opp i det anvendte kildematerialet som her er benyttet, av årsaker allerede gjort rede for. Likevel har det blitt observert at jordmødrene og fødselshjelpen fra Nord- og Sunnhordland hadde en forståelse både av det medisinske aspektet rundt sitt virke i tillegg til det juridiske.

Samtidig som jordmødre, hjelpekoner, dannekvinner og øvrige kvinner har blitt observert som vitner på tinget i Nord- og Sunnhordland, har tilsvarende også blitt registret flere steder. Forskning viser at kvinner i Europa i tidlig nytid kunne bli benyttet som vitner og omkring 1700-tallet var dette gjerne kvinner som selv hadde født eller som var uuttannede jordmødre, som kan tenkes å bety hjelpekoner eller kvinner som på den tiden ble omtalt som jordmødre.³¹¹ Eksempelvis i England og Irland kunne domstolene trekke inn en matronjury som basert på egen fødselserfaring var ansett som et troverdig vitne.³¹² Kvinner som var en del av en såkalt matronjury kan tenkes å best kunne sammenlignes med norske dannekvinner.

---

³⁰⁹ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 433, 435.

³¹⁰ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 447-8.

³¹¹ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 438.

³¹² Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 435.

Som det har blitt sett her har disse blitt innkalt for å bistå med undersøkelser og videre avgi vitnemål.

Jordmødre rundt om i Europa kan beskrives å ha hatt en dobbel rolle der de i tillegg til å hjelpe kvinner under fødsel også skulle overse situasjonen.³¹³ I forbindelse med deres arbeid skal moralsk integritet ha vært å regne som ytterst sentralt. På samme måte som rettsmedisinen utviklet seg i Norge, kan det sees en tilsvarende utvikling rundt om i Europa. Spesielt skal rettsmedisinsk forskning ha fått fotfeste på universiteter i Italia, Frankrike, Skottland og i tysktalende områder.³¹⁴ Rundt om i Europa skal også samme arbeidsfordeling som man finner i Norge ha forekommet, hvor jordmødrene skulle undersøke kvinnen og muligens også barnet, og kirurg med tilsyn skulle foreta obduksjon og undersøke eventuelle skader på barnets kropp. Også tilsvarende som i Norge skal det ha vært et fellestrekk rundt om at mistanke om graviditet var tilstrekkelig for at en jordmor kunne bli tilkalt.³¹⁵

Jordmødres involvering i forbindelse med nøddåp, rapportering om uekte fødsler samt abort og barnedrap, sett i lys av undersøkelser fra sørtyskland, skal ha økt i perioden mellom 1400 og 1800.³¹⁶ Spesielt ut over 1700-tallet i forbindelse med at domstolene begynte å forespørre undersøkelser av kvinners kjønnsorgan, skal jordmødres rolle i forbindelse med rettsaker ha blitt mer fremtredende.³¹⁷ Samtidig skal de også i øktende grad ha blitt satt under kontroll av medisinske og kommunale myndigheter og lønningene skal ha blitt holdt lave, dette for å minimere betydningen av deres rolle i forbindelse med fødsel.³¹⁸

I forskning som tar for seg jordmødre og fødselshjelp ut over Norges landegrenser fremkommer de samme pliktene og videre undersøkelsene som jordmødre i Nord- og Sunnhordland utførte, fra nøddåp til undersøkelser av bryster og underliv. Også undersøkelser av barn for å kunne avgjøre både hvorvidt det var fullbåret samt å se etter tegn etter vold for å kunne ha en formening om dødsårsak. Samtidig virker også utviklingen å ha vært tilsvarende, hvor det med tiden gikk fra at utdannede og kvinner med en viss status og troverdighet var ansett som kyndige vitner, til at det ble påkrevd med sertifisering og utdanning.

---

³¹³ Marland, *The art of midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, s. 6-7.

³¹⁴ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 439.

³¹⁵ Vainio-Korhonen, "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice," 439.

³¹⁶ Marland, *The art of midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, s. 7.

³¹⁷ Marland, *The art of midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, s. 6-7.

³¹⁸ Marland, *The art of midwifery: Early Modern Midwives in Europe*, s. 6-7.

5. Konklusjon

Kvinnene omtalt som jordmødre kan regnes å ha vært jordmødre etter datidens kriterier. Etersom hva som krevdes for å kunne kalle seg jordmor endret seg gjennom perioden, er dette noe som regnes med å være reflektert i kildematerialet. De tidligste registrerte kvinnene som ble omtalt som jordmor kan tenkes å ha fått opplæring av prest, eller å ha tillært seg erfaring på annet vis. Det er godt mulig de etter senere tids standard heller hadde blitt omtalt som hjelpekoner. Samtidig med utviklingen for kriterier angående jordmødre sees en utvikling som i stadig større grad vektlegger vitnemål fra sertifiserte jordmødre over hjelpekoner. Selv om det ikke er funnet bekreftelser på at jordmødre utdannet ved København har vært stasjonert i områdene som dekkes av Nord- og Sunnhordland, har det blitt sett at flere ble sendt til Bergen. Utviklingen med tanke på utdanning for jordmødre i Bergen allerede fra 1759 med formål om å motvirke død under fødsel kan også tenkes å ha hatt ringvirkninger med tanke på jordmødre og annen fødselshjelp i distriktet.³¹⁹ Så å forstå har det derfor gjennomgående i perioden vært jordmødre involvert på bygdetinget. Det som har variert er derimot hva som skulle til for at en kvinne kunne omtales som jordmor.

Som det også har blitt sett til, skal befolkningen på et generelt grunnlag ha vist seg skeptiske til jordmødre. Jordmødre, til forskjell fra hjelpekoner, var forventet å motta betaling ettersom tanken var at de skulle kunne livnære seg av yrket. Dette har vært gjeldene gjennom hele perioden. Det kan se ut til at jordmødres lønninger omkring siste halvdel av 1700-tallet i stor grad skal ha variert mellom by og distrikt, der jordmødrene i by så ut til å ha fått en betydelig høyere kompensasjon for sitt arbeid. Som flere har påpekt regnes økonomiske faktorer som lav lønn å ha vært en medvirkende faktor til at kvinner i distriktet ikke viste interesse for jordmoropplæring. Jordmødre blir i litteraturen beskrevet å ha hatt liten tillit fra befolkningen. Hvordan det skal ha vært i områdene som her er undersøkt er ukjent ettersom dette ikke er noe som kommer frem av kildematerialet. Det eneste det har blitt vitnet om, var en mulig mangel på tilgjengelige jordmødre utenfor by- og kjøpsteder.³²⁰

På samme tid var jordmødres observasjoner og undersøkelser de foretok å regne som betydningsfulle for styresmaktene. Jordmødres vitnemål har vist seg avgjørende for at kvinner både ble dømt og frikjent. I løpet av perioden tyder det også på at tinget i økende grad vektla

---

³¹⁹ Schiøtz, *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*, 359-60.

³²⁰ SH 1800.

vitnemål fra opplærte, sertifiserte og mulig utdannede jordmødre. Dette kommer frem ved at kvinner som før kunne vært regnet med sine vitnemål å tilføre det som var ansett som tilstrekkelig bevis, senere mot slutten av 1700-tallet ikke lenger så ut til å ha den samme rettslige statusen. På den måten kan det sees en økende forskjell mellom jordmødre og annen fødselshjelp, samt øvrige vitner. At det kan ha vært større forskjeller innad i land enn på tvers av landegrenser virker det å være hold i. På mange måter kan det sees at utviklingen i områdene dekket av Nord- og Sunnhordland har hengt etter den nasjonale og internasjonale utviklingen.

Bibliografi

LITTERATUR:

- Alver, Bente Gullveig, Fjell, Tove Ingebjørg & Ryymmin, Teemu. Vitenskap og varme hender: Den medisinske markedsplassen i Norge fra 1800 til i dag, Oslo: Scandinavian Academic Press, 2013.
- Aune, Anne. *Avkriminalisering av leiermål: ein studie av lov og rettspraksis i leiermålssaker i Nedre Telemark sorenskriveri 1727-1797*. Oslo: Tingboksprosjektet, 1994.
- Bernssen, Siri Elisabeth. "Skam, skuld og straff: Ei rettsleg analyse av barnedrapssakene på bygdetinget I Hordaland 1642-1799." Masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2017.
- Blom, Ida. "Den haarde Dyst": Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år. Bergen: Cappelen, 1988.
- Connell, Elizabeth B. "Contraception in the Prepill Era." *Contraception* 59, no. 1 (1999): 7-10. [https://doi.org/10.1016/S0010-7824\(98\)00130-9](https://doi.org/10.1016/S0010-7824(98)00130-9).
- Døssland, Atle. "Examinerede" jordmødre på landsbygda: eit pionertiltak i Møre og Romsdal. Volda: Møre og Romsdal Distriktshøgskule, 1993.
- Farstad, Aud. *På liv og død: distriktjordmødrenes historie*. Oslo: Samlaget, 2016.
- Gotaas, Anne-Marit, Gulli, Brita, Melby, Kari og Schiøtz, Aina. *Det Kriminelle Kjønn: Om Barnefødsel I Dølgsmål, Abort Og Prostitusjon: Bidrag Til Norsk Kvinnehistorie*. Oslo: Pax, 1980.
- Hoff, Randi Holen. "Avlet i synd og ondskap": En sosial og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801. Oslo: Tingbokprosjektet.
- Jahr, Ernst Håkon, 2011. Etymologien til ordet «jordmor»: Nordiske studier i lexicografi. Rapport fra konferansen om lexicografi i Norden. Lund 24-25 mai.
- Kjærheim, *Mellom kloke koner og kvitkleddede menn: jordmorvesenet på 1800-tallet*,
- Marland, Hilary. *The Art of Midwifery: Early Modern Midwives in Europe*. London: Routledge, 1993.
- Marthinsen, Liv. *Tingboka som kilde: En seminarrapport*. Oslo: Norsk Lokalhistorisk Institutt, 1991.

- Melve, Leidulf. *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag, 2010.
- Moseng, Ole Georg. *Ansvar for Undersåttenes Helse 1603-1850*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Nielsen, Beth Grothe "Letfærdige Qvindfolk." *Fortid og Nutid* XXIX, no. 1 (1981): 107-112.
- Ryymin, Teemu Sakari, Andresen, Astri, Heiret, Jan, Melve, Leidulf. "Hovedtendenser i norsk historievitenskap 1969-2015 belyst gjennom doktorgradsavhandlinger." *Samtiden* 98, no. 2 (07.06.2019): 130-166. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2019-02-03>.
- Sandvik, Hilde. "Kvinnehistorie og sosialhistorie i tidlig moderne tid: Om nødvendigheten av en vanskelig tilgjengelig historie." *Samtiden*, 125, no. 3-4 (13.12.2016): 99-108. <https://doi.org/10.18261/ISSN1890-0690-2016-03-04.11>.
- Schiøtz, "Svarene ligger i kroppen – barnemord i lys av rettsmedisinens fremvekst 1750-1850." I *Historier om helse*, Hem, Erlend, Swärd, Elisabeth T. og Natvig, Jacob B. (Red.), 19-33. Oslo: Den norske legeforening, 2009.
- Schiøtz, Aina. *Viljen til liv: medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*. Oslo: Samlaget, 2017.
- Sunde, Jørn Øyrehagen. *Speculum Legale: Rettspegele : Ein Introduksjon Til Den Norske Rettskulturen Si Historie I Eit Europeisk Perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget, 2005.
- Telste, Kari. *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*. Oslo: Tingbokprosjektet, 1993.
- Terjesen, Harriet Marie. *Blodskam og leiermål i forbudne ledd: en studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*. Oslo: Tingbokprosjektet, 1994.
- Thurmann, Lars. *Samling Af Love, Forordninger, Kongelige Rescripter Og Resolutioner, Placater, Reglementer, Instruxer, Fundatser Og Andre Offentlige Aktstykker Vedkommende Læger, Apothekere, Dyr læger Og Gjordemødre I Kongeriget Norge*. Christiania: Feilberg & Landmarks Forl, 1851.
- Tranberg Anna og Winge, Harald. *Kvinnekår i det gamle samfunn ca. 1500-1850*. Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1994.

Vainio-Korhonen, Kirsi. "Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice." *Scandinavian Journal of History* 45, no. 4 (2020): 433-456.

<https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1717596>.

Weiser-Aall, Lily. *Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon: en kildekritisk studie*. Norsk folkemuseum: 1968.

Willumsen, Liv Helene. *Domt til ild og bål: trollprosessene i Skottland og Finnmark*.

Stamsund: Orkana Akademisk, 2013.

INTERNETTRESSURSER:

Arkivverket. "Tingbøkene – en ukjent gullgruve?" Sist endret 11. november, 2021. https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/eldre-historie--1814/tingbokene-en-ukjent-gullgruve_

Den norske kirke. "Kyndelsmesse." Lest 9. mai. <https://www.kirken.no/nb-NO/kristentro/kirkearet/spesielle-dager/kyndelsmesse/>.

Det Norske Akademi for språk og litteratur. <https://naob.no/>

Elden, John Christian. "Gjengjeldelsesteorien." Jus. Sist endret 10. juni, 2020. https://snl.no/gjengjeldelsesteorien_-_jus_

Jusleksikon.no. "Liste over rettsprinsipper." Sist endret 19. februar, 2022. https://jusleksikon.no/wiki/Liste_over_rettsprinsipper.

Ordbøkene. <https://ordbokene.no/>.

Gisle, Jon. "Overhoffretten." Jus. Sist endret 15. september 2022.

<https://snl.no/Overhoffretten>.

LOVER OG TINGBØKER:

Christan Vs NORSKE LOV (digital utgave), UiO: Institutt for arkeologi, konservering og historie. <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/chr5register.html>.

SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 1 (1642-1648).

SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 7 (1665).

SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 9 (1667)
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 10 (1668).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 16 (1677).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 20 (1681).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 21 (1682).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 22 (1685-1687).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 29 (1704-5).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 36 (1725-1728).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 39 (1733-1736).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 40 (1736-1742).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 43 (1754-1760).
SAB: Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 48 (1796-1802).

SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 7 (1659-1661).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 27 (1705).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 28 (1706).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 32 (1723-1725).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 35 (1741-1746).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 36 (1751-1755).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 41 (1777-1782).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 42 (1782-1787).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 43 (1787-1792).
SAB: Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 45 (1800).

Vedlegg

Vedlegg 1. Nordhordland

Saksnr	Tingbok-referanse	Kjenntegn	Hendelsessammendrag	Utfall
NH 1642	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 1 (1642-48) fs. 9b-10.	Dølgsmål, jordmødre	Datteren til Gutorm Eluig, tjenestejente, ble beskyldt av Johannes Reffuem for å være med barn. Hun ble undersøkt av fire jordmødre som ikke kunne finne noen tegn på at hun har vært med barn. Jordmødrene møtte opp på Fogdegården (bortsett fra Erstad grunnet sykdom).	Frikjent og anklager ble dømt for æreskrenkelse.
NH 1665-6	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 7 (1665) fs. 28a Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 8 (1666) fs. 33	Barselnød, leiermål, farsskap	Anne Gribsdatter har blitt gravid og far er regnet å være enten Johans Fachanger eller Mogens Mielcheraaen. Mogens hevder å ikke være far til barnet, men har vært med Anne. Johan nekter også å være far. Retten ønsker å høre fra de kvinnene som har vært med Anne under fødsel og barselnød.	Uvisst, saken er ikke tatt opp igjen i det tilgjengelige kildematerialet.
NH 1667A	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 9 (1667) fs. 14b	Barselnød, leiermål, barnefar	Cathrine Lamer skal ha født et barn utenfor ekteskap. Marite Andersdatter ble hentet for å hjelpe Cathrine under fødsel. På spørsmål fra Marj udj Buchen skal Carine ha bekjent at Peder Lauritsen var barnefar. «Och bad Cathrine sig Gud hende saa Sant, en goed forløsning gifue wille.» Deretter ble hun forløst og fødte et pikebarn. Marj udi Buchen var Baldtzer Wirtmand, fullmektig for Peder, forment for retten at Marj Buchens vitnemål ikke burde være gyldig ettersom hun har forsett seg i sitt ekteskap med leiermål. «Baldtzer Wirtmand formeente at Marj Buchens Vidne iche burde were gyldig, efterdj at hun har forsett sig i sit Egteschab met Lejermaal.»	Uvisst

NH 1667B	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 9 (1667) fs. 15-15b	Barselnød, leiermål	Sidzele Nielsdatter hevder Oluf Morgensen Tuett er barnefar. Dette har hun bekjent i barselnød og to vitner, Fredrich Steen og Oluf Eide, sier at samme mann er oppgitt som barnefar under dåp.	Bøter
NH 1668A	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 10 (1668) fs. 1-1b	Dølgsmål, jordmor og dannekvinn e	26. mars 1668 stod Anne Andersdatter for retten ved Valestrand, Mjelde skipreide, og tilstod å ha født et barn i dølgsmål. ³²¹ Ifølge henne hadde barnet grått kun en gang og hun hadde deretter vridd om halsen på det. Anne oppga navnet på barnefar, en gift mann. I retten kommer det frem at det hadde blitt gjennomført søk etter barnet, men at det ikke hadde blitt funnet. Det er i tillegg et vitne som kan fortelle at Anne også tidligere har kommet med liknende uttalelser. Føgden hadde befalt at hun skulle bli undersøkt av jordmor og dannekvinner. Kvinnene hadde undersøkt Anne 9 dager etter den påståtte fødselen og ikke funnet tegn på at hun hadde vært med barn. Anne hadde deretter tilstått å ha løyet og bedt om nåde. Videre hadde hun også tilstått å ha drept et barn ved en tidligere anledning. Anne ble frikjent på bakgrunn av undersøkelsene som hadde blitt foretatt, noe som presiseres i forbindelse med domsavgjørelsen, og ettersom hun har blitt funnet skyldig i løgn blir hun regnet å ikke være ved full fornuft. Anne blir så bedt om å reise tilbake dit hun kom fra.	
NH 1668B	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 10 (1668) fs. 9b-10	Barselnød, farskap, fødselshjelp , leiermål	Daniel Garnes er oppnevnt som Ellj Bastesdatters barnefar. Daniel møtte for retten og fortale at han aldri hadde vært med Ellj. Ingeborg Mogensdatter og Ingeborg Nielsdatter som hadde betjent kvinnen under fødsel kunne fortelle at Ellj før hun hadde	Peder kan ikke frikjennes

³²¹ NH 1668A.

			<p>kommet i barselnød hadde fortalt at det var en streifende/omreisende lærer som var hennes barnefar. Men da hun kom i barselnød bekjente hun at det var Daniel Garnes som var den riktige barnefaren.</p> <p>Lensmannen Johans Indre og Elling Mielden fortalte for retten at hadde spurt Ellj samme dag som hun døde hvem som var den faktiske barnefaren, og igjen hadde hun svart at det var Daniel. Denne tilståelsen hadde blitt sagt også foran Peders onkel.</p>	
NH 1677	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 16 (1677) fs. 22b	Barselnød, leiermål	Hans Pedersen Bratzhoug og Anne Nielsdatter Schindtued har begått leiermål tre ganger. Anne sier han er far til barnet, og at dette kom frem i barselnød og da hun skriftet. På spørsmål om Hans vil gifte seg, sier han nei.	Hans skal bøte 12 rdr og Anne 6 rdr
NH 1681-2	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 20 (1681) fs. 34b Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 21 (1682) fs. 1b-2	Leiermål, barnefar, fødselshjelp, barselnød	<p>Aagothe Mogensdatter møtte for retten og har oppgitt at Niels Olsen er hennes barnefar og at hun ikke har vært med noen annen mann. Niels møtte og sa at han ikke kan nekte for at han har delt seng med henne, men forteller at det ikke skal ha skjedd noe intimt.</p> <p>Synnøve Bottelsdatter og Brite Nielsdatter som var med Aagothe under fødselen, hadde mens Aagothe var i barselnød forlanget at hun skulle fortelle sannheten om hvem som var hennes barnefar, hvis ikke kom hun ikke til å bli forløst. Aagothe hadde da sagt at hun ønsket en god forløsning og at Niels Olsen er hennes barnefar. Niels nekter for å være far og saken skal tas opp siden.</p> <p>Når saken tas opp benekter Niels fremdeles å være far og han vil heller ikke gifte seg med henne.</p>	<p>Begge dømt til bøter for leiermål. Han 12 rdr og hun 6 rdr.</p> <p>Siden han ikke vil gifte seg med henne bør han gi henne noe for krenkelsen, samt til barnets oppfostring. 24 riksdaler innen ett år.</p>
NH 1687	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 22 (1685-	Dølgsmål, dannekvinn e	Christi Johannesdatter var beskyldt for fødsel i dølgsmål. Ingen av grannene i nærheten hadde visst om	Dømt til døden ved halshugging.

	87) fs. 70-72, 73-74b.		at hun hadde vært med barn. Far til Christi, som senere døde av sykdom, hadde hørt om graviditeten fra lensmannen. Ved fødsel skal barnet ha dødd. Christi ble undersøkt av en dannekvinne ved en annen gård, Malene Johansdatter, der det ble funnet melk i brystene.	
NH 1705	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 29 (1704-05) fs. 84-88b.	Dølgsmål, husfrue og kone	Brite Jacobsdatter, 30 år gammel tjenestejente, siktet for både leiermål og dølgsmål. Hun har fått barn utenfor ekteskap tidligere. Hun forteller selv om fødselen og at barnet var dødfødt. Videre gjemte hun det under en stein. Etter å ha ligget i sengs i noen dager, kom konen i huset, og Kirsten Castberg (ukjent), som undersøkte brystene hennes. Brite bekjente deretter hva som hadde skjedd. Hun viste hvor barnet lå, ble så satt i forvaring og barnet båret til kirkegården. Vitnene kunne fortelle om barnet – at det ikke var tegn til å ha blitt drept, men det var rødt i tinningen og haken, sannsynligvis etter steinen.	Dømt til døden ved halshugging.
NH 1727-8	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 36 (1725-1728) fs. 53, 178, 229b	Jordmor, dødfødsel, for tidlig samleie	Ole Sletten er tiltalt for for tidlig samleie med sin kone til ektebøders erleggelse etter loven. Ole forklarer at de giftet seg ved St.Hanstider og at barnet grunnet sykdom ble født for tidlig og også var dødfødt. Fogden ønsket bevis til neste ting. Ved neste ting møtte Knud Soltvedt i deres sted og hadde tatt med seg jordmoren Ingeborg Vatne som kunne fortelle at etter hennes syn virket barnet å ha gått til termin, men om det i mors liv hadde forandret seg kunne hun ikke si. Fogden forlanget så at den andre konen som var til stede under fødsel skulle møte også til neste ting for å forklare videre.	Ikke funnet igjen, vet dermed ikke utfallet.
NH 1735	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 39 (1733-	Blodskam, leiermål, jordmor	Anders Jacobsøn skal ha gjort sin kones halvsøsters datter, Malene Jensdatter, gravid. Fødselen hadde	Begge dømt til døden

	1736) fs. 248b-251		funnet sted på gården Traavaagen og bondens kone og en gammel kone som var jordmor skal ha vært til stede. Da hun hadde blitt gravid hadde Anders bedt henne dra til Nordland. Han hadde gitt henne reise penger. Anders sin versjon er derimot at pengene han ga var i forbindelse med lønn. Flere vitner ble stilt for retten, men disse vitnet i grunn kun om relasjonen mellom Anders og Malene.	
NH 1739	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 40 (1736-1742) fs. 124-125b	Barselnød, leiermål, blodskam	Randi Olsdatter var vitne til Siri Johannisdatters fødsel og forklarte for retten at Siri under barselnød (barnsnød) hadde sagt at hennes bror Sæbiørn Johannissøn var barnets far. Han hadde tilstått dette da han ble spurt senere. Flere vitner fortalte det samme.	Dømt til døden og deres boslodd til kongen
NH 1760	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 43 (1754-60) fs. 356b-361b.	Dølgsmål, kyndig kvinne	Karen Rasmusdatter, 40, blitt gravid med en ung kar som forberedte seg for konfirmasjon. Hun er tiltalt for fødsel i dølgsmål. Barnet ble født i skogen på formiddagen, hun hadde besvimt og funnet barnet dødt da hun våknet. Dagen etter ble hun spurt av sin søster og Elen Nielsdatter, kyndig kone og vitne, om hun var mor til et barn som ble funnet i sjøen seks dager tidligere. Dette var hun ikke. Elen hadde undersøkt brystene hennes og funnet melk i de. Deretter krevde Elen at Karen viser hvor barnet ligger. Elen hadde stilt flere spørsmål om barnet, om det var dødfødt, hvor fødselen skjedde og hvor det lå. Etter å ha sett barnet mente Elen at det måtte ha vært født levende. Elen blir spurt om å si at hun har hjulpet til som jordmor under fødselen, men dette ønsker hun ikke og svarer nei. Det var søsteren til Karen som hadde tilkalt Elen ettersom hun var en kyndig kone. Barnet ble undersøkt og obdusert av statskirurg som mente det hadde	Dømt til døden ved halshugging med øks og hodet på stake, boslodd til kongen.

			dødd på grunn av stein og grus lagt over kroppen.	
NH 1797A	Rettsprotokoll Nordhordland T.B. 48 (1796-1802) fs. 14b-17.	Blodskam, vold etter fødsel, hjelpekone eller jordmor, leiermål	<p>Brithé Andersdatter hadde blitt gravid med sin stefar, Anders Stald. Barnet hadde blitt født levende med assistanse fra Brithes mor Ingebor Niels Dotter som beskrives å ha vært hjelpende (hjelperinne), eller jordmor, ved fødselen. Herborg Anders Dotter skal ha blitt tilkalt til fødselen, men ikke rukket frem før fødselen var over og barnet hadde blitt døpt. Ingebor skal ha pleiet barnet etter fødsel. I retten angås omgangen med barnet i etterkant av fødselen og går på heimtinget etter felt dom for blodskam falt på lagtinget. Barnet ble døpt av far, Anders Stald, rett etter at navlestrengen ble kuttet ettersom det var veldig sykt. Det blir ikke funnet tegn på at noe ulovlig har skjedd med barnet etter fødsel.</p>	Frikjent/ingen dom
NH 1798-9	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 48 (1796-1802) fs. 185-188	Blodskam, leiermål, barselnød, nabokone ved fødselen	<p>Jon Nielsen og hans stedatter Inger Johannesdatter er siktet for blodskam og barneavling. Jon skal ha prøvd seg på Inger ved flere anledninger, men hun skal ha nektet. Etter at han hadde tilbudt henne penger og sagt at det ikke var så farlig siden hun fremdeles var et barn, hadde han fått sin vilje. Hun hadde blitt gravid og da graviditeten ikke lenger kunne skjules hadde Jon bedt henne si til sin mor at faren var en mann i Bergen. Ved fødselen hadde moren og en kone ved navn Anne Olsdatter Skare vært til stede. Da hadde Inger fortalt sannheten om hvem som var barnefar. Anne skal ha vært nærmeste nabo og under ed forklart at Inger under smertene hadde bekjent hvem barnefar var. Anne hadde også vært til stede under dåpen. Det var først etter fødselen at stefar hadde tilstått.</p>	Dømt til døden og til å betale saksomkostninger.

NH 1800	Rettsprotokoll Nordhordaland T.B. 48 (1796- 1802) fs. 305- 305b	Leiermål, jordmor, barselnød	Lasse Hansen Gudalen og Anne Olsdatter Toftegaard skal ha fått barn sammen utenfor ekteskap. Lasse nektet å ha vært med Anne og sier han ikke er barnefar Anne sier det må være han. Jordmor Ingebor Engebretsdatter forklarte at da piken: «Piintes af Smerter under Fødselen spurgte Hun hvem den rette Barne Fader var, hvortil Hun angav et Barn, en gift mand og endnu med dette Tillæg at Drengen Lasse Hansen Budahlen ikke heller og er Frie.» Aktor benektet den tiltalte Lasses ubeviselige og usannsynlige forklaring om at han ikke innså eller visste hva som må til for graviditet. Lasse sier han ikke tror han er uskyldig.	
------------	---	------------------------------------	--	--

Vedlegg 2. Sunnhordland

Saksnr	Tingbok- referanse	Kjennetegn	Hendelsessammendrag	Utfall
SH 1661	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 7 (1659- 1661) fs. 43b- 44b	Jordmor, barnefar, barselnød, leiermål	Anne Olsdatter skal ha oppgitt to ulike barnefedre. Pouell Ebne og deretter beskyldt Anders Jenss. Hun skal ikke ha oppgitt Pouell som barnefar under fødsel for jordmor. Anders Eldøen sa at de hadde spurt henne om hvem som var barnefar, og da hadde hun svart at den var en tjener hun ikke visste navn på. Retten konkluderer med at hun har løyet.	Dømt som løgner.
SH 1705	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 27 (1705) fs. 53-57b, 76- 78b, (matmor: 105-105b.) Rettsprotokoll Sunnhordland	Dølgsmål, huskvinne, undersøkelse	Ingeri Larsdatter, tjenestejente, tiltalt for fødsel i dølgsmål. Benekter ikke å ha født tvillinger og hevder de var dødfødte. Hun skal ha vært fem måneder på vei da fødselen startet. Hun hadde ropt på matmor som ga beskjed om at dette skulle holdes hemmelig. Matmor hadde rådet Ingeri til å	Dømt til døden ved halshugging.

	28 (1706) fs.1 ³²²		drikke kvikksølv for å fremprovosere abort. Etter råd fra sin søster hadde Ingeri ikke gjort det. Utenom Giertrud, hadde ingen mistanke om at Ingeri var gravid. To unge jenter på gården hadde sett barna og blitt fortalt av matmor at dette var trollunger. Jentene fortalte til retten at barna hadde hår på hodet.	
SH 1723	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 32 (1723- 25) fs. 50-56.	Dølgsmål, nabokoner	Guro Tormodsdatter Breke, i tjeneste hos sin tante, siktet for fødsel i dølgsmål. Guro skal ha blitt gravid med en soldat i tjeneste på gården og hevdet at barnet var dødfødt. Hun hadde ikke fortalt om graviditeten eller fødselen. Tante ble fortalt om fødselen, men ville ikke ha noe med det å gjøre. Guro gjemte barnet i sengen. Dagen etter kom to kvinner, Katj Brekke og Inger Singelstad og i retten fortalte de at samme dag som fødselen skal ha skjedd hadde de vært på gården. Guro hadde ligget i sengen og Inger Singelstad hadde undersøkt brystene hennes og fornemmet at hun enten var gravid eller nylig hadde født. Guro hadde svart nei til dette. De kom tilbake ti dager etter fødselen, da også med Giertrud Brekke og Marite Singelstad og tvang Guro til å vise dem barnet. De kunne ikke se at barnet hadde blitt skadet. Guro forteller at hun holdt barnet skjult for å vente på at barnefar skulle komme tilbake.	Dømt til døden ved halshugging.
SH 1741	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 35 (1741- 46) fs. 24b- 26b.	Leiermål, dølgsmål	Else Pedersdatter, tjenestejente, blitt gravid med husbonden. Flere, 3, kvinner i området skal ha kommet for å sjekke om det var melk i brystene hennes. Det var det og Ølaag og barnefar rømte.	Ingen dom.
SH 1752	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 36 (1751- 1755) fs. 55- 58	Blodskam, leiermål, barselnød, jordmor, barnefar	Niels Pettersen, 17, og Margrete Pettersdatter, 33, er tiltalt for blodskam og fått barn sammen. De skal være halvsøsken. Ifølge Niels skal Margrethe ha vært	Begge dømt til døden ved halshugging med sverd.

³²² Denne er ikke tilgjengelig digitalt og det er dermed sett til Bernssen s. 108, 115. Gjelder domsavgjørelse.

			<p>initiativtakeren, invitert han i seng med henne og gått steget videre. Margrethe mener derimot at de var like skyldige. De på gården hadde reagert på at de to halvsøsknene sov sammen og ba dem om å sove i hver sin seng. Margrete sa hun var kald. Margrete hadde fått jobb på en gård og hadde sagt at barnefar var en sjømann. Under fødselen hadde hun tilstått og fortalt at det var hennes bror som var barnefaren. Det samme hadde hun tilstått for sognepresten da han hadde spurt hvem som var barnefar. Siri Andersdatter hadde blitt tilkalt som jordmor under fødselen og vitnet i retten. Hun kunne fortelle at hun Margrete hadde barnenød hele kvelden og mot dag, og at det ble vondere og vondere. Rett før hun ble forløst kom Anne Klubben inn og sa til Margrete at hun ikke ville bli forløst før hun navngir den riktige barnefaren. Margrete fødte rett etter at hun hadde bekjent at Niels var far til barnet.</p>	
SH 1777	Rettsprotokoll Sunnhordland TB. 41 (1777- 1782) fs. 3b-4	Barnefar, leiermål, jordmor, barselnød	<p>Ragnele Knudsdatter, 42, hadde kommet i barsel på sin reise til Bergen hos bonden Halvor Fugleberg. Retten ønsker å vite hvorfor hun var på reise og hvem barnefar er. Rangele er enke og hennes mann døde for 10 år siden. Rangele hevder å ha blitt forlovet/trolovet? med Johannes Olsen og at han er barnefar. Han er nå død. Hun skal hatt plan om å komme seg til Bergen for å søke ammeplass. Halvor Fuglebergs kone, Helga Samsonsdatter som skal ha vært jordmor under fødselen, kunne fortelle for retten at Ragnele også under fødselen, og i barsel sykdom (barselnød) hadde oppgitt samme barnefar. Halvar Fugleberg skal ikke ha hørt noen annen forklaring.</p>	Frikjent.

SH 1778A	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 41 1777- 82) fs. 23b- 26b.	Dølgsmål, stemor	Kari Baarsdatter Lundøen, blitt gravid med sin forlovede. Hun hadde derimot avsluttet forholdet og født alene på fehuslemmen og gjemt det dødfødte barnet i en kiste. Barnefar hadde begynt å undersøke hvor barnet var blitt av, og det ble sendt tre menn for å spørre henne om barnet og en kone, stemor, hadde undersøkt brystene hennes og funnet melk i de. Da tilstod Kari. Alle vitnene vektlegger at brystene hadde melk.	Dømt til livstid ved Bergen Tukt og Manufactur og til å betale saks-omkostninger på 1rdr, 3mrk, 6s.
SH 1778B	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 41 (1777- 1782) fs. 56- 57b, 68-69	Leiermål, voldtekt, jordmor, barselnød, barnefar, dødfødsel	Ølegaard Bergesdatter, 28 eller 29. Hun sier for retten at hun for ti år siden skal ha blitt gravid med soldaten Ole Larsen Fousch. Han skal ha lovet henne ekteskap, men har ikke villet ekte henne. Barnet ble født for tidlig og var dødt. Dette sier hun er det eneste lovbruddet hun har gjort i sitt liv, inntil hun hadde fått arbeid på gården Feedt hvor soldaten Lars Larsen også tjente. De hadde vært sammen adskillige ganger, og hun har blitt gravid uten noen ekteskapslofter. Hun erkjenner å ha visst at Lars er broen til Ole. Barnet hun fødte skal ha vært dødfødt. Hun hevder at Lars skal ha voldtatt henne hver gang. Da det kom frem at Lars hadde voldtatt en annen jente som hadde hatt forstand til å si ifra om det med en gang, hadde hun også fått mot til det. Aagathe Olsdatter var innkalt som tredje vitne, etter at to vitner hadde kommet og fortalt at de ikke hadde visst om noe før Ølegaard hadde kommet i barsel. Aagathe hadde vært jordmor under fødselen. Hun hadde hørt rykter 14 dagers tid før fødselen at Ølegaard hadde vært gravid, og kunne fortelle at barnet var dødfødt. Lars hadde blitt oppnevnt som barnefar, men hun hadde ikke hørt noe om voldtekt	Ølegaard dømt til døden med sverd og betale for arrestasjon, varetekt, execution og saks-omkostninger.

			<p>før nå i retten, eller at Lars og Ole var brødre.</p> <p>Lars nektet å ha voldtatt, og sa at han ville giftet seg med henne etter at hun hadde blitt gravid. Han sier at han ikke visste at hun hadde vært med hans bror og sa at han hadde vært hos presten og begjært trolovelse med henne kort tid før fødselen.</p> <p>Saken ble tatt opp senere på året. Ole skal ikke ha visst noe. To jenter vitner for retten at Lars skal ha voldtatt dem. Ølegaards forsvarer sier for retten at det dermed er troverdig at Lars også har voldtatt henne, og ber om at hun blir frikjent eller får en arbeidsstraff. Ettersom hun ikke har fortalt om voldtekten med en gang og siden det ikke finnes bevis knyttet til de andre jentenes ytringer, tror ikke tinget på at hun har blitt voldtatt.</p>	
SH 1786	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 42. (1782-87) fs. 299b-303b, 317b-318.	Dølgsmål, matmor	<p>Anne Larsdatter Bakkesund, tjenestejente, blitt gravid med sønnen på gården. Matmor hadde hatt mistanke og undersøkt brystene hennes, der hadde hun ikke funnet melk. Ved undersøkelse senere hadde hunder derimot funnet melk. Hadde falt og la seg med store smerter. Fødte så et barn, som skal ha vært dødfødt. Barnet skal ha blitt oppdaget to dager senere. Barnet ble obdusert og det ble ikke funnet tegn på mishandling.</p>	Dømt til livstid ved Bergen Tukt og Manufactur og saksomkostninger på 1rdr, 4mrk, 2s.
SH 1787	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 43 (1787-92) fs. 35b-41.	Dølgsmål, kone	<p>Kari Farteinsdatter Nyesæter, fosterdatter, hadde blitt gravid med kjæresten. Ble ikke undersøkt i forkant av fødsel, og skal ha født alene for deretter å ha skåret over strupen på barnet. 14 dager etter hun hadde født ble hun undersøkt av to koner som hadde blitt tilkalt, Christi Johansdatter Biørnevig og Synnøve Huskone. De fant melk i brystene hennes. Christi hadde</p>	Dømt til døden ved halshugging med øks, boslodd til kongen og til å betale saksomkostninger på 1rdr, 4mrk, 10s.

			også kjent på magen og begge var sikre på at Kari hadde født et barn. Christi blir beskrevet å ha hjulpet utallige jordmødre i området, tatt imot 20 barn og selv født 14 barn. Hun hadde funnet visse kjennetegn på magen og navlen som tilsa at Kari hadde født. Kari innrømmet så fødselen.	
SH 1789	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 43 (1787- 92) fs. 170- 182 (far: 234,262).	Dølgsmål, koner	Kari Andersdatter, blitt gravid med sin gifte tremenning. Flere hadde bemerket at hun hadde blitt så tykk, og spurt om hun var med barn. Dette hadde hun nektet for. Fødselen foregikk i stuen til foreldrene, og moren ble tilkalt for å hjelpe til. Moren tok imot barnet og det ble erklært dødfødt. Deretter ble barnet gjemt. Kari dro tilbake på gården, og det ble bemerket at hun hadde blitt smalere. Kari innrømmet deretter å ha født et barn. Sognepresten hadde kommet med to medhjelpere og konene Synnøve og Helga Brue. De hadde spurt om hun hadde født og hadde også forlanget bevis. De hadde deretter undersøkt brystene for melk. Barnet ble obdusert og funn viste at det skal ha vært levende født.	Dømt til Bergen Tukthus i 6 år. Mor ble dømt til livstid og far til tre måneder for medvirkning.
SH 1800	Rettsprotokoll Sunnhordland T.B. 45 (1800) fs. 30-36	Dølgsmål	Haldri Knudsdatter Sunde, 22, skal ha hatt omgang med Karl Hans Olsen Sunde, fars fetter, utenfor ekteskapsløfte. Hun har vært på sjøen, falt og blitt kald, men ikke tenkt at dette kunne skade fosteret. Det hadde gått rykte om at hun var gravid og på spørsmål hadde hun hverken svart nei eller ja. Haldri hadde født alene, og hadde ikke merket noe liv. Først etter en ukes tid oppdaget moren til Haldri barnet og da kom det mange. Det ble forklart at Haldri var redd for skam og straff og at hun var så syk under fødsel at hun ikke klarte å rope eller be om hjelp. Hun	Haldri dømt til dobbel leiermålsbot på 24 lodd sølv, omkostninger og tukthus i seks år. Moren dømt til å arbeide i Bergen Tukthuset og Manufacturhus i ett år.

			<p>poengterer at det uansett ikke hadde vært noen hjelp å få ettersom de bor på landet og at det ikke er noen jordmor i nærheten. Flere vitner forteller om et bygderykte som hadde gått. Barnet ble obdusert og de finner det mistenkelig at hun ikke bandt navlestrengen. Retten anser moren til Haldri som delaktig ettersom hun burde visst bedre og lyttet til bygderyktene.</p>	
--	--	--	---	--